డినది. మొదట లక్ష్మిదేవి అతని నొకస్థల మన్వేషించు మని కోరెను. అతఁ డపుడు తుంగభద్రానదీతీరమునకుఁ బోయి అచ్చో విరుపాక్షదేవు నాలయము జూచి ఆస్థలమాహాత్మ్యము దెలిసికొని అది రామాయణములోని యొకయితిహాసము దెల్పుస్థల మవుటం జేసి అది నివాసార్హ-మని భావించెను. ఆ పర్వతముపైకి సుగ్రీవుఁ డెక్కఁగా వాలి యెక్కలేకపోయెనఁట. మాల్యవంత మనుపేరుతో నైదుపర్వతము లచ్చో నుండును. యమకూటము, బసవశృంగము, మతంగపర్వతము, కిష్కింధ అనునవి మిగిలిన నాల్గుపర్వతములు నై యున్నవి. అచ్చటి వారందఱు నాప్రదేశము నివాస యోగ్యమైన దని విద్యారణ్యులకుం దెల్పిరి. ఆసమయమందున నొకచెవులపిల్లి యొకసింహముం దఱుమఁగా నద్దానిని విద్యారణ్యు లీక్షించెను. అట్టి దాని కాశ్చర్యము నంది అది శూరులకు ముఖ్యస్థానముగా నిశ్చయించెను. ఆస్థలమం దొక పట్టణముం గట్టి విద్యారణ్యస్వామి దానికిఁ దనపేరిట విద్యానగరమ నునామం బుంచెను.

ఈ పైగ్రంథములో మఱికొన్నికథలు తెల్పంబడిన యనంతరము నరసింహరాయ లనురాజు పైస్థలవిశేషముల విని తనమంత్రి యగునప్పాజీని పిలిచి తనకుమారుఁ డగుకృష్ణరాయని ఆస్థలమందు పట్టాభిషేకము చేయు మని చెప్పెను. ఆమంత్రియు నటులనే కావించెను. కృష్ణరాయ లప్పాజీని రాజకార్యములలో సహాయము చేయఁగోరుచుండెను. అప్పాజీ యట్లే చేయుచుండెను. అనంతరము కృష్ణరాయలు తనరాజ్యములోని కోటలును, ఇతరము లైన దుర్గస్థలములను జూడఁగోరెను. పిమ్మట ననేక రాజకీయ వ్యవహార విశేషములఁ బూర్ణముగాఁ దెలిసికొని రాయ లట్లుగా విన్నసంగతులు యథార్థము లగునో కావో కని పెట్టుటకు మాఱువేషంబునఁ దిరుగుచున్న కాలములోఁ గృష్ణరాయ లొకప్పు డొక బ్రాహ్మణులయింటి వద్ద ప్రచ్ఛన్నముగా నుండెను.

అపు డతని హితకారులు వచ్చి అతనితో మాట్లాడుచుండుట

చూచి అతఁడు రాజుగా గ్రహించి అచటి బ్రాహ్మణులు కలిసి అతఁ డట్లు వచ్చుటకుఁ గారణ మే మని అతనినే (రాయలను) సంప్రశ్నించిరి. దానికి రాయలు సమాధానముగా నది దుష్టశిక్షణార్థము శిష్ట రక్షణార్థముగా నని వివరించెను.

సాళువ తిమ్మన్న యనుమంత్రి కృష్ణరాయనికి విశేషధన నిక్షేపములఁ జూపెను. అట్టి సమయములోఁ జారులుగా నుండుహరకారలు విజయపురము ప్రభునియొక్కయు (Bejapoore) నైజాముయొక్కయు వ్యవహారములు కొన్నిటిఁ గృష్ణరాయనికిఁ దెల్పిరి. నరసింహరాయని సింహాసనమునకుఁ గృష్ణరాయలు వచ్చెననుమాట పై సంస్థానముల ప్రభువులు విని భయాక్రాంతులగుటం జేసియో లేక సహింపఁజాలకనో గాని నైజామును గజపతిరాజును విజయపురపు ప్రభుఁడును తమలోఁ దమ కొకసంధిఁ గావించికొనిరి. వారిలో గజపతిరాజు జగన్నాథస్వామికి భక్తుఁ డగుటం జేసియు, బ్రాహ్మణపోషకుం డగుటం జేసియు నతఁడు క్షమియింపఁదగినవాఁ డని కృష్ణరాయని ముఖ్య మంత్రి కృష్ణరాయనితోఁ జెప్పెను. అటుపైఁ గృష్ణరాయలు ఢిల్లీపైకి (అనగాఁ దురుష్కలపైకి) దండెత్తుటకు నిశ్చయించెను. అట్టికార్యము నిర్వహించుటకుఁ దగిన సన్నాహములు ముందుగాఁ జేయఁబడెను. పిమ్మటఁ గృష్ణరాయలు తనరాణువం దీసుకొని తరలెను. అట్టిసమయములో ననేకములగుశుభశకునములు గాన్పించెను.

ఇట్లుగా బయలువెడలి కృష్ణరాయలుపైరాజుల దేశములలో నుండెడు సామంతరాజులం జయించి వారిదేశములను స్వాధీనముచేసికొనియెను. ఎదిరింపకనే లొంగినవారినందఱిని సంరక్షించెను. ఇట్టి యుద్ధములు పెక్కులైనపిమ్మటఁ గృష్ణరాయలు గోలకొండపై దండయాత్ర నడిపెను. అపుడు లక్షగుఱ్ఱపుదళము గల తురుష్కసేన కృష్ణానదియొక్క యవతలదరిని వచ్చి నిలిచెను. అంతఁ గృష్ణరాయని సేనానులలో నొకఁడు తాను పోయి పైతురుష్కసేనలం జయించెద నని

యును దన కాజ్ఞ యొసంగుమని యుఁ గృష్ణరాయనిం బ్రార్థించెను. దానిని విని కృష్ణరాయం డట్లే చేయు మని యాజ్ఞ నొసంగఁగా నాసేనాని తనసేనలతోఁ గృష్ణానది దాఁటి శత్రుసేనలపైఁ బడి యుద్ధము బ్రారంభించెను. అపుడు తురుష్కసేనయును ముష్కరముగఁ బోరనారంభించెను. ఆ యుద్ధము క్రమక్రమముగ నొక చండభండన మాయెను. తురుష్కులలోఁ బెక్కండ్రు హతులైరి. మిగిలినవారు నిలువలేక పలాయితులైరి.

ఇట్లుగా శత్రువులు పలాయనముచేసిన యనంతరము కృష్ణరాయని సేనానులలోఁ గొందఱు శత్రుపట్టణములను వెంటనే పట్టుకొనుట మంచిది యని విన్నపము చేసిరి. కాని కృష్ణరాయని మంత్రిమాత్ర మట్టిపని చేయఁగూడదనియు నాస్థలములు మిగులఁ జతురంగబలయుక్తములై యున్న వనియుఁ జెప్పి ఆపట్టణములపైఁబోవు యత్నము గజపతిపైఁ బోవం జేయవలయు నని రాయునితో విన్నవించెను. ఇంతియ కాక గజపతియొక్క సేనలు కృష్ణరాయని సేనలు నడుచునపు డనేకవిధముల మార్గవిరోధముం గల్గించుచుండెననియుఁగూడ విన్నవించెను. అట్టి మంత్రి వాక్యములకుఁ బ్రభుఁడు సమ్మతించి తనసేనల గజపతిపై నడిపించుట కాజ్ఞ నొసంగెను. పిమ్మట కృష్ణరాయని సేనలు గజపతిదేశముపై నడువ నారంభించెను. అట్టిసమయములో నాదేశములో నుండు సామంతప్రభువులు రాయలసేనల నెదిరించుచుండిరి. ఆసేన లేకవ్యూహముగాఁ గాని సంఘముగాఁగాని చేరి యుద్ధము చేసి యుండలేదు. కావున వారందఱును కృష్ణరాయనివలన సులభముగా జయింపఁబడిరి. కాని కృష్ణరాయలు వారినందఱ నాదరించి గారవించి వారి వారిస్థలములు వారికిఁ దిరుగ నిచ్చి కప్పము కట్టుకొని వారిని వారిస్థానములలో నిలిపెను.

అటుపిమ్మటఁ గృష్ణదేవరాయలు ముందు నడిచి అహమదునగరములో (Ahmadnagar) లో తనసేనల నిలిపెను. అపు డచ్చో నుండు తురుష్కసేనలు భయంకరమైనయుద్ధముం జేసి తుదకుఁ బరాజయము

నందిరి. అటుతరువాత కృష్ణరాయ లచ్చటనుండు పర్వతదుర్గముం బట్టుకొని తనజయస్తంభము నచ్చోట నాటించెను. కృష్ణరాయలసేనలు గజపతిదేశమున కింకను నడుచుచునేయుండఁగా నతనిమంత్రి యగుసాళ్వ తిమ్మన్న కృష్ణరాయనితో నిట్లనియె. గజపతిని మనము నిస్సంశయముగా జయింపఁగల్గినను, అతని దేశమునకుం బోవుమార్గ మతిదుర్గమముగా నుండుననియు, ఆకారణముచేత నాప్రదేశములలో జరిగెడుయుద్ధ మతికష్టతరముగా నుండుననియు, కావున నోఢ్రరాజుతో సంధిచేసుకొనుట తగ వని నిశ్చయించి చెప్పెను.

అట్టి మంత్రివాక్యములకు సమ్మతించనివాఁడై కృష్ణరాయ లిట్లనియె. అడవియున్న దని చెప్పితివి కావున నది నఱికింపవచ్చును. గజపతిరాజును జయించుట యొక గొప్పకార్య మనవలసినది లేదు. అతనిని సులభముగా జయించఁగలము. అని యిట్లుగా మంత్రివాక్యముల నిరాదరణచేయుటయే కాక కృష్ణరాయ లహంకరించి సేనలను ముందుకు నడిపెను. ఇట్లుండ మార్గమధ్యములో నుండెడు శిదావుఖాన్ అనునతఁడు అఱువదివేలు (౬౦ వేలు) ధానుష్కులతో వచ్చి యెదిరించెను. అతఁడు గజపతిరాజునకు జయము సమకూర్చుటకు నాయత్తపడి యుండెఁగావున నాయుద్ధము కృష్ణరాయని కతికష్టసాధ్య మాయెను.

కృష్ణరాయలు సమీపించుచుండె ననువర్తమానము నోఢ్రరాజగుగజపతికి వచ్చి చేరెను. అపు డారాజుయొక్క మంత్రులు తమకు సహాయముగాఁ దురుష్కసామంతులసేనలం గూర్చుకొనుట కర్జ మని విన్నవించిరి. ఇంతియకాక గజపతి చుట్టునుండుసామంతులలోఁ బదియార్గురు లేచి కృష్ణరాయని సేనలతో యుద్ధము చేయ ననుజ్ఞ యిప్పింపుఁడని గజపతి రాజుతోఁ బ్రార్థన మొనరించిరి. గజపతి రాజును దానికి సమ్మతించి యుద్ధమున కనుజ్ఞ నిచ్చెను. అపుడు గజపతిసేనలు కృష్ణరాయనిసేనలతో యుద్ధమారంభించిరి. కృష్ణరాయ లిట్లుగాఁ బరసేనలు వచ్చుటకు జంకి నిరుత్సాహుఁడై తనమంత్రి యగుసప్పాజీ చెప్పినహిత

బోధముం జెవిఁ బెట్టనందులకు విచారింప నారంభించెను. పిమ్మట రాయలు తనమంత్రికి వర్తమానంబు పంపి పిలిపించి తా నావలిలోఁ బడినది తప్పుమార్గ మని యొప్పుకొని కార్యసాధక మగుకర్తవ్య మాలోచింపుఁ డని ప్రార్థించెను. అందుపైని, అప్పాజీ అవుడు శత్రువుల జయించుట సులభము కా దని విన్నవించెను. అయినను అవుడు కర్తవ్య మా గజపతిసేనలకు భేదము కల్పింపవలె నని చెప్పెను.

పిమ్మట తిమ్మరుసు రాయనికడఁ గొంతధనముం గైకొని గజపతిరాజు సేనానులుగా నుండినపదియాఱు (౧౬) గురు సామంతప్రభువుల పేరిటను భ్రామకము లగువార్తలు గలజాబులు వ్రాసి, సిద్ధపఱిచి వానిలో విలువ గలసొమ్ములు, ధనము, చీని చీనాంబరములును ఉంచి ఆపెట్టెలును జాబులును తనమనుజుల పరముగా నిచ్చి, వారి నేకాంగులుగాఁ బోయి పెట్టెల నిచ్చినట్లు మరల జాబులు పట్టుకొనిరం డని పంపెను. అట్లుగా నాజ్ఞాపితులై యాపరిచారకులు గజపతి సేనలకడకుఁ బోవుచుండిరి. అంతట గజపతిసైనికులు రాయనిపరిచారకులఁ బట్టుకొని గపతికడకుం గొంపోయిరి. గజపతిరాజు ఆజాబులు జదువుకొని, తనసేనానులవర్తనమున కత్యాశ్చర్యము నందెను. ఆ జాబులలోని యంశము లెట్లు నున్న వనఁగా:—

"కృష్ణరాయలు మీరుకోరినపద్ధతుల కంగీకరించె నినియును, ఆపద్ధతులప్రకారము మీరు గజపతిరాజును దనకు నప్పగించెదరేని యిదివఱలో నిర్ణయమైనప్రకారము గ్రామములును, ధనమును, ఆభరణాదికములు మీపరము చేసెదము" అని తిమ్మరుసు వ్రాసినట్లుగా నున్నది. ఇట్లున్న జాబులం జదువుకొని గజపతిరాజు తాను పట్టుబడకుండు నుపాయ మాలోచించుచు నితరులకుఁ దెలియకుండఁ గొంతదూరమునం దున్నయొకస్థలమునకుఁ బోయి రహస్యముగా నుండెను. పైసామంత ప్రభువు లట్టితఱిలో గజపతి రాజు యుద్ధభూమియందుఁ గానరాకుండుటం జేసియు, నతనిక్షేమము తెలియక పోవుటంజేసియు యుద్ధము చాలించిరి. అట్టి సంగతిం దెలిసికొనిన వాఁడు కావునఁ గృష్ణరాయలు

తనసేవలను యుద్ధమునకుఁ బురికొల్పక పైసామంతులకు నలజడి కల్గింపక నిల్చియుండెను.

ఇంతలో నప్పాజీ గజపతిరాజు కడకుం బోయి కృష్ణరాయ లాతని యోగక్షేమ మరయుటకుం, బంపె నని వర్తమానంబుపనిచె. అట్టి మాట యెట్టిదో యని గజపతి కొంతవఱకు సందేహించి కృష్ణరాయలు న్యాయ మైనరా జగుటచేత నమ్మఁదగినవాఁడుగా నిశ్చయించి అప్పాజీకి సమయ మిచ్చి అతని రాయబారము విని సంతసించి అతనికి విశేషబహుమతులు గావించె. అపుడు తిమ్మరుసు రాయలయోగక్షేమము గజపతికిం దెల్పి రాయలకు మీకొమార్తె నిచ్చి వివాహముచేయుఁడని గజపతికి విన్నవించిన దానికి గజపతియును నంగీకరించెను. అప్పాజీయు నట్టి వృత్తాంతమున కెంతయు సమ్మతించి అట్టి సంబంధ మవశ్యము జరుగవలసినదిగా బలపఱిచి చెప్పెను. పిమ్మట నోఢ్రరాజుకోర్కెపైని యప్పాజీ అతనితో నగరులోనికి బహుమతుల నందుకొనుటకుం బోయెను. ఇట్లుగాఁ బోయి అచ్చట నప్పాజీ రాజకుమారికం జూచుట కనుజ్ఞాతుండయి యామెను వీక్షించి తిరిగి వచ్చెను. అట్టిసమయలో గజపతి పుత్త్రి యగుతుక్కారా మనుచిన్నది తనతండ్రి కడ కొకచిలుకం బంపెను. ఆ శుకమును గజపతి అప్పాజీద్వారముగఁ గృష్ణరాయనికడకుం బంపెను. రాయునిదరి నిల్చి యాకీరము తన్నుం బంపిన గజపతి పుత్త్రికయొక్క విద్యా, రూప, లావణ్యాదికములు రాయనికిఁ దృప్తికర మగునట్లు చెప్పెను. అనంతరము కృష్ణరాయ కళ్యాణములో జగిరిన విశేషములును, రాయలు విజయనగరమునకుఁ దిరుగఁ జనుటయు వివరింపఁబడినది.

నోటు:—ఇది కృష్ణరాయ విజయ కథాసంగ్రహము. ఫిరిష్తా (Ferishta.) అను తురుష్క చారిత్రకారుఁడును కృష్ణరాయలు తురుష్కులబహుధా పరాజయము నందించె ననియు నొప్పికొని యుండెను. కృష్ణరాయని మంత్రియొక్క యథార్థ మైన నామము సాళ్వతిమ్మన్న యనియు, అప్పాజీ అనుపేరు వ్యవహార మగుననియుం జెప్పెను. కృష్ణ

రాయని మంత్రి యగునప్పాజీయొక్క బుద్ధిచమత్కారములు దెల్పుకథ లనేకములు దేశములో వ్యాప్తమై యున్నవి. అని హైలరు అను చరిత్రకారుఁడు వ్రాయుచున్నాఁడు.

కృష్ణరాయవిజయములోని కొన్ని యంశములు.

పై నుదాహరించిన కృష్టరాయవిజయములోని కొన్ని యంశములు మాత్రము సంగ్రహించఁబడినవి. వాటిని గొంచెము విస్పష్ట పఱుపవలయును గావున నీక్రింద వివరించెదను.

1. కృష్ణరాయనికి సహాయులుగా నుండు నితరరాజులు.

1. ఆర్వీటివారు 2. సాళువారు 3. నంద్యాలవారు 4. వెల్గోటివారు (వెలములు). పెమ్మసానివారు 6. బ్రూడవారివారు 7. తొరగంటివారు 8. తుళువదొరలు రావెలవారు.

2. కృష్ణరాయని రాజ్యకోశాదుల వివరము.

a. విజయనగరపట్టణమును గట్టించునపుడు విద్యారణ్యస్వాములవారు చేర్చినరూకలు తొంబదియాఱుకోట్లు భూషణములు నాలుగుకోట్లు. అవిగాక విద్యారణ్యులవారి యనంతర రాజులు కృష్ణదేవరాయలనాఁటికిఁ జేర్చినధనము తొమ్మిదికోట్లు.

b. కన్నడరాజ్యమంతయు నెనుబదినాల్గు లక్షలు చెల్లుచుండెను.

c. వేయి జిరాగురాలకు లక్షవంతున నిరువదినాల్గువేల జిరాగురాలు నిరువదినాల్గులక్షలు కాల్బలము.

d. కరికి వేయిచొప్పున నూఱుకరిఘటలకు పండ్రెండులక్షలవరాలు.

e. వేయిమంది భటులకు నిరువదినాల్గువేలచొప్పున లక్షయఱువదివేలప్రజలకు నలుబదిలక్షలు జీతములు. ఈప్రకారముగానే తన్నాశ్రయించియుండు దొరలకు ముజరా యిచ్చుచుండెను.

f. కృష్ణదేవరాయ లధికారమునకు వచ్చునాఁటికి కృష్ణాకావేరీ మధ్యదేశ మతనియధికారముక్రింద నుండెను.

కృష్ణరాయలు తురుష్కులపైఁ బోవునపు డున్న సేనలవివరము.

1. భటులు ఆఱులక్షలు 6 0υ 000.
2. గుఱ్ఱములు ఆఱువదాఱువేలు 66 000.
3. ఏన్గులు రెండువేలు 2000.
4. సామంతు లగురాజులు, వెలములు, కమ్మవారు లోఁడ నుండిరి.

౨. దండయాత్రను వర్ణించిన కవులు, 1. మాదయగారి మల్లన్న, 2. అల్లసాని పెద్దన్న 3. ముక్కు తిమ్మన్న మొదలగువారు.

౩. గజపతిరాజునకు సహాయులై వచ్చిన పాత్రసామంతులు ౧౬.

౧. బలభద్రపాత్రుఁడుపాత్రుఁడు, ౨. దుర్గా ౩. భీమాపాత్రుఁడు ౪. ముకుందపాత్రుఁడు ౫. భీకరపాత్రుఁడు ౬. బేరుపాత్రుఁడు ౭. రణరంగపాత్రుఁడు ౮. ఖడ్గాపాత్రుఁడు ౯. ఆఖండలపాత్రుఁడు ౧౦. మురారిపాత్రుఁడు ౧౧. వజ్రముష్టిపాత్రుఁడు ౧౨. తురగరేవంతపాత్రుఁడు ౧౩. గజాంకుశపాత్రుఁడు ౧౪. అసహాయపాత్రుఁడు ౧౫. మృగేంద్రపాత్రుఁడు ౧౬. పేరు తెలియలేదు.

4 గజపతికూఁతుపేరు తుఖ్ఖాజీ అంబ.

గజపతికూఁతురు కృష్ణరాయని వెంబడించక మార్గములో నిల్చిపోవుట.

దీనింగూర్చి దేశములో నున్న కథలు మెకంజీదొర రికార్డులంబట్టి విలియం బ్రౌను దొర వ్రాసియున్న సంగ్రహమును మఱియొకచో నకార్కొణించెదను.

కృష్ణరాయల కాలములోఁ దురుష్కుల యధికార ప్రాబల్యతవారితోఁ గృష్ణరాయలు పోరుట. (కుటుబ్‌షాహి తవారిక్ చరిత్రలో) సుల్తాన్ కులీ కుట్బుషాహీ జీరా. 918.

పై నుదహరించిన పుస్తకము ప్రస్తుతమం దనఁగా 1893 సం. మందు సజీవులై యున్న వాలాజావంశస్థుఁడైన హాసనల్లిఖాన్ నవాబుగారియొక్క చెన్నపురి పుస్తక సముదాయములోనిది. (Library)

క్షత్రియుల విషయము.

కల్‌కుట్బుషా గోలుకొండ పట్టణమును కట్టించెను. గోలుకొండ రాజ్యాధిపత్యము ఆయన పుచ్చుకొనినపిమ్మట మొదటి యుద్ధము రాజుకొండవద్ద జరిగినది. ఆస్థలము పరిపాలించువాఁడు వేంకటనాయకనాముఁడు. దీనిపిమ్మట దేవరకొండకోట తీసుకొనఁబడెను. పైఁజెప్పిన యుద్ధమైనపిమ్మట పాంకల్, ఖాన్పూర యనుకోటలు తీసుకొనఁబడెను. ఖాన్పురకోట పాంకల్‌కును, కోయిల్ కొండకును మధ్య నున్నది. ఈ రెండును బీజనగరు రాజ్యమునకుఁ జెందియున్నవి. కోయిల్ కొండయు పిమ్మట ఆక్రమింపఁబడెను. పిమ్మట చక్రవర్తి షితాబ్ ఖాన్ అను రాజునకు చెందియున్న కంబముమెట్టు, ఓరంగల్ వేలం

కొండ అను నీమూఁడు స్థలముల నాక్రమించుటకు బయలుదేఱెను. వేలంకొండ మొట్టమొదట తీసుకొనఁబడెను. పిమ్మట షితాబ్ ఖానుఁడు చక్రవర్తి సైన్యమును యుద్ధముచేసెను. షితాబ్ ఖాన్ పాఱిపోయి కంబముమెట్టుకోటయందు దాఁగుండెను. ఈసంగతి నతఁడు దగ్గఱరాజులకుఁ దెల్పి వారిసహాయము కోరి వారినందఱిని కంబముమెట్టు వారంగల్ కోటలకు తీసుకొనివచ్చెను. ఘోరయుద్ధమైనపిమ్మట షితాబ్ ఖానుని ఆతనిమిత్త్రులను ఫాదుషా యోడించెను. షితాబ్ ఖాన్ తెల్లింగానా రాజైనరామచంద్రదేవువద్ద శరణుజొచ్చెను. ఈతఁడు విశేషబలము కలవాఁడు. అతిగిరి, ఇంద్రకొండ, నాయలకొండ, కొండపల్లి మొదలగు దుర్గము లీతనిస్వాధీనములాయెను. బాదిషా కంబముమెట్టు దుర్గమును పట్టుకొని, వాని యావదాస్తిని దోఁచికొని. వానికుటుంబమును బంధువులను ఖైదీలనుగాఁ దీసుకొని పోయెను. బాదిషా ఓరంగల్ కోటను నెవరిచే నెదుర్కొనఁబడకుండ నాక్రమించెను.

గజపతిరాజు పుత్త్రుఁడైన రామచందర్ తెలింగానాదేశమును బెంగాల్ దేశపు సరిహద్దువఱకు వ్యాపించియున్న ఒరిస్సాదేశమును తన స్వాధీనము దుంచుకొని, కొండపల్లి రాజధానిగాఁ జేసుకొని రాజ్యము చేయుచుండెను.

ఈరాజు గొప్పధనవంతుఁడు. ఇతని సైన్యము, ధనము, మఱియు నితర మైనవస్తువులు నుత్తరహిందూస్థానపురాజుల సైన్యము మొదలైనవానితో సరిపోల్చఁబడునపుడు వారందఱు నితనికంటెఁ దక్కువవారై యుందురు.

షెటాబీఖాన్ను, రామచందరదేవువద్ద దాఁగొనియున్నప్పు డితని మూఁడులక్షలకాల్బలము, ముప్పదివేలగుఱ్ఱపుదళము, తనరాజ్యము చుట్టుపట్లనున్న దేశపురాజులైనవిద్యాధర్, హరిశ్చంద్రుఁడు, ఇంకను మఱికొందఱు తెలింగనా దేశపురాజులు, గలసైన్యముఁ గూర్చికొని పాదిషా నెదిరించుటకు సిద్ధపడెను. పాదిషా యీసంగతి వినఁగా

నే రామచంద్రునిపై నైదువేలగుఱ్ఱపుదళముతో బయలుదేఱెను. రెండు సైన్యములు పిలంకజిన్నరీవద్ద నున్ననదివద్ద కలుసుకొనెను. రామచందరు పదివేల గుఱ్ఱపుదళముతోను, లక్షకాల్బలముతోను, మూఁడువందలయేనుఁగులతోను మధ్యను నిలువఁబడెను. వానికుడిపార్శ్వమున పదివేలగుఱ్ఱములతోను, లక్షకాల్బలముతోను రెండువందలయేనుఁగులతోను వానియన్నకుమారుఁ డగువిద్యాధరుఁ డుండెను. వానియెడమపార్శ్వమున పదివేలగుఱ్ఱములతోను, లక్షకాల్బలముతోను, రెండువందలయేనుఁగులతోను హరిశ్చంద్రుఁడు, షిటాబీఖాను, ఇంకను మిగిలిన రాజులును ఉండిరి. వీరు కాంద్రు ఏనుఁగులపై నున్నహావుదాలపైఁ గూర్చుండిరి. ఈహావుదాలు తుపాకులు మొదలైనవి పట్టుకున్న వారిచే కాపాడఁబడెను.

ఫాదిషా యిరువదివేలగుఱ్ఱములతో మధ్యను నిలువఁబడెను. వానికుడిపార్శ్వమున వానికొడుకు (షాజాదా) హైదర్ ఖాన్ పదునేనువందల గుఱ్ఱములతో నుండిరి. వాని యెడమపార్శ్వమున ఫాట్హె ఖాన్ పదనైదువందలగుఱ్ఱములతో నుండెను. అప్పుడు జరిగినపోట్లాటలో, విధ్యాధరుఁడు షాజాదాచేఁ జంపబడెను. రామచంద్రుఁడు ఖయిదీగాఁ బట్టుకోఁబడెను. యుద్ధమునకు వచ్చినయితరరాజులు పాఱిపోయిరి. వారియేనుఁగులు ద్రవ్యము ఇతరమైన ఆస్తి ఫాదిషా తీసికొనెను.

అప్పుడు ఫాదిషా కొండపల్లికి బయలుదేఱెను. అక్కడ రేషీద్ ఖాన్ అను వానిని కోటను తీసుకొమ్మని కొంతసైన్యముతో నుంచి, తాను రాజమహేంద్రవరము, ఏలూరు వైపులకు బయలుదేఱెను.

ఏలూరు ప్రవేశించిన పిమ్మట అతఁడు అక్కడికొండయధికారులను జయించుమని తనసేనానాయకులను బంపెను. వారు వెళ్లి ఏలూరుపరగణాయందున్నముఖ్యుల నందఱను జయించి వచ్చిరి.

ఫాదుషా రాజమహేంద్రవరమువద్ద నున్ననదిసమీపమునకు రాఁగానే, ఆదగ్గఱ నున్నయడవులయందు కొందఱు శత్రువులు రాత్రి

వేళ నెదిరించుటకై దాఁగుండి రని అతనికిఁ దెలియవచ్చెను. అప్పు డతఁడు షాట్‌హిఖాన్, రస్తుమ్‌ఖాను, అను వారలను రెండువేలగుఱ్ఱపు దళముతో పంపెను.

వారిద్దఱు అడవులకు వెళ్లి వారితో యుద్ధము చేయఁగా ఆశత్రువులు వారియాస్తిని కుటుంబములను వెనుకకు విడిచిపెట్టి కొండలకు పాఱిపోయిరి. ఫాదుషా సేనానాయకులు వారిని ఖైదీలఁగాఁ బట్టుకుని వారిసొమ్ము దోఁచుకొని తమ ప్రభువువద్దకు జయముతో వచ్చిరి.

వాసనాద్రన్ ఒడంబడిక చేయుట.

గజపతి.

రామచంద్రదేవు తన రాజ్యమునుండి పాఱిపోఁగానే తెలింగనాకును, బంగాళా సరిహద్దులకును మధ్య నున్న దేశపు రాజైన వాసనాద్రన్ అనువాఁడు ఫాదుషాతో నొడంబడిక చేసుకొనెను. ఒడంబడిక షరతు లేమనఁగా గోదావరీనది ఒకవైపు సరిహద్దుగా బంగాళాదేశము మఱియొకవైపు సరిహద్దుగాను గల్గి తెలింగనా, ఒరిస్సా దేశములతోఁ గూడుకొనిన దేశము తనకు నీయఁబడవలెననియు, గోదావరినదికి పైగా నున్న దేశమంతయు ఫాదుషాకు నిచ్చివేయుట యనియు. ఈ షరతులకు ఫాదుషా యిష్టపడి యారాజునకు సంధిషరతులప్రకారము పట్టా యిచ్చెను. అప్పటినుండి ఏలూరు మొదలు ఫాదుషారాజ్యము వఱకు నున్న పరగణాలు ఫాదుషావలన నేలఁబడెను.

బీజనగరముతో యుద్ధము.

ఫాదుషా తెలంగనా, ఒరెస్సాలపై దండెత్తియుండఁగా, బీజనగరపురాజైన కృష్ణరాజు ఫాదుషాదేశమునకుఁ జుట్టుపట్ల నున్న దేశమును దోఁచుకొని, ఫాదుషా వచ్చుచుండుట విని తాను తన దేశమునకుఁ బోయెను. ఆ సంగతి వినఁగానే ఫాదుషా క్రిందనున్న అమీరులు, కృష్ణానదికి అవతలివైపున నున్నట్టియు, కొండపల్లికి నెదురుగా నున్నట్టి కొండబీర్ అనుదేశమును తీసుకొమ్మని సలహా

యిచ్చిరి. అతఁడు అప్పుడు కొండబీర్‌నకు వెళ్లి ఆకోటపై నెదిరించెను. అంతట రాజు సైన్యమును విల్లంకొండ, పెనుగొండవద్దనుండి, రాత్రులు ఫాదుషా సైన్యముల నెదిరించి, సొమ్ము దోఁచుకొనుచుండెను. పిమ్మట ఫాదుషా వారి రెండుకోటలు ముందుగాఁ దీసుకొని, కొండబీర్ కోటను దీసుకొనుటకు నిశ్చయించెను. తరువాత విల్లంకొండ కోటపైకిఁబోయి, దాని నాక్రమించి, సోవాయిల్ ఖాన్ అనువానిని కోటకాపుగా నుంచెను. షాజాదా కొండపల్లిని జయించిన పిమ్మట ఫాదుషా కొండపల్లిని షాజాదా స్వాధీనములో నుంచి కొండపల్లిచుట్టు నున్నరాజుల వలన అల్లరులు జరుగుచుండె నని విని, యీయల్లరు లణఁచివేయుటకు కొండపల్లికి బయలుదేఱెను.

కృష్ణరాజు ఫాదుషా కొండబీర్ కోట నెదిరించుట విని, కొండబీరును గాపాడుటకుఁగానే బదివేల కాల్బలము, ఏదువేల గుఱ్ఱపుదళము గలసైన్యము, తనయొక్క చెల్లెలికుమారుని యధికారముక్రింద నుంచి, పంపెను. ఈసైన్యము కొండబీర్ఁ జేరఁగా ఫాదుషావిల్లంకొండ కోట నెదిరించుటయు కొండపల్లివైపు వెళ్లుటయు వారికిఁ దెలియజేయఁబడెను. వారు విల్లంకొండవద్ద ఫాదుషా లేకపోవుట చూచుకొని విల్లంకొండపైకి బయలుదేఱిరి. అక్కడ సోహిఫుల్ ఖాను, ఎదిరించుకుండ కోట నిచ్చివేయుట కొప్పుకొని మూఁడురోజులు తనకు వాయిదా యిమ్మని కోరెను. తత్క్షణమే అతఁడు బీజనగరము సైన్యములు విల్లంకొండకు వచ్చి కోట నెదిరించినవార్త ఫాదుషాకు పంపించెను ఫాదుషా విల్లంకొండకు తిరిగివచ్చి బీజనగరవుసైన్యము నోడించఁగా, వారు తమ సొమ్ము విడిచి పెట్టి యుద్ధభూమినుండి పాఱిపోయిరి. ఫాదుషా ఆయాస్తిని తీసుకొనెను. ద్రవ్యమునుమాత్రమే అఱువదియేనుఁగులపై వేసి తనబొక్కసమునకుఁ బంపించెను.

కొండబీరు తీసుకొనఁబడుట.

ఫాదుషా పిమ్మట కొండబీరుపైకి వెళ్లి కోట నెదిరించెను. ఫాదుషాతో నెదిరించలేమని రాజుసైన్యములు తెలుసుకొని, తాము కో

టనిచ్చివేయుచున్నాముగావున తనప్రాణములు రక్షింపుఁడని ఫాదుషాను వేడుకొనిరి. ఫాదుషా అందుల కొప్పుకొని కోటలో నున్నధనముతోఁగూడ రాజు నాక్రమించి, రాజుయొక్క సైన్యములను వారిదేశమునకుఁ బోనిచ్చెను.

— కృష్ణరాజు తనయల్లునిఁ బంపుట. —

ఫాదుషా కొండబీరుకోటను తీసుకొనెననుభయంకరమైనవార్త వినఁగానే, కృష్ణరాజు తనయల్లుఁడైనబసవరాజుపురపుశివరాజును లక్షకాల్బముతోను, ఇరువదివేల గుఱ్ఱపుదళముతోను, ఫాదుషానుండి కోటను తిరిగి తీసుకొమ్మని పంపెను. బీజనగరపు సైన్యము వచ్చుచున్నదని ఫాదుషా విని అప్పుడు తనఅమీరులను సలహా అడిగెను. అందుకు, వారు, కొండపల్లినుండి కొండబీరునకు కొద్దిరోజులలో రావచ్చును. గనుక కొండబీరుకోట విడిచి కొండపల్లికి పొమ్మని సలహా యిచ్చిరి. అతఁడు ఆప్రకారముగాఁ జేసెను. రాజుసేనలు. ఫాదుషా కొండబీరుకోట విడిచిపెట్టి కొండపల్లి వైపునకుఁ బోయె నని విని, కొండబీరుకోట నాక్రమించి, వారి బరువైనసామానులు కోటలో నుంచి ఫాదుషాపైకి వెడలెను. ఫాదుషా కొండబీరుపైఁ దిరిగెను. అక్కడ జరిగిన యుద్ధములో, రాజుసేనలు రెండుజాములు పోట్లాడి, ఓడిపోయి కొండబీరుకోటలో దాఁగుండిరి. ఫాదుషా కొండబీరుకోటను ముట్టడించెను. అప్పుడు కృష్ణరాజుసేనలు, ప్రతిసంవత్సరము ఫాదుషా బొక్కసమునకు మూఁడులక్షలపెగోడాలు చెల్లించెద మనియు, అసలమందే అప్పుడు రెండులక్షలు చెల్లించి, తక్కిన లక్ష చెల్లించువఱకు తమరాజకుమారులలోఁ గొంతమందిని పూచీదార్లుగా నుంచెద మని చెప్పి, ఫాదుషాతో సంధిజేసికొనిరి. ఫాదుషా అందుకు నొప్పుకొని, కొండబీరు తనరాష్ట్రములోఁ జేర్చుకొని వారిని విడిచిపెట్టెను.

— కొండపల్లివద్ద అల్లరు లణఁచివేయుట. —

ఫాదుషా కొండబీరుకోట నాక్రమించె నని వినఁగానే కొండప

ల్లిలో నున్న నాయికీవారు ఫాదుషా తమవైపు వచ్చునని మిక్కిలి భయపడి, కొండపల్లికోట తాళము లిచ్చివేసెదమని, అదివఱకు తాము చేసిన పనులను క్షమించుమని వేడి షాజెహాతో సంధి జేసుకొనిరి. అందుపైని షాజెహా వారిని చూచి క్షమించి వారిఅప్పటిహక్కులలో నుంచుటకు ఫాదుషాతో సిఫార్సు చేసెను. ఫాదుషా అందుకు సమ్మతించి, వారిని కాన్పురకోటకుఁ బొమ్మని కొండపల్లికోటను విడిచిపెట్టుమని యాజ్ఞాపించెను. కొండపల్లికోట తుదకు షాజెహా కిచ్చివేయఁబడెను. ఫాదుషా వలన చేయఁబడిన తెలింగనా యుద్ధముల వృత్తాంతమిది. ఇటనుండి వినికి మీఁద నేను పూర్వము వ్రాసినకథలు వ్రాసెదను.

కృష్ణరాయని ప్రథమవివాహచారిత్రము.

కృష్ణరాయనికి దాసీపుత్రుం డని ప్రసిద్ధి గల్గి యుండుటం జేసి సత్కులీను లగురాజు లేరును గన్నియ నీయ సంశయింపఁ దొడఁగిరఁట. దానికిఁ గృష్ణరాయండును మిగులఁ జింతించుచుఁ దిమ్మరుసునకుఁ దెల్పిన నాతండు సంశయింపకుము సత్కుల ప్రసూతన యగు నొకప్రసవకోమలిం దెచ్చి వివాహంబు సేసెద నని తెల్పి అప్పుడే బయలువెడలి సేనాపరివృతుం డై వినుకొండకుం జనుదెంచి యచ్చో దమకుఁ గప్పము గట్టుగజపతికిఁ దనరాక యెఱింగించి పుచ్చె. సర్వాధికారంబు సేయు కృష్ణరాయనిముఖ్యమంత్రి వచ్చియున్నాఁ డని విని యారాజు నెదురుగ వచ్చి యాతనిం దోడ్కొని గృహంబునకుం జని సగౌరవంబుగ నాతని సత్కరించి మీరాకకుఁ గతం బేమి, దేవరయాజ్ఞ శిరసావహించెదము, సెలవిండనుడుఁ దిమ్మరుసు నవ్వుచు మీరు సత్యవాక్యపాలకులరు. నాయాజ్ఞ నడిపెద మని తెల్పితిరిగానఁ జెప్పెద వినుండు. మీకూఁతును మారాజశిఖామణి కిచ్చి పరిణయంబు సేయుఁడు. ఇదియ నాయభిమతంబు, అనుడు నారా జేమియు ననలేక వెలంవెలంబాఱి కొంతతడవు చింతించి మీయిష్టానుసారంబుగాఁ గార్యంబు నడిపెద నని తాంబూలం బిచ్చి యాతని సాగఁబనిచె. తిమ్మరుసును మిక్కిలి యా

సందముతోఁ జనుదెంచి కృష్ణరాయని కాశుభవార్తం దెలిపె. అపుడు కృష్ణరాయం డావనిత సత్కులసంజాత యవుటకు సంతసించెఁగాని దాని రూపలావణ్యంబు లెట్టివో చూడవలె నని తెల్పె. దానికి తిమ్మరుసు మీ కాచిన్నది యక్షిగోచరం బగు టెట్లు గల్గు ననినఁ గృష్ణరాయం డేదియేని యుపాయంబుచే నావనితం జూచి గాని పరిణయంబుగా నని తెల్పె. అట్టిపల్కులు విని తిమ్మరుసు కొంచెము చింతించి మంచిది బయలువెడలుద మని తనపల్లకీలో రాజుంగూడఁ గూర్చుండఁ బెట్టికొని రాణువ తోడ నచటఁ గదిలి పెనుగొండ చేరి లగ్ననిశ్చయంబునకుఁ బ్రధానంబునకు వచ్చుచున్నా మని గజపతికి వర్తమానంబుఁ బంచె. ఇట నాగజపతి తిమ్మరుసును బంచి నిజాంతఃపురంబునకుం జని తన బంధుల కవ్వార్త: దెలిపిన వారందఱుఁ గృష్ణరాయని నెంతయు నిందించి నీకూఁతుం గులము తక్కువవాని కిచ్చుట యనుచితం బని కోపించి పల్కఁ దొడంగిరి.

గజపతి అట్టిపలుకులు విని యేమియుఁ బల్క నోరాడక తిమ్మరుసున కేను మాట నిచ్చియుంటిని, నాపలుకు ననుసరించి కార్యంబు నడపెద. ఎవరియదృష్టం బెట్లున్న నట్లగు. పొమ్మని యాతండుమాత్రము దానికి సమ్మతించె. బంధువులందఱును స్త్రీజనంబును దాని కిష్టపడరైరి. అట్లగుటచే వారందఱుం గలిసి కృష్ణరాయని సంహరించియైనఁ దమనింద వాపికొనఁ దలంచిరి.

గజపతి తిమ్మరసుకోర్కె ననుసరించి ప్రధానతాంబూలంబు గొనుటకు నాతని రమ్మని వర్తమానంబు బనిచె. అప్పుడు తిమ్మరుసుం దగుపరివారజనంబులం గొని కృష్ణరాయునికి తాంబూల మందిచ్చువాని వేషం బమర్చి తనకంచుకంబుసంచిలో నాకుల నునిచికొని రాజుచుట్టిన యాకులన్నియుఁ బదిమందియుఁ జూచునట్లుగ నందికొని మఱియొకసంచి నుంచి మొదటిసంచిలోని మడుపులు నములుచు గజపతికోటలోనికిం జనుదెంచె. ఆరాజు నెదురుగ వచ్చి తిమ్మరసును లోనికిం దో

డ్కొనిచనియె. అతండు తాంబూలంబు దెచ్చువానిఁ దనతో రమ్మ
నియె. లోనికిఁ జని తిమ్మరుసు గజపతిం జూచి మాతల్లి యగుభ
విష్యత్పట్ట మహిషిని దర్శించువేడుక గలదు. అనుడు వల్లెయని యారా
జు తన యంతిపురి కవ్వార్తం బనిచి యాపెకు సన్నాహంబున నుండ
నాజ్ఞ యొసంగి యాతనిం దోడ్కొని చనియె. అచ్చో నాచిన్నది సర్వా
భరణ భూషితయై మేఘంబుచాటు నుండి బయలువెడలు మెఱుపుచం
దంబున తెర దాఁటి వచ్చి యెదుట నిలచి తిమ్మరుసు నాతనితో నున్న
పరిచారకుం జూచె. పరిచారకు నెగదిగంజూచుచో నాపెకు నాతని పా
దంబున నున్న పచ్చలమట్టియ గాన్పించె దానిచే నాతండే కృష్ణరాయం
డగు నని గ్రహించి గబ్బున వెనుకకుఁ దిరిగి లోనికిం జని ఆపరిచారకుండే
కృష్ణరాయం డని తమవారికిం దెలిపె. అపు డాయోఁడువారలంతయు
నాతనిం దమ కోటలోపలనే మృతినొందింపఁదలంచి యేమియుపాయం
బని కలవెలంబడసాగిరి, దీనినంతయుం దిమ్మరుసు నిమిషమాత్రంబున
గ్రహించి కృతకభృత్యుదిక్కు మొగంబై కనుగీటి యారా తమలం
బున సున్నం బింతగ వేసితివేలరా యని యుగ్రుండై లేచి తన్నిమికొ
నుచు గృహాంగణంబుం లన్నియుం దాఁటి సింహద్వారంబునుండి నిర్గ
మించె. రాజభార్యలు లోనుండి దేవిడీ బంధింపు మని వర్తమానంబు
పంచిరి. అంతకుమున్న వీరలిరువురును గోటవెలుపట వచ్చి నిల్చిరి. వర్త
మానంబు రా వేగమే ద్వారపాలకులు తలుపులు బిగించి మార్గావరో
ధంబు గల్గించిరి. అంతట దిమ్మరుసు పలుచినవార్త రాజభార్యలు విని
యాతనిఁ బట్టి తెం డని కొందఱిని దుమికించిరి. వారికిని ద్వారావరోధం
బే గలుగుటం జేసి మరలివచ్చి యవ్వార్త నగరునకుఁ బంచిరి. ఇటఁ
గృష్ణరాయండును తిమ్మరుసుప్రజ్ఞావిశేషంబున నిశ్చింతతో శిబిరంబు
లోనికిం జేరె.

గజపతి తనకోటలోని వృత్తాంతమంతయు నరసి తనవారిని వా
రించి లగ్ననిశ్చయంబు సేయుం డని తిమ్మరుసునకుఁ జెప్పిపంచె. అపుడు

తిమ్మరుసు లగ్న నిశ్చయంబు సేసి మా రాజులయింటఁ బెళ్ళికుమారుఁడు బాకునకు బాషికంబు గట్టి దానినే వివాహంబునకు బంచెడు నాచారంబు గలదు. సుముహూర్తదినంబునకు బాకుం దోడ్కొని మేమంద అము వచ్చెద మని వర్తమానంబు పంపించె. దాని విని గజపతి తిమ్మరుసుని యాలోచనమునకు సంతసిల్లి వల్లెయనియె. అప్పుడు తిమ్మరుసు కృష్ణరాయని నాతనిపురంబు చేరం బనిచి సుముహూర్తంబునాఁటికి నుత్సవంబుతో బాకుం దెప్పించుకొనియె. ఆబాకునకే గజపతిపుత్త్రిం బరిణయంబు సేయించి మరల దానిని గొని చిన్నదానిని మంచిదినంబున మారాజుకడకుఁ బంచివేయుండని తెల్పి సపరివారంబుగఁ దానుఁ దన ప్రభునిపట్టణంబునకుఁ జనియె.

గజపతియుఁ దనకూఁతుని నల్లునికడకు నంపుతలంపున నొకశుభ దినంబున సర్వసన్నాహంబులుఁ గావించి దాసీదాసాదులను కనకాంబ రాభరణంబులను నిచ్చి ప్రయాణంబు సేసె. అపుడు పెండ్లికూఁతు తల్లి మొదలగువారందఱుఁ బెండ్లికూఁతుకడ కరుదెంచి బుద్ధులుసెప్పెడు తెఱంగున రహస్యంబుగఁ గృష్ణరాయల నెటులైనం జంపి తమకాలంబు నకు విఖ్యాతి దెమ్మని బోధించిరి. అయ్యబల వీరిబుద్ధులకు నేనియుం బల్కనోడి తా నట్టికార్యంబునకుఁ జాల ననియె. దాని విని వారలు దాసీజనంబులలోఁ గొందఱకు నాతనిం జంపుబుద్ధులం దెల్పి వధూవరులం గదిలోని కనుపుచో నయ్యంతికఁ గోప్యంబుగఁ గత్తులు గట్టుఁ డనిరి. వారును మంచిదని తత్ప్రయత్నంబుననే యుండిరి. సన్నాహం బైతి మని రాజునకుం దెల్ప నాతండు వారినందఱనానెగొందికి సాగఁబనిచె. వారును కతిపయదినంబులకు రాజధానికి వచ్చి చేరిరి. రాజును తనపట్ట మహిషి వచ్చెననుమాట విని యూరును నగరును నలంకరింప భటులం బనిచె. తనరాణికిఁ దగు భవనంబుఁ జూప దాసీజనంబుల నియమించె. వారు నామెం దోడ్కొని చని యాభవనంబున విడియించిరి. ఇట్లు కొన్నిదినంబు లుండం దిమ్మరుసు నూతన రాజదంతతులకుఁ బున

స్సంధాన ముహూర్తంబు దైవజ్ఞులచే నుంపించి యానాఁటిరేయి నొకభవనంబు విచిత్రంబుగ నలంకరింపఁ బంచి యందావధూవరులనుఁ బ్రవేశంబు సేయించె. అంతకుము న్నాపట్టమహిషి చెలికత్తియలందఱు లతాంగికి కంటకంబుల నంటించు తెఱంగున నాలతాంగికి మొలచుట్టును కత్తులఁ గట్టి పైని మృదుదుకూలంబులు కప్పి పయోముఖ విషకుంభంబుంబలె నుండ నలంకరించి యాయింట నొంటిగ నిల్పి వారందఱుఁ దాంబూలంబుల నందికొని యొకరొకరుగ గదిలోనుండి జాఱి తలుపు బిగించిరి. అపుడు కృష్ణరాయం డాలలనామణి కట్టియున్న గాగరఁ దనకాల నొడిసి పట్టి సామీప్యంబునకుఁ జేరదీసె. అపు డాకత్తులమొలనూలు లుల్కాపాతంబుంబలె నేలపై నాచిన్నదానియరిష్టంబుఁ దెల్పుచుం బడియె. రాయఁ డాకత్తులమొత్తంబుఁ జూచి యప్పా యేమి చిత్రము అని తిమ్మరుసును బిలిచె. ఎచ్చటనో నక్కియున్న తిమ్మర సవ్వార్త విని "జాగ్రతో భయం నాస్తి" అని యుత్తరం బిచ్చి యొకభటునిచే సేనల సన్నాహంబున నుండ వర్తమానంబు పంచి వెంటనే కొందఱు దాసీజనంబులఁ బిలువంబంచి దాసీజనం బిదె వచ్చియున్నా రని తెల్పె. అప్పలుక్కులు విని రాయండు తలుపు విచ్చి వెలికిం జనుదెంచి వారలతో నాచిన్నదానిని దోడ్కొని చని ఆపెజనకునియింట దిగవిడిచి ర మ్మని యాజ్ఞ యొసంగె. అపుడు వారొకపల్లకిం దెప్పించి యాచిన్నదాని నం దుంచి యారాత్రియే బయలు వెడలిరి. వీరికి సాహాయ్యంబుగఁ గొన్ని సేనలు తిమ్మరుసుచే నడిపింపఁ బడియె అపు డాచిన్నది తనద్రోహబుద్ధికి రాజుదాక్షిణ్యచిత్తంబునకు గలతారతమ్యం బాలోచించి యహాహా! యిట్టిపతికి దూరం బైతి. ఇఁకఁ బుట్టినయింటికి వారు చెప్పినకార్యంబు నడుపక యూరక చని తిరిగి వారిముఖ మెట్లు చూచెద. కావున నీసమీపంబున నున్న వనంబులో నుండి నేజేసిన మహాద్రోహంబునకుఁ బ్రాయశ్చిత్తవిధానం బరయుచు భగవంతుని స్మరించుచుండి కాలంబు గడిపెద నని నిశ్చయిం

చుకొని యామీఁద పోనని పరిచారకులకుం దెల్పె. అప్పు డందులోని కొందఱుపరిచారకు లవ్వార్త రాజునకుఁ దెల్పిన నాతండు తిమ్మరుసు తో నాలోచన సేసి యామెయెడ సదయుం డై యచట నేయుండుటకు నాజ్ఞ యొసంగి యామెకు వలయునపుడు కోరినధనం బిమ్మని యాత ని కాజ్ఞ యొసంగె. ఇంతియకాక యామె కచ్చోటనుండ నొక భవనం బు గట్టించి తగుసామగ్రిని దాసీదాసాదులను నియమించె. ఆచిన్నది యచ్చోట ననేక ధర్మకార్యంబులఁ జేయుచు మునివృత్తితోఁ బరంబు జింతింపుచుఁ గాలంబు గడపసాగెను.

ఈమెనామంబు వరదరాజమ్మ యందురు. ఈమె వాసముచేసినవ నంబు కడప జిల్లాలోనిది. అచ్చోట దూరదూరంబున నుండునాలుగుప ర్వతంబులలోనికి కట్టలు గట్టించి దాని నొక చెఱువుగ నేర్పఱిచె. తత్స మీపంబున నున్నకొన్ని శిలాశాసనంబులలో వరదరాజమ్మ రూపు చెక్కఁబడియున్న దని వాడుక గలదు. ఈతటాకంబు మిగుల విశాలమై నదియు రమణీయమైనదియు నెటు జూచిన నాలుక్రోశంబులు (౧౨మైళ్లు) కట్టలు కలదియునై యున్నది. ఇం దనేకములైన లంకలు వ్యవసాయపుభూములు చిన్నపల్లెలుంగూడఁ గల వని వినంబడు. ఈచె ఱువు సంపూర్ణ మగుచో జరిగె నని చెప్పంబడు నొకకథ కలదు. అది మిగుల నద్భుతంబుగఁ గాన్పించు. ఏదియేని విశేషకార్యంబు నెఱవేర్చు తఱి నిట్టిపనులు జరుగక తప్ప దని యిప్పటికిని కొందఱుహిందువుల యభిప్రాయంబు ఆకథ నీక్రింద వివరింతము.

ఈచెఱువు సిద్ధమగుతఱి రెండుకనములు విశేషవిస్తీర్ణంబుగలవి కట్టలలో నేర్పడెనఁట. దానిం గప్పింప నాయిల్లాలు విశేషంబుగ సొమ్ము వమ్ముచేసిన నది కార్యకారి కాదయ్యె. దానికి వరదరాజమ్మ చింతా కులమానస యై యేమిగతి స్వామీ యని యోచించుచుండె. ఇట్లుం డు తఱి వీరియింటి కనుదినంబును మజ్జిగ నిచ్చునొక ముసలిగొల్లది వచ్చి యామె చింతించుటకుఁ గారణం బడిగె. దాని విని వరదరాజ

న్మ వృత్తాంతం బంతయుఁ దెల్పి యుపాయం బేమియుం గానరాకుం డుటం జేసి యిట్లు వగచుచుంటి నని చెప్పె. అపు డాపలుకులు విని యా వృద్ధాంగన యిట్లనియె. అమ్మా దానికి కారణంబు నాకుఁ దెల్లం బయ్యె. ఆచెఱువు నరబలిం గోరుచున్నయది. ఆకనముల నొక్కొక మనుజుని బలి యిచ్చినఁ గట్ట లెప్పటియట్టుల నుండు. ఈపని యెట్లు సిద్ధించు నని విచారింపవలదు. నే దానికిఁ దగునుపాయం బరసితి. నా కిర్వురుసుతు లు గలరు. వారినిగ్గడి నాపని నెఱవేఱుప బనిచెద. నీకు సంశయింపం బనిలేదు. వారిని వానియం దుంచి యీసారి కనములఁ బూడ్పింపుము. కార్యంబు గట్టెక్కు ననుచు నా గొల్లదానిపల్కులకు లిటికి వరదరాజమ్మ భయకంపిత స్వాంతయై అయ్యయ్యో? యిట్లు పల్కవెఱ్ఱులు గలరె? సుతుల బలికై యిచ్చెద మని సతు లనవచ్చునే నా చెరువు కనములు పూడకున్నను మేలాయె నీకొడుకులఁ జంపఁదలంపకుము. అని బుద్ధులు సెప్ప నట్టిపల్కు లాలింపక గొల్లది యేయుపాయంబుననైనం బురుషు లలోఁ బ్రసిద్ధిని జెందినవానిజన్మంబె సఫలంబు. వగవకుము. పోయివ చ్చెద నని యింటికిం జని తనపుత్త్రిలం గని వారల కవ్వార్తఁ దెలిపి మీనామంబు లీభువి నాచంద్రార్కంబు లై యుండు సుకాలంబు సం ప్రాప్తంబయ్యె, సముత్సాహులై చనుండన్న తెల్పె. వారును మాతృ వాక్యపరిపాలనదక్షు లై పెండ్లికిం బోవునట్లుగ సంతసంబుతోఁ జను దెంచి వరదరాజమ్మకుఁ గాన్పించి తల్లీ సుతులనామంబులు జగద్విదితం బు లగున ట్లొనరింపం గరుణింపవే యని పలికిరి. వారిసాహసంబునకు మెచ్చి మీకుఁ బ్రత్యుపకృతిఁ జేయు నే నెంతదాన, అయినఁ గొంతధ నం బిచ్చెదఁ గైకొని ధర్మంబు సేసికొం డనుడు వార లిట్లనిరి. తల్లీ మాకు ధనం బేల మాయెడ నీకు దయ గలదేని మా నామంబు లీజగం బున శాశ్వతంబు లై యుండునట్లుగ మాపేరిట రెండూళ్లఁ గట్టింపుఁ డని తెల్పిరి. దానికి వరదరాజమ్మ సంతసించి వాగ్దానంబు చేసెను. అనంతర మాయిర్వురు సోదరులు పొలికలనుకుం జను మహాశూరులభం

గి నిర్భయంబుగఁ జని పీరంబు సారించి యాజలదేవతను జయించుభంగిఁ జేతులెత్తుకొని భగవన్నామంబు దలంచుచుఁ జెరియొకకనుమం బ్రవేశించిరి. అపు డాచెఱుపుఁ ద్రవ్వ పనివాండ్రు వారిపైఁ గొన్ని తట్టల మన్నును ద్రిమ్మరించిరి. తోడనే యాకనములు మరలఁ దెగక యప్పటియట్లనుండెనఁట. అనంతరము వరదరాజమ్మ తనవాక్యాను సారంబుగ నాయిర్వరపేరిట రెండుగ్రామంబులు గట్టించె. వారిలో నన్నపేరు పెదకంబఁడు. తమ్మునిపేరు చినకంబఁడు. కావున నాగ్రామంబులకుఁ బెదకంబము చినకంబము నని నామంబు లుంచె. ఇపు డీరెంటినిం గల్పి కంబమని యొకగ్రామంబుగ వ్యవహరింతురు. కృష్ణరాయపత్నికి ననఁగా నీ వరదరాజమ్మకు తుక్కాజీ యను నామాంతర మున్నట్లును, ఆమె కొన్ని శ్లోకములు కృష్ణరాయనికి దయగల్గునట్లు రచియించె ననియును ప్రతీతి గలదు. ఆశ్లోకము లీక్రింద వివరించెదము.

తుక్కాపంచరత్నములు.

'తుక్కానామ గజపతిపుత్రీ కృష్ణదేవరాయ పత్నీ' అని యున్నది.

శ్లో క ము లు.

౧. చర వ్యనాం తే నవమంజరీషు న షట్పదో గంధఫలీ మజిఘ్రత్,
సా కిం న రమ్యా స చ కిం న రంతా బలీయసీ కేవల మీశ్వరాజ్ఞా.
౨. మా కింశుక ప్రకట యాత్మని మేచమాత్రం మన్మ స్తకే విహరతీతి మధువ్రతోఽయమ్,
కిం మాలతీ విరహవేదనయా త్వదీయం దృష్ట్వా ప్రసూన మచిరా దవలభ్రమేణ,
3. భ్రమర భ్రమతా దిగ న్తరాళే క్వచి దాస్వాదిత మీక్షితం శ్రుతంవా,
వద సత్య మపాస్య పక్షపాతం యది జాతీకుసుమానుకారి పుష్పమ్.
౪. కుసుమాని లిఖన్తు నామ చిత్రే కతిచి త్కారువిశేషరూఢశిక్షాః,
సురభిత్వ మమూని కిం లభంతే కిము చైతేషు రసం పిబన్తి భృఙ్గాః.
౫. కిం మాలతీం మ్లాయసీమాం విహాయ చుచుంబ కుంభీకుసుమం షడంఘ్రిః,
లోకే చతుర్భి శ్చరణైః పశు స్స్యా త్స షడ్భి రత్యర్థ పశు ర్న కిం స్యాత్.

అనునీశ్లోకములు వరదరాజమ్మచేఁ గృష్ణరాయనికిఁ దనయెడఁ దిరుగ ననుగ్రహము గలుగుటకునై రచియింపఁబడెననియును, అట్టి శ్లోకంబులఁ గృష్ణరాయనిహృదయము కరఁగెనని తెలియును.

ఇదివఱలోఁ గృష్ణరాయ విజయములో గజపతి తనకూఁతునిచ్చి కృష్ణరాయనితో సంధిచేసుకొనె నని చెప్పఁబడినది. అది మొదటిదో యీకథ మొదటిదో తెలియఁజేయు గ్రంథములు దొరకకపోవుటచేత నిపుడు మనము వ్రాయుచున్న గాథ కాధారము లేదు. పైగా నీచిన్నది వినుకొండలోనుండు గజపతివంశీయుల పిల్లగాఁ జెప్పఁబడును. కాని మైలరు దొర తా వ్రాసిన యనాలిసెస్ (Anatises) అను గ్రంథములో మాత్రము కృష్ణరాయనిభార్య విజయనగరమునకుం బోవుచుఁ దా నొక స్థలములో నిలిచి అంతకుఁ బైకి బోవ నని చెప్పె ననియు, నాకారణమునఁ గృష్ణరాయ లాపె నచటనే నిల్పి తగినవసతి యేర్పఱిచె నని యీ క్రిందివిధంబుగాఁ దెల్పును—*

అంతమాత్రమున పైకథ కృష్ణవిజయకథతోఁ గలుపఁ గూడదని తలంచెదను.

కృష్ణరాయలద్వితీయవివాహము.

వరదరాజమ్మ కార్యములనుడువు తఱి మఱచి పైదానిఁ దెల్పుట కేడమీయమైతిమి మన మీతనిప్రథమవివాహవృత్తాంతము దెల్పి యూరకుండిన నిఁక నీతండును వరదరాజమ్మపోలిక మునివృత్తి నుండెనని తోఁచనోఁపు. అటుగావున నాతని ద్వితీయ వివాహవృత్తాంతంబును దెల్పెదము. అదియుఁ దొల్లిటికథయట్లే యుండుటఁ జేసి మరలఁ దొంటి వృత్తాంతమునే చెప్పుచుంటి మని చదువువార లూహింపఁగలరు. కావున మనము ముందుగా నీరెంకుకథలకుం గలపోలికఁ జూపి దీనిలో భ్రమ యుండఁగల దని సూచించి కథ వాక్రుచ్చుట మంచిపనికావున

*"The Gajapati king's daughter named Ruchi Devi (?) felt disposed to remain near Stambam (Cumbam) and the Rayar directed to do so, while he returned to Vizianagaram. That daughter of Gajapati, Ruchidevi said that as Kristnadevaraya was the son of a Dasi, and she herself of noble tribe illustrious by her birth, she preferred to abide by Kambam-Her father sent her thither large sums of money; she sold those jewels and had a very large water reservoir excavated, near Cambam and she distributed very extensive charities.

నల్లే చేయుదము. వరదరాజమ్మను సాగఁబనిచి కృష్ణరాయఁడు మరల వివాహంబునకు బ్రయత్నంబుఁ జేయుచుండె. ఇట్లుండ నీతనికి నుత్కలదేశంబునకు (Orrissa) దండయాత్రార్థియై చనవలసినపని వచ్చె. అతఁడచ్చోఁ గొన్నిదినంబు లుండి యాభూమిపాలుని జయించిన నాతండు సంధికి నొడఁబడియె ననియు నపుడు కృష్ణరాయం డాతనికూఁతుఁ దనకు ద్వాహంబు సేసిన సమాధానంబు కల్గుననియె ననియుం జెప్పితిమి. (ఇపుడు వ్రాయుచున్నగాథ కృష్ణరాయ విజయగ్రంథానంతరగాథ) దాని కాతండు సమ్మతించి తనపట్టణంబు నలంకరింప చాటఁబనిచి తన నగరు నగురు ధూపాది సుగంధవస్తు సంవాసిత మగున ట్లొనరించె. ఆ వార్తలు విని యాభూపతి పుత్త్రిక తాఁ గులహీనుని భార్య గావలసె నేమి సేయుదు దైవమా యని చింతించి తుదకు నాకృష్ణరాయనిం జంపి తానుం జచ్చెద నని నిశ్చయించుకొనియె.

ఇట్లు నిశ్చయించుకొని తనకు మిక్కిలి యిష్టురా లగు తనచెలికత్తెతో నావృత్తాంతంబు మెల్లనఁ దెల్పి తనయుపాయంబున కపాయంబు లేదుగదా యనుడు నయ్యింతి యాచిన్నదానివాక్యము నెంతయుఁ బోషించి యాపెబుద్ధిం భూషించి దానిం దప్పకసేయు మని తెల్పి నిజావాసంబునకుం జని తనకు మిక్కిలి హితురా లగునొక్క పూఁబోణికి శ్రుతపఱిచె. ఆఁడుదాని నోట నూవుగింజ దాఁగ దను నట్లు అది తనప్రాణసఖులకుఁ దెల్పె. అయ్యింతి తననేస్తపుఁగత్తెతో విన్నవించె. ఇట్టివర్తమానం బానోటనుండి యానోటఁ జేరి క్రమంబుగఁ దిమ్మరుసుచెవిం బడియె. ఆలోఁ గృష్ణరాయలను మంగళస్నానంబునకుం గొంపోయి యభ్యంజనంబు గావించుచుండిరి. తిమ్మరు సెంతయు దనలో నాలోచనంబు సేసి యిపు డేమైన నోరు మెదపినఁ గార్యభంగం బౌ నని యెంచి తగునుపాయం బాలోచించుచుండె. ఇచటఁ గృష్ణరాయలఁ దెచ్చి పెండ్లిపీటపైఁ గూర్చుండఁబెట్టి యాయంగనామణికి మంగళసూత్రంబు గట్టించి. ఆరాత్రి యొకశుభముహూర్తంబున శ్రీపుష్పయోగం

బునకుఁ బంపందలంచిరి. అపుడు తిమ్మరుసు కృష్ణరాయలకడ కరుగుదెం
చి యాతనికి రహస్యంబున నావృత్తాంత మంతయుం జెప్పె. దాని కాతం
డెంతయుఁ జింతించి యిదియుఁ దొంటిచందంబె యయ్యెనా యని యో
చించుతఱిఁ దిమ్మరు సాతని కిట్లనియె. స్వామీ నీవు చింతింపవలదు. నీకు
బ్రాణభయం బేమియు లేదు. నేనొక యుపాయంబు వన్నియున్నవాఁ
డ. దానిచే నాయింతిమనంబు సుపథంబునకు వచ్చు నని తలంచెద. ఈ
దినం బేలిక యేవారికిఁ గాన్పింపకుండ నొకరహస్యస్థలంబునం బడియుం
డుఁడు. అని తెల్పి యాతనిం బనిచి తిమ్మరుసు పునస్సంధానభవనంబున
కుం జనియందుఁ గృష్ణరాయునికి మాఱుగ నొక విగ్రహంబు సిద్ధంబు సేసి
దానిలోఁ దేనె బోయించి హంసతూలికాతల్పంబున దాని నుంచి పైనుత్త
రీయంబు గప్పి రాయండు బడలి యున్నాఁడు గావున నాతనిఁ గొంత
వఱకు లేపవల దని యచ్చటిస్త్రీజనంబులకుం దెల్పె. వారును జరగను
న్న వృత్తాంతంబు దెలిసియున్నవార లే కావున సంతసమేమియు లేక వ
ల్లె యని పెళ్ళికూఁతు వచ్చె దిగ విడిచి తలుపుమూసి తమత్రోవం
జనిరి. అంతకుమున్నె తిమ్మరుసు నలుదిక్కులు బరికించి యేరికిఁ గాన
రాకుండఁ గృష్ణరాయల మంచముక్రింద నొదిగియుండె. చెలులందఱుఁ
జనినతోడనే యా రాజకన్యక తాను దాఁచి తెచ్చినబాకుం దీసి యారాజు
నొక పోటు పొడిచె. తోడనే యందున్న మధుద్రవంబు పైకిఁ జింది
యా యింతిముఖంబుపయిని నోటంబడియెను. దానిరుచి వెంటనే చూచి
యాహా? యీరాజురక్తం బింతరుచియై యున్నది. రా జెట్టివాఁడో
గదా! మన కనుభవించుపంతు లేదయ్యె ననుడుఁ దిమ్మరుసు మెల్లన
వెలికివచ్చి తల్లీ యారాజు వలయునేని నిం కాతనిం దెచ్చి యొప్పింతు.
నీతొంటిబుద్ధి మానునట్లు వరమిమ్ము. అనుడు నాయింతి నిశ్చేష్టితయై
కొంత తడవుండి యాతండు తిమ్మరుసుగ నెఱింగి తాఁ జేసినద్రోహం
బునకు క్షమియించి రక్షింప రాజునకుం జెప్పి యాతనిం దోడితెమ్మని
ప్రార్థించె. అపుడు తిమ్మరుసు పెండ్లికూఁతుచే బాస లనేకంబులు

చేయించి రెండవగదిలోఁ బండియున్న రాయల కవ్వార్తఁ దెలిపి తోడి తెచ్చి యావధూవరులఁ గలిపి యొకరియెడ నొకరికి గల్మషం బుండకుండఁ బ్రమాణంబులు సేయించి వారల దీవించి తనయింటికిఁ జనియె. అతని యాశీర్వచనబలంబుచే నాదంపతుల్ఋ విశేష మైత్రి గల్గి చిరకాలంబు సకలభోగభాగ్యంబు లనుభవించి సంతసమున నుండిరి. ఆచిన్నదాని పేరు తిరుమలదేవి. మొదటి భార్యకుఁ జిన్నాదేవి యను నామాంతరము గలదు.

కృష్ణరాయని సంతానము.

కృష్ణరాయునికిఁ బురుషసంతానము లేదని యిదివఱకే చెప్పియున్నారము. అతనికి స్త్రీసంతానమున్నట్లుగ దృష్టాంతము లున్నవి. ఆ గ్రంథములలో నొకటి రామాభ్యుదయము. అందు అళియరామరాజుం గూర్చి వర్ణించుచు.

"ఆపటుకీర్తి రామవసుధాధిపచంద్రుఁడు కృష్ణరాయధా
శ్రీపతిసార్వభౌమదుహితృప్రియుఁడై."

అని చెప్పంబడియున్నది. ఇఁక రెండవగ్రంథము హైదాబాదాతురుష్క ప్రభువుల వ్యవహారచరిత్రము. అందులోఁ బాదుషా కొండబీరు కోట పట్టుకొనినప్పుడు కృష్ణదేవరాయలు తనయల్లుం డగు "శివరాజు లేక బసవరాజను" నతని లక్షసైన్యములతోఁ బంపినట్లుగా వివరించఁబడియున్నది. ఈ బసవరాజు బెజవాడలో నధికారము చేయుచుండిన పూసపాటివారి వంశములోనివాఁడు. ఇతని నాఁ డుదయగిరి దుర్గము మొదలు రాయవేలూరువఱకునుండు దేశము పూసపాటివారి స్వాధీనములో నుండె నని చెప్పియుంటిమి. పై యిర్వురు రాజులయొక్క భార్యలు కృష్ణరాయనికూఁతులుగాఁ గాన్పించుచున్నారు. ఇంక నెవరైనఁ గలరేమొ తెలియదు.

కృష్ణదేవరాయల సాహిత్యవిషయము.

ఈ కృష్ణరాయండు నొక గొప్పకవి. ఈతని ప్రజ్ఞావిశేషంబు

లును సాహితీపటిమయు నీతనిచే రచియింపంబడిన యాముక్తమాల్యదం జూచిన గోచరంబవు. ఈతండు తత్పూర్వము రసమంజరీ ప్రముఖ సంస్కృత గ్రంథంబు లనేకంబులు రచియించె. ఈతఁడు గతించిన పిమ్మటఁ గొంద ఱాముక్తమాల్యదకుఁ గవి యీతండు కాఁడనిరి. దానికి వారి వలనఁ గొన్ని కారణంబులు చెప్పఁబడినవి. వానిని సంగ్రహంబుగ నిట వివరింతము.

పెద్దన ముందు మనుచరిత్రంబు వ్రాసె ననియు దానిం జూచి రామభూషణుఁడు వసుచరిత్రము నంతకు మిక్కుడు రససమంచితముగ నొనర్చెననియు దానికిఁ గనలి పెద్దన యాముక్తమాల్యదను వ్రాసెననియు, నది కఠినం బవుటచేఁ దానిఁ దనపేరిటఁ బ్రకటింపక కృష్ణరాయల పే రందుఁ గీల్కొల్పె ననియు దీనికి దృష్టాంతంబుగఁ బెద్దన మనుచరిత్రంబులోఁ జెప్పినపద్యంబులే కొన్ని యం దున్నవనియుఁ నట్టివచోద్ధోరణి పెద్దనకుం దక్క నన్యులకు నలవడ దనియుఁ బల్కుదురు. ఇపుడిపుడు కొంద ఱాధునికులు రెండు గ్రంథంబులు సావధానంబుగఁ జూచి మనుచరిత్రములోనిజాడ లాముక్తమాల్యదలోఁ గానరాకుండుటం జేసియు గొన్ని ఛందోభేదంబులును వ్యాకరణభంగంబులు నిం దుండుటం జేసియు నిది పెద్దనకృతంబు గా దనియు మఱియొకండు కల్పనాంశంబునఁ బెద్దన యంత వాఁడైనను శాస్త్రంబున నాతనిం బోలె విశేష పరిశ్రమంబు లేనివాఁడు రచించి నట్లున్నదనియు నిర్ణయించిరి. గ్రంథంబున నున్న స్ఖాలిత్యంబులం గూర్చి తర్వాత విచారింతము. అది పెద్దన కవనంబు స్పష్టంబుగఁ గా దనుటకు నిప్పటివారిచే మఱికొన్ని హేతువు లూహింపఁబడుచున్నవి. అందుల నిజం బాలోచింపక తెలియరాదు.

౧. వసుచరిత్రముం జూచి పెద్దన యీర్ష్యచే నాముక్తమాల్యద రచించె నని యుండెనుగదా దానికిఁ గారణం బూహింప వలయు. పెద్దన ప్రబంధమునకు వలయువర్ణనలును దానికిఁ దగు రచనావిశేషం

బుల రీతులు నేర్పఱిచి యాంధ్రకవితా పితామహుం డని బిరుదంబె. పిమ్మట లక్ష్యగ్రంథంబుగ మనుచరిత్రంబు రచియించి స్వసామర్థ్యంబు జూపె. ఇట్టిపని యీతనికిం బూర్వు లగు నన్నయభట్టారక ప్రముఖ పురాణకవులును శ్రీనాథప్రముఖ కావ్యజ్ఞులును జేసియుండరైరి. కావున నీతనికి విశేషస్థానంబు గలిగె. ఇట్టి యుత్తమోత్తమ మగుగౌరవమును బొందినయీతండు రామరాజభూషణుఁడు వసుచరిత్ర రచించె నను నీర్ష్యచే నతనికంటెను గౌరవంబు వడయ నింకొక ప్రబంధంబు వ్రాయ నుద్యోగించినాఁడను మాట యుక్తియుక్తముగ నుండలేదు. ఇంతియ గాక పెద్దనయే యట్లు వ్రాయఁగోరకొన్న నెట్టిదానినైనను వ్రాయసమర్థుండగుటకు సందేహంబు లేదు. కఠిన మాయె నని యెంచిన దాని విసర్జించుఁగాక చించుఁగాక రాజు పేరం దుంచుటకు యత్నించునా. మనుచరిత్రంబు ముం దిడుకొని వ్రాసి రామభూషణుఁడు వసుచరిత్రమును రససముచితముగఁ జేయ వసుచరిత్రంబు ముం దిడుకొని భూషణుని కెక్కుడగు పెద్దన యాముక్తమాల్యద వ్రాయ నుద్యోగించిన దాని నెట్టి రసవంతముగఁ జేయవలయు ? అట్లుగాక కఠినమాయెనని యెంచియు రసపుష్టింగూర్చి తలంచియు దాని పండితులకుం జూపుటెట్లు గలుగు దీనిం బరస్పర భేదంబు లుండుటచేత నీయాముక్తమాల్యద పెద్దన కృతం బనుట సరి కా దని తోఁచెడిని.

౨. గ్రంథంబున వ్రాసియుండు సంగతులంగూర్చి కొంత యోచించి యావలఁ దొంటి యభిప్రాయంబు స్థిరపఱుతము. "అని యిష్టదేవతా ప్రార్థనంబు సేసి మున్నే కళింగదేశ విజిగీషామనీషన్ దండెత్తిపోయి విజయవాటిం * గొన్ని దినంబు లుండి శ్రీకాకుళనికేతనుం డగు నాంధ్రమధుమథను సేవింపంబోయి హరివాసరోపవాసం బచ్చటఁ గావింప నప్పుణ్యరాత్రచతుర్థయామంబున నాయీశ్వరుండు స్వప్నంబున సాక్షాత్కరించి యి ట్లనియె:—

* దీని నిప్పుడు బెజవాడ యందురు.

సీ. పలికె నుత్ప్రేక్షోపమలజాతి వెంపెక్క, రసికు లౌనన మదాలసచరిత్ర
భావధ్వనివ్యంగ్యసేవధి గాఁగ జె, ప్పితివి సత్యావధూప్రీణనంబు
శ్రుతిపురాణోపసంహిత సేర్చి కూర్చితి, సకలకథాసారసంగ్రహంబు
శ్రోత్రఘుచ్ఛటలు విచ్చఁగ రచించితి నూక్తి, నైపుణిజ్ఞానచింతామణికృతి
తే. మఱియు రసమంజిరీ ముఖ్యమధురకావ్య, రచన మెప్పించికొంటి గీర్వాణభాష
నంధ్రభాష యసాధ్యంబె యందు నొక్క, కృతినిర్మింపుమీకమాకుఁ బ్రియము గాఁగ.

అని పల్కి యాముక్తమాల్యద రచింపుమని భగవంతుండాజ్ఞయొసంగి, అంతర్హితుం డైన నిద్రమేల్కాంచి సింహాసనం బుండి విద్వజ్జనుల కత్తెఱం గెఱింగించిన వార లాస్వప్నఫలంబు విప్పి సెప్పి యపూర్వమహిమాతి ధూర్గ్వహుం డగుతుర్వాసు వంశంబునం బుట్టిన నీ కిట్టి శోభనంబు లే మద్భుతంబు లవధరింపు మని యాతనివంశప్రణాళిక పెద్దనచే మనుచరిత్రంబున వర్ణింపఁబడినరీతిఁ జదివి.

తే. ప్రబల రాజాధిరాజ వీరప్రతాప, రాజపరమేశ్వరార్ధదుర్గాపటీశ
సాహితీసమరాంగణ సార్వభౌమ, కృష్ణరాయేంద్ర కృతిని నిర్మింపు మనిరి.

అని పండితులు తనకు నాజ్ఞయొసంగఁ దా నాకృతిని నిర్మించితి నని కృష్ణదేవరాయండు చెప్పిన ట్లున్నయది. మనము తొంటిపల్కులఁ బాటించిన నిది యంతయు బూటకంబు గా వలయు. గ్రంథంబు రచియింప నసమర్థుం డై యొరులచేఁ జేయంబడిన గ్రంథమందుఁ దనపే రుంచనుంచువాఁడు తాఁ బూర్వ మనేక గ్రంథంబులు రచించినట్లు చెప్పించుకొనుటచేఁ గల్గెడులాభ మపహాస్యంబుకంటె వేఱుండదు. తొంటి సంస్కృతాంధ్ర కవులు స్వకృత గ్రథంబుల నితరులపేరు లిడునపు డబద్ధము లిట్లాడుట లేదు. ఇట్టిహీనకార్యంబునకు లోఁబడి కృష్ణరాయం డబద్ధంబుల నాడించుకొని పండితుల మొగంబు లెట్లు చూచె నని సంశయంబు వొడమెడిని.

3. ఇంతియకాక పెద్దనయే దీనింగూడ రచించి రాజుపేరిటం బ్రకటింపఁ దొరకొన్నఁ దా నా వఱకు మనుచరిత్రంబునఁ జెప్పినపద్యంబుల దీనియం దుంచ నితరులు స్వకృత మని యెఱింగిన రాజునకు గౌరవహీ

నం బగు నని యెంచి వాని నం దుంచుట కెంతమాత్రంబు నుద్యోగిం చియుండఁడు. అట్లుంచెననుటకుఁ గారణంబును వినుము. అతండు క్రొత్తవాని రచించు సామర్థ్యంబు లేమిం జేసి వీనినే యం దుంచెనా లేక యివియ లోకంబులోని పద్యములలో రమణీయంబు లనియుంచెనా? మఱియొకరు పెద్దనకానివారు వీని నిందుంచినా రని యూహించుట యుక్తమై కానవచ్చుచున్నది. పెద్దనపద్యంబు లిం దుండుటంజేసియే యిది యాతని కృతి గా దని కంఠోక్తిగాఁ జెప్పుటకు హేతువైయున్నది గాని యాతనికృతంబే యనుటకుం గాదు. వంశావళి పద్యంబులు కాని వింకొకగొన్ని యం దున్నట్లు మనకుఁ గాన్పించు. అవి పెద్దనపై గ్రంథకర్తకుం గలగౌరవమును సూచించుటకుఁగాఁ గైకొనంబడియె నని యూహించుట యుక్తము.

౪. గ్రంథంబున నున్నకథంగూర్చి కొంత యాలోచింతము. వైష్ణవ మతానుసారంబుగ గ్రంథారంభం బున్నయది. కథయు వైష్ణవసంబంధ మైనదే. వైష్ణవధర్మంబులును, తద్రహస్యంబులును, దత్సంబంధేతిహాసంబులు నున్నయవి. కావున నీగ్రంథంబు వైష్ణవమతావలంబకునిచే వ్రాయఁబడిన ట్లూహింపఁబడుచున్నది. పెద్దన స్మార్తుఁడేయని యాతని మనుచరిత్రారంభస్తోత్రపాఠంబులచే నూహింపనయ్యెడి. అయిననేమి పెద్దన పైగ్రంథము రాజుపేరిటఁ బ్రకటించఁ దలఁచెగావున నాతనికే నిష్టం బగు వైష్ణవమతానుసారంబుగనే రచించె నని చెప్పవచ్చు. కాని పెద్దన కీయభిప్రాయంబు మొదటనుండియు నుండినట్లు కానరాదు. ఉండుటకుఁ గూడ ప్రసక్తి లేదు. అనంతర మొక వేళ గ్రంథంబు మార్చుటకుఁ బెద్దన కిష్టంబున్నఁ గృతిముఖంబు మాఱుప యత్నించుఁగాని కథగూడ మాఱుపఁదలఁచఁడుగదా.

కావున వైష్ణవుండే వ్రాసె నని తోఁచెడిని. పెద్దన తాను శఠగోపాచార్యశిష్యుఁడ నని మనుచరిత్ర కృతిముఖమునఁ జెప్పియున్నను స్మార్తులలోని వాఁడే యగుటంజేసి కృతిముఖములోనే స్వమతాచార

ము వదలలేకపోయెను. ఇఁక నాముక్తమాల్యదాకారుఁడు ప్రారంభమునందే వైష్ణవమతానుసారముగ స్తోత్రపాఠంబులు చెప్పెను. కథాసందర్భములోఁగూడ భాగవత ధర్మబోధక మైనదాని నెత్తుకొనియె. దీనికి నాలవయాశ్వాసంబులోని యామునాచార్యవర్ణనంబునం గలవైష్ణవమతసాంప్రదాయంబులే దృష్టాంతములు. ఇతరమతస్థులచే నిది రచింపఁబడినవైష్ణవభక్తియుఁ బ్రపత్తియుఁ జూపుటకుఁ దగిన వచోధోరణిచేఁ బ్రకాశించుట గడుదుర్లభంబు. కావునఁ దన్మతస్థుఁ డొకఁడు వ్రాసె ననుటకు సందియంబు లేదు. కృష్ణరాయండు తాతాచార్యుల శిష్యుం డనియు, విశిష్టాద్వైతి యనియు జగత్ప్రసిద్ధి గలదు. ఈతం డీగ్రంథమును రచించె ననుటచే నివియన్నియు నీతనికడ నన్వయించు.

౫. రాజులకుం గలసామర్థ్యాతిశయంబు సమీపవర్తు లగుపండితులమూలముగ నూహింపందగియుండు. జగత్ప్రసిద్ధు లగునష్టదిగ్గజంబులు నీతని యాస్థానపండితులే గద. వారివారికవననైపుణింజూచి యొక్కొకతఱి నెక్కుడుగ సంతసించి విశేషబహుమతుల నిచ్చుచుండె ననియు, విద్యల భోజుం డనియు విఖ్యాతి గలదు. ఇట్లు భోజునిఖ్యాతి గలిగి యున్నాఁ డని నుడివినచో భోజకృతగ్రంథంబులు కాళిదాసకృతంబులని యేరైన ననుచుండిరా. రాజు ప్రసిద్ధుఁడైన కవి యయ్యేనేని యట్టి మాటలు పుట్టు నని యనవచ్చు. ఈ రాజు లిద్దఱును బ్రసిద్ధులైనకవులే. అందు భోజునకు నాతని ముఖంబు చూచువారెల్ల కవులయ్యెదరని వాడుక గలదు. కావున భోజుండు కవియవుటకు సందియ ముండదని యొప్పికొనిరి. కృష్ణరాయల కట్టి విఖ్యాతి లేదు గావునఁ గవి యని సందియంబుపడకుండ సమ్మతింపరైరి. పెద్దనకృష్ణరాయ లుత్ప్రేక్షోపమస్వాభావోక్తులఁ గవనంబు నుడువువారును గఠినవచోధోరణిగలవారును గావున వీరిభేదంబు నరయుట దుర్లభం బై యుండు. పెద్దనకుఁ బండితఖ్యాతి విశేషంబుగ నుంటం జేసియు నాముక్తమాల్యదలోఁ గొన్ని ప్రౌఢకల్పన లుండుటం జేసియు మనమీపటకుఁ దెల్పిన సమానప్రజ్ఞలు

కొన్ని యిర్వురకు సహజంబు లవుటం జేసియు అక్కడక్కడ పెద్దన్న పద్యంబులు కొన్ని యీ యుంటం జేసియు నీగ్రంథమునకుం గూడఁ బెద్దనయే కవి యని భ్రమగలుగుచున్నది. పెద్దన కృతం బీగ్రంథము కాదనుటకు దృష్టాంతములు పెక్కులు గలవు. అందు ముఖ్యమైనది రేఫ శకట రేఫల మైత్రి సమ్మతము. ఇది యీగ్రంథంబులోఁ దఱుచుగఁ గానవచ్చెడి. దీనికిఁ గొందఱు లాక్షణికులు కొన్ని విధంబులుగను మఱికొందఱు మఱికొన్ని విధంబులుగఁ జెప్పుదురు. ఈగ్రంథంబునందే కొన్ని ప్రయోగములు గాన్పించుటంబట్టి ఆశబ్దములకు ద్వైరూప్యము లున్నట్లు కొందఱులాక్షణికుల మతము. తొల్లిటి యాంధ్రగ్రంథంబులలో నిట్టివానికి ద్వైరూప్యములు కానరావు గావున నీకవికూడ వీని మైత్రికి సమ్మతించినవాఁడే యని మఱి కొందఱిమతము. అందుఁ గొన్నింటి నిచ్చట వివరింతము—"ఆముక్తమాల్యదా కారుండు లఘు రేఫములుగఁ బ్రయోగించిన వాని నితరకవు లట్లు ప్రయోగింప కుండుటచే నతఁడును లఘ్వలఘు రేఫములకు మైత్రి చెప్పిన వారిలోఁ జేరినవాఁడని యెంచుట యుక్తము. శైలి లోనగువానిఁ బట్టి చూడ నాముక్తమాల్యద చేసినాతఁడు పెద్దన కాఁడని దృఢముగా దోఁచుచున్నయది. పెద్దనకవి రచితగ్రంథంబులోని పద్యంబులు కొన్ని యం దున్న వని చెప్పవచ్చెదరేమో దానికిఁ గారణాంతర మేదేని యుండనోవు." నని యలఘుకౌముదికారుల యభిప్రాయంబు. ఇంతియ కాక:—

ఉ "పదన మిఁ కొక్క మా టరసి చంచలలోచనఁ గానకున్న దూ,
రెదు మఱి కాని బుద్ధి విపరీతతఁ బొందక చూడుమా"

"అనుదానిలో దూఱు" లఘు రేఫము గలదిగఁ బ్రయోగించినందులకుఁ దిమ్మకవి యాక్షేపించినాఁడు.

౨. చ. తరుణులకౌఁగిట న్మనుచుఁ దమ్ము వృథా విరులెత్తుచేసి మో
పరులఁగఁ జైతుపిడంచుఁ దదభావమనోభవవహ్ని వేల్చి ని
ర్భరమధుపాళి ధూమము బరాగపుసీరును దేసె కట్టి చా
దరునఁగఁ దాల్పగాఁ గోఱవులై యొఱఁగంబడెఁ గొన్నిభూజముల్.

అని ఇందలి కొఱవిశబ్దము రెండర్థములు గలది. ఒకయర్థము కాలిచల్లారినకట్టె. రెండవయర్థము కురువకవృక్షము. కురువకవృక్షభవ మగునపుడు గురురేఫం బుండవచ్చునా యని యొక యాక్షేపణ. ఏమనిన సంస్కృతంబున గురురేఫములు లేవు. తద్భవంబులకుఁగూడ నెచ్చోట ను నున్నట్లు గానరాదు. "తద్భవంబుల శకటరేఫ ముండకూడదు" అని కవి సంశయవిచ్ఛేదము. దీని నూహించి ద్విరేఫవర్ణదర్పణకారులు నాముక్తమాల్యదలోని శ్లేషరచనవలనను లఘువుగ దీనికిఁబ్రయోగంబు గానరాకుండుటంజేసియు గురువుగ నిర్ణయింపవలసి వచ్చినట్లు చెప్పియుండిరి.

ఇంతియకాక యీగ్రంథంబున నచ్చటచ్చటఁ గొన్ని వ్యాకరణస్ఖాలిత్యంబులుగూడఁ గానసయ్యెడి. వీనిం బట్టి యూహించిన నీగ్రంథంబునకుఁ బెద్దన కృతికర్త యెట్లగు నని తోఁచకపోఁపు. వానినన్నిఁటి నిట నగపఱుచుట గ్రంథవిస్తర కారణము గావున నేదేని నొకదానిం జూపి ముందువృత్తాంతంబు నుడువుదము.

౪. చ. అడుగున నుండియూ స్సదిల మై చదలం బెడుకోట నొప్పు పో
ల్చెడనిక డంకదంచనపుచేతుల గంగను కాసె దూఱుగా
నడుమున యునిక్కఁజేసి యలనాకపురి న్సరికై పెనంగి లా
వెడలఁగఁ బట్టి వేర్చియుఁటకు నెత్తెనసం జను మల్లుపోరునన్.

ఇందు గంగను కాసె యనుచో సంధి విచార్యము. "బహుళగ్రహణముచేత స్త్రీవాచక తత్సమ సంబోధనాంతములకు సంధిలేదు. గంగను కాసె నెల తిచ్చె నని యాధునిక ప్రయోగంబులు గాన్పించు. వీనికిఁబూర్వకావ్యంబులఁ బ్రయోగంబులు మృగ్యంబులు. అని బాల వ్యాకరణము. ఇంకనుఁ గొన్ని ప్రయోగంబు లిట్టివే యచ్చటచ్చట గానసయ్యెడి. పెద్దనయే యీ యాముక్తమాల్యదకును మనుచరిత్రమునకును గవియైన రెండవగ్రంథం బగుదీని రచించుతఱి నెక్కుడనుభవము గల్గియుండునా. లేక మొదటరచించిన మనుచరిత్రబున కెక్కుడనుభవము గల్గియుండునా? రెండవగ్రంథంబును రచించుతఱి నే యని సర్వసామాన్యముగఁ

దోఁచును. అటులైన నీస్ఖాలిత్యంబు లుంటకుం గారణంబు లేదు. మొదటి దానికే యెక్కుడు గల్గియుండు ననినఁ జెప్పనేల. ఇట్టి భేదంబులంబట్టిచూడ నిది పెద్దనకృతంబు గాదని స్పష్టంబుగ దోఁచెడిని. దీనియందు మనుచరిత్రంబులోని పద లాలిత్యంబును లేదు. రసపుష్టియు నంతమాత్రంబ. అటు లనిన-చో దీనికవి కవి యేమియుం దెలియవు గాఁబోలు నని యూహింపఁగూడదు. ఇట్లుండుటకుఁ గారణంబు లుండనోపు. కృష్ణరాయండు పెద్దన మొదలగు కవులరీతిని గురుశుశ్రూష చేసి శ్రమకోర్చి చదువు నభ్యసించి యున్నవాఁడు కాకపోవచ్చు. అయిన నెల్లపుడుఁ బండితగోష్ఠి నుండువాఁడు గావున ముందు శ్రుతపాండిత్యంబు విశేషంబుగ నంపాదించి పిమ్మట శాస్త్రసంప్రదాయంబులు నేర్చి బుద్ధిమంతుండుగావున కవియై గ్రంథముల రచియించి యుండు. విద్యలఁ గ్రమశిక్షితుండు గాఁడనుట కీతనిపదలాలిత్యంబే దృష్టాంతంబు. ఇష్టానుసారంబుగఁ బ్రయోగించిన పదంబు లవుటం జేసి యవి యొక-చో నిర్ణితార్థంబుకంటె నధికంబుగ వేఱొక-చో న్యూనంబుగ నుండి త్వరలో భావద్యోతకంబులు గావు. ఇట్టి చిక్కులు పెద్దన మొదలగు వారి గ్రంథంబులఁ గానరావు. శబ్దంబుల నర్థకాఠిన్య మున్నను, భావకాఠిన్య మింతగా నెందును గానరాదు. ఈ పైఁజెప్పిన హేతువులనుబట్టి యూహింప నీగ్రంథంబు విశిష్టాద్వైతిచేతను సహజపాండిత్యునిచేతను రచియింపఁబడినట్లు గాన్పించెడిని. కృష్ణరాయలయం దీధర్మంబు లన్నియుఁ గాన్పించుటచేత నాతఁడే దీని రచించెనాఁ డని నిశ్చయింపఁదగియున్నది. ఈతఁ డచ్చటచ్చట నాశ్వాసాంతములఁ జెప్పిన పద్యంబులును మననిశ్చయమున కెంతయు బలము నిచ్చుచున్నవి. అం దొకదాని నిట వివరింతము.

మ. ఇది భూమండన కొండవీటిధరణీ భృద్దుర్గపూర్వాద్రిభా
స్వదిభేశాత్మజవీరభద్రజనజీవగ్రాహ రాహూయమా
ణదృఢాంచద్భుజకృష్ణరాయమహిరాజ్ఞామాస్మదాముక్తమా
ల్యద నాశ్వాసము గద్యపద్యమయి ద్వితీయంబై మహిం బొల్పగున్.

ఇట్టిపద్యంబులంబట్టి మనకు సంశయంబుతోఁ బని లేదు.

ఇంతియకాక యీ యాముక్తమాల్యద పుట్టుటకకుఁ గవికర్ణ రసాయనము కారణ మని యిదివఱకే వ్రాసియున్నాము దానినే మఱి యొకపరి చూడఁదగును.

కవికర్ణరసాయనముతో సరిగా నుండుటకు నుద్దేశించి రచియింపఁబడినయాముక్తమాల్యదమాత్రము ఆమృదుశైలి నొప్పదాయెను. కవికర్ణరసాయనములోఁ గల్పనా చమత్కృతులును శాస్త్రసాంప్రదాయములును, పాండితీవిశేషంబులుగూడ నాముక్తమాల్యద కెక్కుడుగా నున్నట్లే పండితుల యభిప్రాయము. అయిన నాముక్తమాల్యద అనేకప్రబంధములకంటె మిన్నయై యున్న దనుటకు సందియము లేదు.

పై రెండుగ్రంథరీతులనే యనుసరించి కవిరాజమనోరంజన మను నొక గ్రంథము కనుపర్తి అబ్బయాకవిచే మఱికొన్నిదినంబు లైన పిమ్మట రచియింపఁబడినది. ఆ గ్రంథము మాత్రము కవితాసాకుమార్యాదులయందుఁ గవికర్ణరసాయనమును ఆముక్తమాల్యదను మించియుండినను శాస్త్రపాండిత్యాదులలో నారెంటివలె ప్రౌఢముగా నుండదు.

ఆముక్తమాల్యద కృష్ణరాయకృత మనుటకుం గలకొన్నియాధారములు.

ఈనడుమ నొక క్షత్రియమిత్రుని గలిసికొని ఆముక్తమాల్యదయొక్క కవినిగూర్చి మాటలాడుచుండగాఁ నతఁ డాముక్తమాల్యద కవి క్షత్రియుఁ డని చెప్పుటకును, అట్టి క్షత్రియుఁడు సామాన్యుఁడు గాక విశేషరాజభోగముల ననుభవించు మహారాజై యుండు నని తెలుపుటకుఁ దగిన దని యీ ముక్తమాల్యదలోని యీక్రిందిపద్యంబుఁ జదివె. ఎట్లన్నను:—

శా. తారుణ్యాతిగఁ జాతనూత్నఫలయుక్తైలాభిఘాతస్వనో
ద్గారాధూళ్ళిశకుష్కదంబుహృతమాత్సర్యచ్ఛేదపాకోద్గతో
ద్గారంబున్ గవరార్చుభోగులకు సంధ్యావేళలన్ గేళికాం
తారాధ్యంతరవాలుకాస్థితహిమాంతర్నారికేళాంబువుల్.

అని యీపద్యముం జదివి కేవలము మత్స్యములు తినువాఁడు ను,అందులోఁగూడ రాజభోగ్యముగా దానిని పచనముచేయువిదములం దెలిసినవాఁడుగాని యిట్టిఅపరూపవర్ణనలు చేయంజాలఁడు. కావున నీ యాముక్తమాల్యద పైలక్షణములు గల్గినక్షత్రియుని వలనఁగాని లేక అతనికి సమానుఁ డగుమఱియొకవర్ణాంతరునివలనఁ గాని రచియింపఁబడవలయునుగాని అట్టిమత్స్యభుక్కులు కానిబ్రాహ్మణు లగుపెద్దనాదులవలన రచియింపఁ బడఁజాలఁ దని నిష్కర్షించి చెప్పెను.

మా పైసిద్ధాంతములపై వచ్చిన పూర్వపక్షములఖండనము.

కొంతకాలముక్రిందట సముద్రితగ్రంథ చింతామణి కొకరిద్దఱు బుద్ధిశాలురు పెద్దనామాత్యుఁడే ఆముక్తమాల్యదను రచియించినకవి యని కొన్నిజాబులు పంపిరి. వానికిఁగూడ సమాధానములు చెప్పక పై యంశమును సిద్ధాంతీకరించితి మనఁగూడదు గావున వాని నీక్రింద వివరించి చూపెదను. ఎట్లన్నను :—

{ అముద్రితగ్రంథచింతామణి.సంపుటము. 2
7 నెంబరు సంచిక అ 1886 సం. డిసంబరునెల. }

శ్రీమదముద్రితగ్రంథ చింతామణి పత్త్రికాధిపతిగారి సమ్ముఖమునకు.

మీపత్త్రికాచంద్రముపై నేనీక్రిందఁ బొందుపఱచు చందంబు మందంబైనను మీకు నందించినంతను నాడెందరిబు సందియంబు బొందెడి.

సీ. శ్రీపూండ్లసులరామకృష్ణయార్యోదయ, ర్వీరవాగయుకవివీరపత్త్రి
కామణ్యముద్రితగ్రంథచింతామణి, చింతామణియుఁబోలె వంతతోన
శించు నని నిరాశ జేసికొన్నప్రబంధ, ముల నుద్ధరించుచు మోదమలరు—
హృద్యంబు లగునవద్యపద్యముల, నభేద్యసమస్యల గద్యములను
తే-గీ. కలిగి సత్కవిజీవితములనుగూడ, సంశయాంశస్థలంబులఁ జాటుచుండి
సింహపురమున నైలువడి సింహ మగుచు వెలయుచుండెడుకాకవిద్విపములకును.

ఇందుఁ బొందుపఱచు దాని మీపత్త్రికయందు ముద్రించి తావకాభిప్రాయం బు నియ్యఁ గోరెద.

ఆముక్తమాల్యద పెద్దనార్యకృతంబు కా దనియుఁ, గృష్ణరాయకృతంబే యని యుఁ గవిజీవితకారాద్యాధునికుల యభిప్రాయం బై యున్నది. ఈదిగువను గనుపఱిచిన కారణంబులచే నయ్యది సరి యని నేఁ దలంపఁజాల.

1. ఈగ్రంథంబు నిక్కంబుగఁ గృష్ణరాయకృతం బేని సర్వజనోపకారియును రాజ్యాధికారియుఁ గవిజనజీవనాధారకారియు నగురాయం డసమర్థుం డనియు నాముక్తమాల్యదాకారుండు గాఁ డనియుఁ బెద్దనయె రయించి రాయలపేరు పెట్టె ననియు నిట్టి యపవాద పుట్టుటకుఁ గారణంబు గానరాదు. భోజరాజకృతం బగు చంపూప్రబంధాదులను గాళిదాసుఁడు చేసె ననిరే. ఇట్టిపట్టుల నబద్ధంబు పుట్ట దని దిట్టంబుగఁ జెప్ప నొప్పు.

2. లోకంబులో నొకరు గ్రంథంబుఁ జేసి మఱియొకరి పేరఁ బెట్టుట సర్వసాధారణంబుగా నున్నదిగదా. ఇందుకుఁ బెద్దిభట్టు చేసినవ్యాఖ్యానంబులును పుష్పగిరితిమ్మన కృతం బగుదశావతారచరిత్రయు నుత్తరరామాయణంబును దార్కాణంబులు గావున "ఇట్లు హీనకార్యంబునకు లోఁబడి కృష్ణరాయం డబద్ధంబుల నాడించుకొని పండితుల మొగంబు లెట్లు జూచు నని సంశయంబు వొడమెడిని" యనునది సహేతుకంబుగ నుండలేదు.

3. ఈక్రిందిపద్యంబులు, పైయభిప్రాయంబునకు బలీయంబులు.

(a) సీ. కృష్ణరాయలపేరు నిడి నీవు రచియించి,తివి తొల్త విష్ణుచిత్తీయ మనఁగఁ
గాఠిన్య మర్థంబు గ్రాహ్యంబు గాదు, సాధారణులకని భూధవుఁడు బలుకఁ
దరువాత మనుచరిత్రము నొనరించి తు,త్తమకావ్యము మహాద్భుతముగఁ బిదపఁ
బెక్కుకావ్యంబులు పెం పెక్క విరచించి, మంటివి రాజసన్మానమునను
తే. ధరఁగ మించిన యలరామలింగముఖులు, సాటిరాఁగలవారె నీతోటి నార
యాంధ్రకవితాపితామహ యల్లసాని, పెద్దనార్య విశేషవివేకధుర్య. (చాటువు)

(b) పాండురంగవిజయమునందలి "ప్రౌఢదీర్ఘసమాస" పదముఖసీసమునందు ద్వితీయచరణము.

"దానితల్లిగ నల్లసాని పెద్దన, చెప్పె మది దుది దప్పి యాముక్తమాల్య, దా"

(c) అప్పకవీయమునందుఁ బ్రథమాశ్వాసాంతమున "ఆంధ్రకవితాపితామహుఁడు కొనియె ననుటకుఁ గోనె నని చెప్పె" నని అప్పకవి వ్రాయుచు నుదాహరణంబుగ విష్ణుచిత్తీయమునందలి "పూనిముకుందునాజ్ఞఁ గను బొమ్మనె గాండివి" యను పద్యంబు వ్రాసె.

[దీనిఁబట్టి చూడ నాముక్తమాల్యద పెద్దనార్యకృతం బని యప్పకవియభిప్రాయము]

(d) బ్రౌన్యసైఘంటిక పీఠికయందు విష్ణుచిత్తీయము [ఆముక్తమాల్యద] పెద్దన చేసిన దని వ్రాయఁబడినది. ఈరీతిగనే ఆముక్తమాల్యద వ్యాఖ్యాత యగు రామశాస్త్రుల వారును *

---

* వావిళ్ల. రామస్వామిశాస్త్రులు పీఠికయందు వ్రాసియున్నారు.

4. కవికర్ణరసాయనమును కృతిఁ బొందకుండఁ బెద్దన విఘ్నంబుచేసె నని రాయలు కోపించినఁ దత్కోపనివారణార్థంబు రాయల పేరిట నాముక్తమాల్యదఁ బెద్దన చేసె ననువాడుకయుఁ గలదు.

5. పెద్దన యద్వైతి యై వైష్ణవమతానుసారం బగు గ్రంథంబు నెట్లు రచియింపఁగలఁడని యందురేమో. విశేషపండితుండును "అతులపురాణాగమేతిహాసకథార్థస్మృతియుతుఁడును" వైష్ణవాచారి యగు శఠగోపయతిశిష్యుండును వైష్ణవమతస్థుండగు కృష్ణరాయల పరమహితుండును నగు పెద్దనకు నీగ్రంథంబుఁ జేయ సుకరంబు గాదె.

6. ఈప్రబంధంబు పెటుకుగా నుండుటకును నచ్చటచ్చటఁ గొన్ని స్ఖాలిత్యంబులు గల్గియుండుటకును గారణంబుఁ జూడ నీగ్రంథంబు పెద్దనకృతంబు కాదనియు రాయలకృతం బనియు లోకులకుఁ దోఁచుటకై పెద్దన బుద్ధిపూర్వకంబుగాఁ బన్నినయుక్తి యై యుండవలె. లేదా, 8 (a) పద్యప్రకారము విష్ణుచిత్తీయము మనుచరిత్రకంటె మొదట వ్రాయఁబడినయెడల ప్రథమరచిత గ్రంథంబున నొకటిరెండుతప్పు లుండుట సహజంబు.

7. ఆముక్తమాల్యదలోను మనుచరిత్రములోను వంశావళిపద్యంబులును మఱికొన్ని పద్యంబులును నొక్కటిగా నుంటకుం గారణంబు 8 (a) పద్యంబు యథార్థమైనచో రాయలయెడ గౌరవముఁ జూపుటకు నాముక్తమాల్యద నుండి పెద్దన మనుచరిత్రమునకుఁ జేకొని వ్రాసి యుండవలె. లేక మనుచరిత్రము పూర్వగ్రంథమైనచోఁ గవులావంశావళి పద్యంబులు చదివినట్టుగా నాముక్తమాల్యదాకారుఁ డాగ్రంథంబులో వానిం జేకొనియుండవలె. మనుచరిత్రములోనిపద్యంబులు జగద్విదితంబులు. అవి పూజనీయుండగు పెద్దనార్యునిచే విరచితంబులు గావున సభ్యులాపద్యములనే చదివియుండుదురు. గ్రంథకర్త వారు చదివినట్టుగానే గ్రంథమందు వాని వ్రాసె. పెద్దన ఆముక్తమాల్యదను వ్రాసినప్పుడు తన్ను రాయలగాఁ భావించుకొని వ్రాసెనుగాని పెద్దన యనుకొని వ్రాసి యుండలేదు. ఈసూక్ష్మంబు తెలిసినఁ బెక్కుసందియంబులు వీడును.

ఇంక విస్తరభీతిచే నెక్కుడు కారణంబులు వ్రాయ విరమించితిని. ఈపైఁదికారణంబులు బాగుగ గ్రహించిన నితరపక్షవాదంబు పూర్వపక్షంబుచేయ సులభంబు. ఈయంశంబు బి. ఏ. విద్యార్థులకు నావశ్యకంబుగనుక పూర్తిగా ముద్రింపఁ గోరెద. ఆముక్తమాల్యదాకారుఁ డెవఁడో, విష్ణుచిత్తీయ మనుచరిత్రములలోఁ బూర్వగ్రంథ మెద్దియో యాపత్రికారత్నమును జదువుకవివరులు వారివారియభిప్రాయంబులఁ బ్రకటింపఁ బ్రార్థితులు.

శివకోడు.
గోదావరిజిల్లా.
సెప్టెంబరు 27 తేది. 1886

ఇట్లు తమవిధేయుఁడు,
బోడపాటి. రామలింగేశ్వరప్ప.
చందాదారు-సబ్ రిజిస్ట్రారు.

పైయుపన్యాసమునకు సమాధానము.

ఇట్టి యుపన్యాసము కవిజీవిత గ్రంథకర్త నగునాకొఱ కుద్దేశింపఁబడినను నెల్లూరునం దుండుపత్త్రికకుఁ బంపఁబడుటంబట్టి దాని ప్రకటన సంగతియే కొంత కాలమువఱకు నాకుఁ దెలియలేదు. అనంతరము మఱి కొంతకాలమునకు సముద్రితగ్రంథచింతామణి పత్త్రికాధిపతి తమ చింతామణి మయూఖములు చేర్చిన సంచిక యొకటి కార్యాంతరముపై నాకుఁ బంపఁగా దానిం జూచుచుండి పైయుపన్యాసముం గాంచితిని. అప్పటికిఁ గాలాతిక్రమణమై యుండుటంబట్టియు నాకవిజీవితములు రెండవకూర్పునకుఁ దిరుగ సిద్ధము చేయంబడుటఁబట్టియు వెంటనే నాయభిప్రాయముఁ బ్రకటింపనైతిని. ఇపుడు కృష్ణరాయచారిత్రము ప్రకటించుచున్నాఁడను గావునఁ బైయాక్షేపణలకు సమాధానము వ్రాయక విధిలేకవచ్చినది. కావున దాని నీక్రింద వివరించెదను. ఎట్లన్నను:—

(౧. పూర్వపక్షము.)

ఈగ్రంథము నిక్కముగఁ గృష్ణరాయనికృతంబేని రాయం డసమర్థుం డనియు, నాముక్తమాల్యదాకారుండు కాఁ డనియుఁ బెద్దనయే రచియించి రాయలపేరు పెట్టె ననియు నిట్టియపవాద పుట్టుటకుఁ గారణంబు కానరాదు. భోజరాజకృతంబు లగుప్రబంధాదులను గాళిదాసు చేసె నని యనిరే. ఇట్టిపట్టుల నబద్ధంబు పుట్టదని దిట్టంబుగ జెప్పనొప్పు.

౧. (సమాధానము.)

పెద్దన కృతము లగుపద్యములు కొన్ని మనుచరిత్రలోనివి ఆముక్తమాల్యదలోఁ గానుపించుచుండుటం జేసియే పైయపవాదకుఁ గారణ మని చెప్పితిమి. అట్టిది కాదనుట కేమికారణముచెప్పిరో తెలియదు. భోజునిముఖము చూచువారందఱును కవు లవుదు రని ప్రతీతి యుండుటబట్టిం భోజుఁడు చాటుకొనిపోయెను. కాని లేకున్న భోజకృత గ్రంథంబులును గాళిదాసాదిమహాకవికృతము లని లోకప్రతీతి యేల

కలుగకపోవు నని యీావలకే నేను వ్రాసియున్నాఁడను. కావున దీనికి వేఱుగ సమాధానము చెప్పనక్కఱ యుండదు.

౨. పూ. పెద్దిబట్టుచేసిన వ్యాఖ్యానములును, పుష్పగిరి తిమ్మన కృతం బగు దశావతారచరిత్రయు నుత్తరరామాయణంబును లోకములో నొకరుచేసి మఱియొకరు పేరు పెట్టుటకు దృష్టాంతము లని యిట్టివనులు సర్వసాధారణములుగా నున్న వని.

౨. స. ఈ పైరెండుపుక్కిటిపురాణములకును గ్రంథ దృష్టాంతములు లేవు. పెద్దిభట్టు అనునది వేఱనుకొనుట భ్రమ. లోకములో నబ్బిశాస్త్రి యని, పిల్లాపుధాను లని, బొజ్జబాబు అని, బంగారు అబ్బాయి, అని కొన్ని బాల్యకాలనామంబులు వ్యాపకములో నుండుట గలదు. ఆపేరులు గలవారికి వేఱునామంబులు లే వని యూహించుట లోకానుభవము లేకుండుటం దెల్పును. పెద్దిభట్టనునది బాల్యనామము. ఆనామముతో నొప్పునతని పేరు మల్లినాథుఁడు. వాని యింటిపేరు కొలిచెలమల(కోలాచలము)వారు. అతనికే మహామహోపాధ్యాయుఁ డని బిరుదు కలదు. పెద్దిభట్టు చేసినాఁడని చెప్పెడు వ్యాఖ్యానగ్రంథములన్నిటిలో నిట్లె యున్నదిగాని ఇతి పెద్దిభట్ట విరచిత మని లేదు. పుక్కిటి పురాణముల నమ్మిన నింతకంటెను బ్రమాదములు గలుగఁగలవు కావున గ్రంథస్థగాథల నమ్ముటకు నుపన్యాసకుం బ్రార్థించెదను. ఇఁక పుష్పగిరితిమ్మన్న దశావతార చరిత్రము చేసి యొకరిపేరిట,నుత్తర రామాయణముచేసి మఱియొకరిపేరిటను బ్రకటించె ననుదానికిఁ గూడ వ్రాఁతమూలము లైనయాధారములు లేవు. ఇంతియకాక కంకంటిపాపరాజు చేసినయుత్తరరామాయణములో నిట్టిసందేహము నివారింపఁబడినది. అందులోఁ గంకంటిపాపరాజు తాను గ్రంథము చేయువారకొని తనమిత్రుఁడును సహాధ్యాయుఁడు నగుపుష్పగిరితిమ్మన్నయొక్క సహాయము నంది తనగ్రంథము రచియించినట్లుగాఁ జెప్పె. ఆపద్య మెట్లున్న దన:—

"తే. అని కిరీటికి శౌరి తోడ్పైనయట్టుల, నమ్మహాకవి సాహాయ్య మాచరింపఁ
కృతి నొనర్పఁగఁ బూనినయేను మొదట, నెంతు మద్వంశవిభవ మది యెట్టు లనిన, ॥

ఇట్లు ధారాళముగాఁ జెప్పినపద్యమున కేసందియము నుండఁ గూడదు. నన్నయభట్టారకుఁడు తనకు సహాయుఁడయిన నారాయణ భట్టుంగూర్చి యిట్లు వ్రాసెను. దానికిఁగూడ నారాయణభట్టు భారతము చేసి నన్నయభట్టుపేరు పెట్టె నని చెప్పవచ్చును. ఎట్లన్నను:—

ఉ. పాయక పాకశాసనికి భారతఘోరరణంబునందు నా
రాయణుఁ డట్లు తానును ధరామరవంశవిభూషణుండు నా
రాయణభట్టు వాఙ్మయధురంధరుఁడుం దన కిష్టుఁడున్ సహా
ధ్యాయుఁడు నైనవాఁ డభిమతంబుగఁ దోడయి నిర్వహింపఁగన్.

అని నన్నయభట్టును ధారాళముగఁ జెప్పెను. పుష్పగిరితిమ్మన్న పాపరాజునకును, నారాయణభట్టు నన్నయభట్టునకును సహాధ్యాయులని చెప్పియుండ నట్టి సహాధ్యాయు లుభయులు సమానప్రజ్ఞ గలవారని లోక మెందు కూహించదో తెలియదు. పుక్కిటిపురాణముల నమ్మి ప్రాఁతమూలమును దిరస్కరించులోపము మనయాంధ్రులలో నింక నెంతకాలమువఱకుండునో దాని నూహింపలేకయున్నాను. కంకంటి పాపరాజు మఱియొకపద్యములోఁ బుష్పగిరి తిమ్మన్న తనకు సహాయుం డని చెప్పె. ఎట్లన్నను :—

“మ. హనుమద్దివ్యపదారవిందమకరందానందసేందిందిరా
త్ము ననేకాంధ్రకృతిప్రకల్పవసమర్థుం బుష్పగిర్యప్పనా
ర్యునిసత్పుత్త్రునిఁ దిమ్మనాఖ్యకవిచంద్రున్ మత్సహశ్రోతఁ బ్రో
ద్ధున నే పిల్వఁగఁ బంచి కన్నకల సంతోషంబుతోఁ జెప్పినన్.”

పాపరాజుప్రజ్ఞావిశేషము లెఱుఁగనివా రాతనియాశ్వాసాంత గద్యములో నుండు కొన్నిబిరుదులం జూచియైన నతని పాండిత్య మరయుదురుగాక. అందులో.

౧. చతుర్విధ అనవద్య కవిత్వ విద్యావధానుఁడు. ౨. అధునాతనభోజరాజు. 3. బంధురమనీషావిశేషమంథానవసుంధరాధర శ్లోకితగణితశాస్త్రరత్నాకరుఁడు. ౪. విష్ణుమాయావిలాసాభిధానయక్షగాన నిర్మాణ ప్రవీణతానిధానుఁడు.

పుష్పగిరి తిమ్మన కవిత్వవిశేషము లతని సమీరకుమారవిజయములోఁ జూడఁదగు. పుష్పగిరితిమ్మన కవిత్వమునకు నీకంకంటిపాపరాజు కవిత్వమునకును అల్లసాని పెద్దనకవిత్వమునకుఁ గృష్ణరాయనికవిత్వమునకుఁ గలభేదమే యున్నది. ఆయుభయులలోఁ బుష్పగిరితిమ్మన, యల్లసాని పెద్దనలు కేవలము కవిత్వవృత్తినే జీవించువారు. ఈపాపరాజును గృష్ణరాయలును రాజకీయవ్యవహారనిమగ్నులైయుండి విద్యావినోదంబులు చేయువారై యుండిరి. ఆకారణమునఁ బైయిర్వురికవుల సహాయము నీయిర్వురు పండితప్రభువులకుఁ గావలసివచ్చెను.

ఈప్రభువు లిర్వురును వ్యాపారాంతముల నుండువారుకావునఁ గవిత్వవ్యాసంగము చాలినంత చేసియుండకపోవచ్చును. ఆకారణమున నచ్చటచ్చట వ్యాకరణములోని మెలకువలుఁ దేలేక పోవచ్చును అట్టిలోపములను పైకవులిర్వురును సాధ్యమగునంతవఱకు సవరించియుందురు. అట్లున్నను మార్చుటకు వీలులేనియంశములుగాని దిద్దునపుడు మఱచియున్న యంశములుగాని గ్రంథములయందుఁ జూపట్టి, ఆకవులకవిత్వము లాగ్రంథములు కావనుటకు సాక్షిభూతములు లై యున్నవి.

ఇఁక కంకంటిపాపరా జుత్తరరామాయణ మను గ్రంథముం జేసియుండెనా లేదా యనుదానినిస్థిరపఱచుటకు తాతనితమ్ముం డగునరసింహకవి రచియించినవిష్ణుమాయావిలాస నాటకము నుండి కొన్ని వాక్యములుదాహరించెదము ఎట్లన్నను : —

ద్విపద.

"ఈవిశ్వహితకృతి కేవేల్పు నధిపుఁ, గావింతు నని యాత్మ గణియించునపుడు.
ఆర్వేలవంశాబ్ధి హరిణలాంఛనుఁడు, గర్వితరిపుమంత్రి గర్వభంజనుడు.
గురుతరశ్రీవత్స గోత్రపావనుఁడు, పరిలబ్ధమదనగోపాలభావనుఁడు.
ప్రపితామహునివల్లభప్రభుఁ బోలి, యెప్పుడు బంధులఁ బ్రోచుహితకీర్తిశాలి.
కంకంటియప్పయాగ్రణి కుమారుండు,మాయన్న సరసమాంబాగర్భశుక్తి.
కాయతమౌక్తికం బగుభవ్యశక్తి, వరవర్ణ్య వేంకట నరసింహుఁగన్న.
పరమపుణ్యుఁడు దయాపరులలో మిన్న, సరసుండు పాపరాజప్రధానుండు

నాకలలో నొక్కనాఁడు గాన్పించి, యేకతంబునఁ గూర్చి యిట్లనిపల్కె.
శాకూర్మిసోదర నరసింహ నీవు, చేకొని ద్విపద గాఁ జేసినయట్టి.
అనుపమ విష్ణుమాయా నాటకమున, కనురూప విభుఁ డెవ్వఁ డని తలంచెదవు.
దానికి విభుఁడు సీతామనోహరుఁడే, రసికత నుత్తరరామాయణంబు.
పాసగ నే రచియించి భూవలయమున, వెలయించు టెఱుఁగవే విడువక భక్తి.
సంధ్యాదికృత్యంబు (ఇక్కడ క్షప్తి వచ్చినది)
లొనరించి హితగోష్ఠి నుండి శీఘ్రమున, నఘుని పుష్పగిర్యప్పన్నతనయు.
ఘను సంస్కృతాంధ్రకకవనాతిదక్షు, మాయన్న సఖుని తిమ్మకవిఁ గృతిస.
హాయుని బిలిపించి యమ్మేటితోడ, నాకన్న కలఁ దెల్పినను సంతసిల్లె.''

అని యున్న దానింబట్టి యుత్తరరామాయణము పాపరాజప్రణీత మే యనియు, నపుడు సహాయ మొనరించిన పుష్పగిరి తిమ్మన యనుపండితుఁడే పాపరాజు గతించినపిమ్మటగూడ జీవించియుండి అతనితమ్ముఁడగునరసింహకవి యీ ప్రస్తుతగ్రంథ మగువిష్ణుమాయావిలాసనాటకముం జేయునపుడుగూడ సహాయ మొనరించె నని యుండుటచేతఁ గంకంటిపాపరాజు రచించినగ్రంథము సీపుష్పగిరితిమ్మన సరిచూచెనుగాని ఆగ్రంథము తాను రచియించి పాపరాజుపేరిటఁ బ్రకటించియుండ లేదనియు నట్లనుట అయుక్తమనియుఁ దేలినది.

పూ 3 (*a*) ఈక్రిందిపద్యము పైయభిప్రాయమునకు బలీయము.

"సీ. కృష్ణరాయలపేరు నిడి నీవు రచియించి, తివిరి తొల్త విష్ణుచిత్తీయ మనఁగ
కాఠిన్య మర్థంబు గాహ్యంబు గాను సా, ధారణుల కని భూధవుఁడు బలుకఁ
దర్వుపాతమనుచరిత్రము నొనరించి తు, త్తమ కావ్యము మహాద్భుతముగఁ బిదప
బెక్కుకావ్యంబులు పెంపెక్క విరచించి మంటివి రాజసమ్మానమునను
భంగ మందిన యలరామలింగముఖులు, సాటి రాఁగ వారె నీతోటి నార
యాంధ్రకవితాపితామహ యల్లసాని, పెద్దనార్యవిశేషవివేకధుర్య." చాటువు.

స. 3. షబాషు! ఇంత విశేషాధార ముండఁగ నిఁక ఆముక్త మాల్యదకుఁ బెద్దన యేల కవి కాకుండును? ఆంధ్రకవిత్వమహత్తును దెలియఁగోరువా రిట్టిపద్యముల నాదరింపవలెఁగదా! అని ఆశ్చర్యసాగర మున మున్గుటకంటె నిపద్యమునకుఁ జెప్పవలసిన సమాధానము ప్రధాన

మైనది లేదు. ఇట్టి పద్యము నముద్రితగ్రంథ చింతామణి ప్రకటించినందు లకు విచారపడవలసియున్నది. ఇట్లుగాఁ దల మొల లేనిపద్యముం బట్టి యే కదా ఆముక్తమాల్యదలోని గ్రంథప్రణాళిక నాశ్వాసాంతపద్యముల నిరసించి ఇదివఱలోఁ జేయఁబడియున్న సిద్ధాంతమును దిరస్కరించుట ? కాని అట్లు తిరస్కరించుటకుఁ బూర్వము, ఆముక్తమాల్యద ముందు రచియింపఁబడినదో లేక మనుచరిత్రము ముందు రచియింపఁబడినదో పరిశీలించెదము గాక. ఆపరిశీలన అగుపఱకును పెద్దనయే యా రెండుగ్రంథముల రచియించె నని యూహించెదము.

మనుచరిత్రములోఁ జెప్పంబడిన కృష్ణరాయ విజయములు.

౧. ఉదయాద్రిని జయించె. ౧. కొండవీడు జయించె. ౧. వేఁగి దేశమును జయించె. ౧. కనకగిరిం జయించె. ౧. గౌతమీనదిని దాఁటె. ౧. పొట్నూరు జయించెను. ౧. మాడుగుల. ౧. (వడ్డాది) జయించెను. ౧. కటకపురిం గాల్చెను. అపుడు గజరాజు పాఱెను.

ఆముక్తమాల్యదలోఁ జెప్పంబడిన కృష్ణరాయ విజయములలోని విశేషములు.

మనుచరిత్రములోఁ జెప్పిన విజయములన్నియుఁ జెప్పి పిమ్మటఁ కలబరిగె (Kalbarga) లో నుండుయవనప్రభువుల జయించిన ట్లీక్రింది పద్యములో నున్నది.

"గీ. తిరుగు హరిపురి సురతరు సురల మరిగి, బహుళీహాళహాళి భరితకల్బురిగనగర
నగరపురవరపరిబృఢజవనయవన, పృతన భవదసి ననిఁ దెగి కృష్ణరాయ."

అనియున్నదానింబట్టి ౧. కలబరిగ. ౨ సాగర్ (Sauger) అను రెండు స్థలములలోనుండు దురుష్కప్రముఖుల జయించె. ఇంతియకాక పారసీకదేశము (Pcrshya) లో నుండెడుఖురాసాన్ (Khorasan) ఖరిదములోని తురుష్కులం జయించె నని మఱియొకపద్య మున్నది

అది యెట్లనఁగా:—

మ. అలుకన్ ఘోటకధట్టికాఖురపుటీహల్యస్థరాసాసిపు
చ్చలువో దున్ని చలచ్ఛమాగజమదాసారప్లుతిం గీర్తి పు
ష్కలసస్యం బిడి యేకధాటి భళిరా కట్టించి తౌ తొల్లి యే
దులఖానోగ్రకపాలమగ్రపహరిద్భూజాంగలశ్రేణికిన్.

ఇది యంతయు మనుచరిత్రానంతర వృత్తాంతమే. ఇట్లు ఘంటాపథముగా మనుచరిత్రమునకుఁ దరువాతికాలములో నాముక్తమాల్యద రచించినందులకు గ్రంథదృష్టాంతము లగపడుచుండఁగా వాని నూహించికొని, లోకములో సంప్రదాయజ్ఞులవలన బాడుకొనంబడుచున్న కవికర్ణరసాయనవృత్తాంతము నమ్మక కృష్ణరాయనికాలములోనికవిశ్వమని యూహింపననువులేని పైచాటుధార పద్యము నమ్మిన నిఁక వందలకొలఁది చారిత్రగ్రంథములు పుట్టవచ్చును. కాఁబట్టి పాఠకు లిట్టిచాటువుల నెంతమాత్రమును విశ్వసింపకపోదురుగాక.

పూ. 3. (b) పాండురంగ విజయమునందలి ప్రౌఢదీర్ఘసమా సపదముఖసీసమునందు ద్వితీయచరణము "దానతల్లిగ నల్లసాని పెద్దనచెప్పె ముదిమదిదప్పి యాముక్తమాల్యదా" అని యున్నది.

స. 3. (b) కాని ఈ పద్యచరణమును పైపద్యమును దాని సీపద్యచరణమును బూర్వపక్షము చేయుచున్నవి. ఈపద్యచరణ మొకగ్రంథములోనిదే యయియుండిన పైచాటువులోఁ జెప్పినగాథ తప్పేగద. కావున నాముక్తమాల్యద(విష్ణుచిత్తీయము) మనుచరిత్రముకంటె మొదట రచియింపఁబడక పెద్దనవలన నతనిముసలితనములో మదితప్పియున్నపుడు వ్రాయఁబడినదని యూహించెదము కాక. కాని యిట్లుగా నొకదాని నొకటి తిరస్కరించు రెండుదాహరణ లుపన్యాసకునివలనఁ జూపింపఁబడుటకుఁ గారణమేమో నే నూహింపలేకయున్నాను. ఆముక్తమాల్యదలో నచ్చటచ్చటఁ గాన్పించుస్ఖాలిత్యములు పెద్దన ముసలితనములో నాగ్రంథము వ్రాయంబడుటఁ జేసి కల్గె నని చెప్పుటకుఁ గానోపు. అటులనే యైనచో (6) నాఁటిపూర్వపక్షములోని 3 (a) ప్రకారము విష్ణుచిత్తీయము మను

చరిత్రకంటె మొదట వ్రాయఁబడినయెడల ప్రథమ రచితగ్రంథంబున నొకటి రెండు తప్పులుండుట సహజంబు" అని వ్రాసిన దాని కర్థమేమో యూహింపలేక యున్నాను. విద్యావిషయకోపన్యాసములలోను, అందులోఁ జారిత్రాంశములఁ బూర్వపక్షము చేయునపుడు నిట్లుగా నేరేనిఁ దాను చేసినసిద్ధాంతమును తానే పూర్వపక్షము చేసికొనుచుండఁగా నిపుడద్దానికి నేను సమాధానము చెప్పవలసియుండునో యూహింపలేక యున్నాను. మనుచరిత్రకంటె నాముక్తమాల్యద ముందనినచో నది కాదని చెప్పవచ్చును. లేదా మనుచరిత్రమునకంటె తరువాత ననఁగా దానినైన కాదని చెప్పవచ్చును. ఒకపరి ముందు, మఱియొకపరి వెనుక నని చేయు పూర్వపక్షమునకు సమాధానము చేయువారెవరైన దేవాంశ సంభూతులు రావలెనుగాని నాయట్టివాస కది సాధ్యకార్యము కాదు.

అదియటుండ "దాని తల్లిగ నల్లసాని పెద్దన చెప్పె ముది మది తప్పి యాముక్తమాల్యద" అనుదానికి దేసితల్లిగాఁ జెప్పెనో నాకు బోధించలేదు. ఇది పాండురంగవిజయములోని పద్యమఁట. అనఁగా గగనకుసుమములను జంద్రునిలో నుండు లేడి మేయఁగా దానిని శశవిషాణముతోఁ బొడిచినట్లు కాన్పించుచున్నది. పాండురంగవిజయము పుట్టుట హుళక్కి యని రామలింగము చారిత్రములో నిదివఱకే నేను చెప్పియుంటిని. కావున నిపుడద్దానిం జూచుటకుఁ బాలకులం గోరుటకంటె వేఱుసమాధానము వ్రాయను.

పూ. 8. (c) అప్పకవీయమునందుఁ బ్రథమాశ్వాసాంతమున "ఆంధ్రకవితాపితామహుఁడు చెప్పిన విష్ణుచిత్తీయమునందున్న "పూనిమునుఁ" దు నాజ్ఞఁగను బొమ్మనాగాంచి" అనుపద్యము నప్పకవి వ్రాసెను."

స. 8. (c) అప్పకవి చెప్పినదే వేదవాక్య మనుకొనువారెట్లూహించిన నూహింపవచ్చును. అప్పకవి పైవారి (అనఁగాఁ బెద్దన్నయొక్క కృష్ణదేవరాయలయొక్క) కాలీనుఁడు కాఁడని పైవార లిద్దరును శా. స 1400 కాలమువా రగుటం బట్టియు నప్పకవి శా స 1600 కాలపు

వాఁ డగుటంబట్టియు నిశ్చయించవలసియున్నది. ప్రస్తుతకాలములో వలెఁ దెన్గుదేశములోని అన్నిభాగముల వారును కలుసుకొనుటకుఁగాని యుత్తరప్రత్యుత్తరములు నడుచుటకుఁగాని అవకాశములు లేక యుండుటంబట్టి యితరదేశపు వృత్తాంతములు విశేష విస్పష్టముగాఁ దెలియునని నిశ్చయించుట కవకాశము లేదు. అట్టిచోఁ గృష్ణాజిల్లాలో నుండెడు నప్పకవికి మిక్కిలి సమీపములో నుండుగోదావరిజిల్లాలోనివృత్తాంతములే తెలియరానిచో నిఁక కృష్ణాజిల్లాకు మూఁడునాల్గు జిల్లాలుదాఁటిన పైనుండిన విజయనగరసంస్థానములోని కథాసూక్ష్మములు స్పష్టముగాఁ దెలియు నని యెట్లూహింపఁగలము. గోదావరిజిల్లాలోని వృత్తాంతము తెలియ దని చెప్పియున్నారము. ఆమాట ప్రస్తావరీతిం జెప్పినది కాదు. అతఁడు రాజనరేంద్రునిఁగూర్చియు నన్నయ్యభట్టుంగూర్చి యువ్రాయుచు నీక్రిందివిధమున వ్రాసె:—

"ఉ. ఎన్నఁగ నన్నయాఖ్యకవి యీకలి కాదినిఁ జెప్ప దాని భీ
మన్న హరించెఁ గ్రమ్మర మహాత్ముఁడు రాజనరేంద్రుపట్టి దా
మెన్న నొసంగ విప్రునకు మూలమతం డొనరించెఁ డీక నా
కన్నది మున్న విన్నదియుఁ గాదు మహాద్భుత మబ్బె నాకిటన్."

దీనిలోని 'కలి కాదిని' అనుదానికి వేఱర్థములేనందుల కప్పకవీయము రెండవ యాశ్వాసప్రారంభములో నతనివలన మఱియొక పద్యములోఁ జెప్పంబడియెను. అదియెట్లన్నను:—

౨. "క. అవధారు శబ్దశాసనుఁ, డవనిఁ గలియుగమున కాది నారాజమహేం
... ద్రవరంబునఁ జెప్పిన యాం, ధ్రవచోవ్యాకరణసూత్రతతిఁ దెనిఁగింతున్."

అని వ్రాసియుండె. దీనింబట్టి అప్పకవికిఁ గలదేశకాలవిజ్ఞానము యొక్క సిద్ధాంతసామర్థ్యము బోధ కాకపోదు. కావున నప్పకవి చెప్పినాఁ డనుమాత్రమున నితరసందర్భము లేనిచో నతని సిద్ధాంతము నుతరాం అంగీకరింపఁగూడదు.

పూ. 8. (*d*) "బ్రౌణ్యనైఘంటిక పీఠికయందు, విష్ణుచిత్తీయము (అముక్తమాల్యద) పెద్దనచేసిన దని వ్రాయఁబడినది. ఈరీతిగనే అముక్తమాల్యదావ్యాఖ్యాత యగు రామస్వామిశాస్త్రిలు పీఠికయందు వ్రాసియున్నారు.

స. 3. (*d*) "శతాంధాః కూపం ప్రవిశంతి" అను బుధజనోక్తి పుట్టుటకుఁ గారణ మేమై యుండును. ఇటులనే యెవరో పదిమంది విచారణచేయకనే యొకరుచెప్పినా రని యొకరు, వారు చెప్పి రని మఱియొకరు వ్యవహరించుటనుబట్టి ఆసామెత పుట్టియుండు. బ్రాహ్మణ్యనైఘంటికుఁడును మఱికొందఱు గ్రాంథికులును భట్టుమూర్తియు రామరాజభూషణుఁడు నొక్కఁడే అని సిద్ధారణచేసిరి. ఆవిషయమైనసిద్ధాంతము త్రిప్పుట కెంతశ్రమ తరువాయి పండితుల కాయనో చూడుఁడు. ప్రస్తుతోపన్యాస సిద్ధాంతమును ఖండించుటయు నటువలె యగుఁగదా! ఇంతశ్రమ చేసినను కల్గుఫలము పూజ్యమునకంటె వేఱు లేదుకావున నీప్రశ్నము విడిచెదను.

పూ. 4. "కవికర్ణ రసాయనమును కృతినొందకుండఁ బెద్దన్న విఘ్నముచేసె నని రాయలు కోపించినఁ దత్కోపనివారణార్థంబు రాయలపే రిడి యాముక్తమాల్యద పెద్దన చేసె ననువాడుకయుఁ గలదు.

స. ౪ "ఈవాడుకయే కల దని యుపన్యాసకునకుఁ దెలిసియున్న యెడల పై 3 (*a*) లోనిసీసపద్య మేల వ్రాసియుండవలయును. అది నమ్మివ్రాసియున్న యుపన్యాసకునకు దిరుగ నీనాల్గవప్రశ్నము వ్రాయుట కెడ మెట్లు కల్గును. పూర్వోత్తరసందర్భము లేనివ్రాఁతలకు సమాధానము చెప్పఁగమకించుటకంటె నూరకుండుట యుత్తమ మని తలచెదను.

పూ. ౫. "పెద్దన యద్వైతియై వైష్ణవమతానుసారం బగుగ్రంథంబు లెట్లు రచియింపఁగలఁ డని యందు రేమో. విశేషపండితుఁడును అతులపురాణాగమేతిహాసకథార్థస్మృతియుతుఁడును" వైష్ణవాచారి యగుశఠగోపయతిశిష్యుండును, వైష్ణవమతదుం డగుకృష్ణరాయల పరమహితుండును నగుపెద్దనకు నీగ్రంథంబు సేయ సుకరంబుగాదె"

స. ౫ ఈపైసిద్ధాంతములో మతసంబంధ మగువిచారణఁగూడ బయలువెడలుచున్నది. ద్వైతాద్వైతశాస్త్రములలో గ్రంథములఁ జేయుట "అతులపురాణాగమేతిహాస కథార్థస్మృతియుతుఁడ" గుటం జేసి పెద్దనకు సుకరమే అని యుపన్యాసకుఁడు యోచించు. ఇదివఱ కాంధ్ర గీర్వాణములలో వేదాంత శాస్త్రాధ్యయనముం జేసిన వారిలో నద్వైత

గ్రంథములఁ జేసినవారు ద్వైతగ్రంథములు చేసినట్లుగాని, ద్వైతశాస్త్రాధ్యేత లద్వైతములో గ్రంథములు చేసినట్లుగాని వినలేదు. పరమతనిరాస పూర్వక స్వమతస్థాపనకై కొందఱుపండితులు పరమత పూర్వపక్షములఁ గొన్నిటి నేర్చుకొనియున్నను వానిలో గ్రంథముల రచియించి ఆయామతములలోని అనుభవశాలులకు మార్గదర్శు లయినారని వినియుండుట అనుభవవ్యతిరేకము. పెద్దన అట్లుగా వైష్ణవమతస్థుఁడు కానట్లు మనుచరిత్రవలనఁ గానుపించినను కేవలము శఠగోపస్వామిశిష్యుఁడ నని చెప్పుకొని సంతమాత్రముచేత విశిష్టాద్వైతభాష్యము నెఱిఁగి దానిసంగ్రహము ఆంధ్రములో గ్రంథరూపము చేసియున్నఁ జేసియుండెనేమో. అది అనుభవ వ్యతిరేక మైనమాట. అన్యమతస్థులకడ సంస్కృతముగాని మఱియేభాషగాని నేర్చుకొనినవారికిఁ దమగురువులపరమార్థ మతమంతయు దెలుసుకొను ప్రజ్ఞయే యుండిన మహాగౌరవావహ కార్యమే. అయితే లోకానుభవము దానికి వ్యతిరేకమై యుండుటచేతను పైసిద్ధాంతము మనస్సునకుఁ బట్టకయున్నది స్మార్తులలో వైష్ణవమతము నవలంబించి ననియోగులు పెక్కండ్రు గలరు. వారు కేవలము విష్ణునియెడలఁ గల్గుభక్తినిఁబట్టి వైష్ణవులకడ శిష్యులైనను, తమవంశక్రమాగత మగుస్మార్తదేవతోపాసనలు వదులునాచారముండదు. కేవలము వైష్ణవమత ప్రవర్తకులు శివశక్త్యాదిభిన్న దేవతానుతులు మాని విష్ణుని ఆయుధాదులను వాహనాదులను తఱుచుగా నుతియించెదఱు. పెద్దన మనుచరిత్రములో నీపైదారిం గైకొనక శివశక్త్యాదుల నుతియించుటం జేసి అందులో భగవద్విషయమై వివరించునప్పుడు కేవల శేష శేషిభావము ప్రధానముగాఁ జెప్పక యద్వైతమతస్థు లగు బమ్మెరపోతన మొదలగువారు చెప్పిన విధమువనే చెప్పుటచేతను పై గ్రంథకర్త లిద్దరును భిన్ను లని నేనూహించితిని. ప్రస్తుతములో నింతకంటెఁ జారకుల కవసరముండదు గనుక నీసంప్రశ్నము విడువవలసినదే అని చెప్పెదను.

పూ. ౬. “ ఈ ప్రబంధము పెటుకుగా నుండుటకును, అచ్చటచ్చట గొన్ని స్ఖాలిత్యములఁ గల్గియుండుటకును గారణంబు జూడ నీగ్రంథంబు పెద్దన కృతంబు గా దనియును, రాయల కృతం బనియు లోకులకుఁ దోఁచుటకై పెద్దన బుద్ధి పూర్వకముగా బన్నిన యుక్తియై యుండవలెను. లేదా, 8 (a) పద్యప్రకారము విష్ణుచిత్తీయము మనుచరిత్రకంటె మొదట వ్రాయఁబడినయెడల ప్రథమరచితగ్రంథంబున నొకటిరెండు తప్పు లుండుట సహజంబు.

స. ౬ దీనిలో గ్రంథము పెటుకుగానుండుట యనుదాని కర్థము తెలియలేదు. పండితాభిప్రాయ మిది నారికేళ పాకముగ నుండు ననిగాని అది యొకలోప మగుపాకము గల దని కాదు. పెద్దన కావలెనని కొన్ని తప్పులు చెప్పినఁ జెప్పుట గల్గుగాని తనకవిత్వముకంటె నధికమైన కవిత్వముగాని తనశక్తికి మించినవర్ణనలుగాని చెప్పలేఁడుగదా. ఆముక్త మాల్యద మనుచరిత్రమునకంటెఁ గఠినమైనను అంతకంటె వర్ణనాంశములో నధిక మనియే సర్వపండితులవలన నంగీకరింపఁబడును. కావున నిందులోఁ బెద్దన బుద్ధిపూర్వకముగాఁ జేసినయుక్తిగాని చేయఁగల యుక్తిగాని లేదుగావున నీవిషయ మింతకంటె వ్రాయ నక్కఱ లేదు. విష్ణుచిత్తీయము మనుచరిత్రకంటె మొదట వ్రాయఁబడినయెడల ప్రథమరచితగ్రంథంబున నొకటిరెండుతప్పు లుండుట సహజం బని చెప్పిన దానికి గ్రంథదృష్టాంతరములు లేవు. ఒకవేళ నుండు నెడల భారతమునకంటె ముందుగ రచియింపఁబడినయుత్తరరామాయణములోఁ దిక్కనవలన నెన్నితప్పులు వ్రాయంబడినవో హరిశ్చంద్రనలోపాఖ్యానమునకంటె ముందుగ రచియింపఁబడిన వసుచరిత్రమున రామరాజభూషణుఁ డెన్నితప్పు లుంచెనో, భీమఖండమునకంటెఁ బూర్వము రచియింపఁబడిన శృంగారనైషధమున శ్రీనాథుఁ డెన్నితప్పు లుంచెనో చూపినయెడలఁ బెద్దన మనుచరిత్రమునకంటె ముందుగ రచియించిన ఆముక్తమాల్యదలో నన్నితప్పు లుంచెను. అని చెప్పెదము అటుగానిచో 8(d) లోఁ జెప్పంబడిన విధముగ నాముక్తమాల్యదకంటె ముందుగ రచియించిన మనుచరిత్రములో నెన్నితప్పు లుంచెనో యోచింపవచ్చును. ఈపట్టునఁ

పెద్దనకవిత్వమునకుఁ గల్గినలోపమును నివారించుటకుఁగాను కుందవరపు కవిచవుడప్ప యనునతనిగ్రంథములోనుండి యొకపద్యము నెత్తి వ్రాసి దానిని నిర్దుష్టము చేసెదను. అదియెద్ది యనగా :—

క. పెద్దనవలెఁ గృతి సెప్పినఁ, బెద్దనవలెనల్పకవినిఁ బెద్దనవలెనా
యొద్దనవలె మొద్దనవలెఁ, గ్రద్దనవలెఁ గుందవరపుకవిచౌడప్పా.

అని యున్నది. ఇట్టి పెద్దనకుంగూడఁ దప్పు లున్నట్లు చెప్పువారి పెద్దఱిక మడుగనేల?

పూ. ౭. ఆముక్తమాల్యదలోపలను, మనుచరిత్రంబులోను వంశావళీ పద్యములును, మఱికొన్ని పద్యములును, ఒక్కటిగా నుండుటకుఁ గారణంబు శి (*a*) పద్యంబు లాధార మైనచో రాయలయెడ గౌరవముఁజూపుటకు నాముక్తమాల్యదనుండి పెద్దన మనుచరిత్రమునకుఁ జేకొని వ్రాసియుండవలయును. లేక మనుచరిత్రమే ముందైనచో నాముక్తమాల్యదాకారుఁడా గ్రంథములలో వానిం జేకొని యుండవలెను.

సమా. ౭. దీనిలో మనుచరిత్రము నాముక్తమాల్యద అను గ్రంథద్వయ మొకరి కృతమే అని నిశ్చయించుకొని మొదటిదే ముందుగ రచియింపఁబడిన దానిలోనివానిఁ గైకొనుట గాక సమాధానమును, రెండవదియే ముందుగ రచియింపఁబడిన దానిలోనిపద్యములు మొదటిదానికి వచ్చుటకుఁ గారణములును జెప్పంబడినవి. కాని ఆగ్రంథకర్తలుభయులు వేర్వేఱైనచో నెట్లు చెప్పవలయునో ఆసమాధానములు వ్రాయంబడ వాయెను. కావున మన మిప్పు డీరెండవ ఫక్కికనుబట్టి యూహింపఁగ మనుచరిత్రములోఁ బెద్దనవలన రచియింపఁబడిన కృష్ణరాయ వంశావళినే ఆముక్తమాల్యదలోఁ గృష్ణరాయనివలనఁ దనవంశానువర్ణనము స్వకృతముగాక అన్యకృత మని తెలియఁజేయుటకుఁ గైకొనంబడె నని యూహింపవలసియుండును; స్వవంశవర్ణనయే గాక ఆముక్తమాల్యదలోఁ గృష్ణరాయనివలన స్వవర్ణనముగూడఁ జేయఁబడినది. అట్టివర్ణనఁ గృష్ణరాయఁడు స్వయముగఁ జేసికొనఁగ మికిం కఁడు కావున నన్యకవిరచితమునే అందుంచఁగోరు ననునది యెంతయు యుక్తియుక్త మగును.

"పెద్దన ఆముక్తమాల్యద వ్రాసినప్పుడు తన్ను రాయలఁగా భావించుకొని వ్రాసెను గాని పెద్దన యనుకొని వ్రాసియుండలేదు "ఈసూక్ష్మంబు తెలిసినఁ బెక్కు సందియంబులు వీడును"

అనియున్న దానిం గూర్చి వ్రాయవలసినది యొక్కటిమాత్రము న్నది. ఆముక్తమాల్యద యేకారణమున నుద్దేశింపఁబడెనో, యెవరివలన నెపుడు రచియింపఁబడెనో ఆ మీమాంసపై యుపన్యాసమువలనఁ దేలలేదు. ఇపుడు పెద్దన కృష్ణరాయలుగా భావించి వ్రాసెను గావున గ్రంథమంతయు నట్లుగానే వ్రాసె ననియు నది యొకసూక్ష్మమైనయంశం బనియు దీనిం దెలిసిన పెక్కుసందియములు వీడు ననియు నున్న సిద్ధాంతమువలనఁ దేలినది ఏమియు లేదనియు, నేదియేని యొకయభిప్రాయము మనసులో నిమిడించుకొనినచో న్యాయము మనస్సునకుఁ బొడకట్టకయుండఁ, దాఁ బట్టినకుందేటికిఁ గాళ్లు మూఁడని చెప్పెడు సిద్ధాంతము తోఁచును. అట్టిచో యుక్తిగాని, శాస్త్రముగాని నిలువంబడఁజాల వని తెలుపవలసినదై యున్నది.

పూ. ర. ఇంక విస్తరభీతిచే పెక్కుడు కారణంబులు వ్రాయ విరమించితిని. ఈమీఁదికారణములు బాగుగ గ్రహించిన నితరపక్షవాదంబు పూర్వపక్షంబు సేయ సులభంబు

స. ర. కాని యుపన్యాసకున కిక్కడికైనను గ్రంథవిస్తరభీతి కల్గినందుల కానందించవలసియుండును. తనకుఁ బాఠకుల కుపకారము చేయుఁగోర్కెయే యున్న యెడల నిదివఱలోఁ జెప్పిన యనేకపూర్వపక్షములు వదులుకొనియే యుండును. అపుడు దానికి సమాధానము వ్రాయువారికి గ్రంథము పెంచవలసినంత యవసరమే లేకపోవును. దానివలనఁ బాఠకులకు నతిసదుపాయము గల్గియుండును. ఇకఁ జెప్పవలసిన యుక్తులు లే వని యిదివఱలోఁ జెప్పిన యుక్తులే నీరసములగుటం జేసి యూహించవలసియున్నది. ఉపన్యాసకునియుపన్యాసము బాగుగ గ్రహించినపిమ్మట సముద్రితగ్రంథచింతామణి పత్త్రికాధిపతిగారు ఆముక్తమాల్యదకారుఁ డెవ్వఁడో, విష్ణుచిత్తీయ, మనుచరిత్రములఁ బూ

ద్వగ్రంథ మెద్దియో ఆపత్రికలో వ్రాయుటకు నుపన్యాసకునివలనఁ గోరఁబడినట్లు పైయుపన్యాసాంతమువలనఁ గాన్పించునుగదా. పిమ్మట నముద్రిత గ్రంథచింతామణి పత్రికాధిపతి పైయుపన్యాసమునకంతకు నతిచమత్కారముగఁ దనయభిప్రాయమిచ్చె. అదియెట్లన్నను :—

తేది 1 జనవరి ౧౮౮౭ సం. అముద్రితగ్రంథచింతామణిలో

"పైనుదాహరించిన మూర్తి రామరాజభూషణుల భేదమును గుఱించి శబ్దరత్నాకరమును జూచుచో, గతమాసమున బోడపాటి. రామలింగేశ్వరప్పగారు, విష్ణుచిత్తీయమునుగూర్చి వ్రాసిన యంశమునకును బరస్పరము విరుద్ధముగా నున్నది. గావునఁ జదువరులకు నీభేదముఁ దెలుపుటకుగా నీక్రిందివిషయమును బ్రకటించితిమి. 'పత్రికాధిపతి' అనియీక్రిందియంశము శబ్దరత్నాకరములోనిది యెత్తివ్రాసెను. ఎట్లన్నను :—

"అల్లిసానిపెద్దన. ఈయన కృష్ణదేవరాయలకాలమందలి పండితులలో ముఖ్యుఁడుగా నుండెను. ఇతఁడు స్వారోచిషమనుసంభవమనునొకకావ్యమును వ్రాసెను. దానిని మనుచరిత్ర మని చెప్పుదురు. అది మృదుశైలియు "అల్లసానివానియల్లికబిగియును" అన్నట్లు కవిత్వగాంభీర్యము గలిగి శృంగారరసప్రధాన మై యున్నది. అందు నాలవయాశ్వాసము కేవలాంధ్రపదభూయిష్ఠ మై యుండును. పూర్వకవితాధోరణి ననుసరించి యుండుటంజేసి కొన్నియెడల నైషధమార్కండేయపురాణములయందలివాక్యములకును, నిందలి వాక్యములకు నిసుమంతయేనియు భేద మగపడకయుండును. ఇతఁడే విష్ణుచిత్తీయ మని ప్రసిద్ధిఁ బొందినయాముక్తమాల్యద యనుకావ్యమును వ్రాసినవాఁడని చెప్పుదురు. శైలి భేదిల్లి వ్యాకరణదోషయుక్త మై యుండుటంజేసి అందుఁ జెప్పబడినయట్లది కృష్ణదేవరాయనిచేతనో మఱియొకకవిచేతనో వ్రాయఁబడినది గాని పెద్దనచే వ్రాయంబడినది గా దని తోఁచుచున్నది. స్వారోచిషమను సంభవములోని కొన్నిపద్యము లం దుండుట

చేతనే అట్టిదానిని పెద్దనవిరచితముగాఁ జెప్పుట యుక్తము కాదు. పెద్దన తదాస్థాన ముఖ్యపండితుఁ డగుటం జేసి స్వారోచిషమనుసంభవమునందలి పద్యము లిందుండుటకుఁ గారణ మై యుండు. కావలసియుండినఁ గారణాంతరముల వలసినన్ని కల్పించుకొనవచ్చును.

• మఱియు సీతారామాచార్యకృత మగు "అలఘుకౌముది" యందు నాముక్తమాల్యదా విషయమునుగూర్చి వ్రాసిన యంశము పైయభిప్రాయమునకుఁ దోడ్పడుచున్న గాన దాని నిట వ్రాయుదము

ఇట్లు,

పత్రికాధిపతి.

"ఆముక్తమాల్యదాకారుఁ డలఘురేఫములుగాఁ బ్రయోగించినవాని నితరకవు లట్లు ప్రయోగింపకుండుటచేత నతఁడును లఘ్వలఘురేఫములకు మైత్రిఁ గలుగఁజెప్పినవారిలో నొక్కఁడనియుఁ దలఁపవలయును. శైలి లోనగువానిఁ బట్టి చూడ నాముక్తమాల్యదఁ జేసినాతఁడు పెద్దన కాఁ డని దృఢముగాఁ దోఁచుచున్నది. పెద్దనకవి విరచించిన స్వారోచిషమనుసంభవమునందు లక్షణదోష మొండేనియుఁ గానరాదు. తద్విరచితం బగుగ్రంథములోని పద్యములు గొన్ని యందున్న వని చెప్పనత్తురేమో, అయిన దానికిఁ గారణాంతరమేమేనియు నుండవచ్చు." అని యిట్లుగా నుపన్యాసకునియుపన్యాసముపై నీయంబడిన పండితాభిప్రాయముం దెలిపి యిపుడు నేను చేసినసంవాదము పై పండితాభిప్రాయములకు విశేషముగా భేదించి యుండ దని తెల్పి యిప్పటికీసంవాదము మానెదను.

విజ్ఞాపనము.

పాఠకులతో నే నీభాగము ముగించుచుంటి నని విన్నవించుకొనుచున్నాఁడను. ఏమనఁగా—నిదివఱలో వివరింపఁబడినకృష్ణరాయచారిత్రము అతివిపులమైనను పాఠకుల కింకను విపులగాథ లున్నచారిత్రములు చదువవలయు ననుకుతూహలమును బుట్టించును. అట్టిసమయములోఁ జారిత్రము వ్యాపకములో లేనట్టియుఁ గేవలము పుస్తకగాథలే ప్రధానములుగాఁ గలకవులచారిత్రముల నిందు జేర్చుట యుచితముగాఁ గాన్పిం

చ లేదు. ఇట్టిగాథలన్నిటిం జేర్చిన * "కవికావ్య ప్రశంసాచంద్రిక" అను పేరు గలయొక అనుబంధగ్రంథము ఈకవిజీవితముల వెంటనే ప్రకటింపఁబడుచున్నది. కావున దీనిలో వదలఁబడినవారిచారిత్రములు దీని యనుబంధములోఁ జూచెదరుగాక యని వివరించి యింకొక విజ్ఞాపన యుఁ జేయుచున్నాఁడను. ప్రౌఢప్రబంధకవులం జెప్పిన తోడనే శృంగారప్రబంధములఁ జెప్పినవారి చారిత్రలును వినుపిచ్చువాఁడనుగలదు. అట్టి భాగములోఁ జేర్పఁదగిన వారిలోఁ జారిత్రములు గలవారు శాస్త్రి కవులుగూడ నై యుండుటచేత వారిచారిత్రములు 'శాస్త్రకవులు' అను మఱియొక భాగములోఁ జూడవలసియుండును. ఈవఱకే యీకవిజీవితము లైదాఱుఖండములైనది. ఇంతకు విశేషఖండములు చేసినఁ గొన్ని బాధ లున్నవి కావున నీక్రింద వివరింపఁబడు 'శృంగారకవులప్రశంస" జూచి ఆకవిత్వ కాల మెట్టిదయో అపుడు పేరందినవా రెవ్వరో చూచి వలయునేని వారిచారిత్రములు 'కవికావ్యప్రశంసాచంద్రిక' అను దీనియనుబంధములోఁ జూచెదరుగాక.

శృంగారప్రబంధకవులప్రశంస.

ఇదివఱలో నాంధ్రభాషలోఁ బుట్టిన ప్రబంధములలోఁ గొన్నిటింగూర్చి వ్రాసియుంటిమి. ఆప్రబంధములు పుట్టిన కాలానంతరమునం దనఁగా శాలివాహనశకము ౧౬-౧౭వ శతాబ్దములలో బయలు వెడలిన కావ్యములంగూర్చి వివరించవలసియున్నది. పైప్రబంధముల పోల్కనే పైశతాబ్దములకవులు గ్రంథరచన చేయం దొరకొన నంతకంతకుఁ బాకఘున్నంద్దు మార్దవమును వర్ణనాంశములలో శృంగారరసము ప్రధానమగుచు వచ్చెను. ఆకావ్యములఁ దఱుచుగా శృంగారకావ్యములని, శృంగారప్రబంధము లని కొందఱు వివరించిరి. కేవలము ప్రబంధములే యని కొందఱు వివరించిరి. ఎట్లన్న 'నీగ్రంథములు ద్రాక్షాపాకవిలసితములై సర్వజనరంజకము లై యుండి పండితపామర పఠనీయంబులైనవి. ఇట్టికావ్యరచనలో వివిధరసంబులు హృదయాహ్లాదకరంబుగఁ దెచ్చుట సులభము కాదు. ఈకావ్యములు క్రమక్రమముగఁ బంచకా

* కాల మీతని నీగ్రంథముం బ్రకటింపనీయలే దని తోఁచెడిని.

వ్యము లని ప్రసిద్ధి నొందిన గ్రంథముల స్థాన మాక్రమించుకొని వానిం గఠినకావ్యము లనిపించి తామే సరసకావ్యము లై సర్వజన పఠన పాఠనములలో నున్నవి అట్టికావ్యము లాకాలములలో నాంధ్రదేశములోని యన్నిదిక్కులఁ బుట్టుచువచ్చినట్లుగాఁ గాన్పించు. ఆగ్రంథముల నన్నిటిం దెల్పుట శ్రమసాధ్యము నుపయోగము లేకుండుటయు నగుఁగావున నట్టి వానిం దెల్పక స్థాలీపులాకన్యాయముగాఁ గొన్నిటినిమాత్రము వివరించెదను. అట్టిపనిఁ జేయుటకుఁ బూర్వమున్న వివిధసీమలు (ఖండములు) దెలియఁబఱచవలసియున్నది. కావున వాని నొకవిధముగా నిర్ణయించుకొని పిమ్మట నట్టిఖండములలోఁ బుట్టినగ్రంథముల వివరించెదను. ఎట్లన్నను:—

ఆంధ్రదేశమునకుఁ దూర్పున సముద్ర మున్నదిగదా. ఆకారణమున నాసముద్రతీరముననే గంజాము, విశాఖపట్టణము, గోదావరి, కృష్ణా నెల్లూరనుమండలములు (ఖండములు) న్నవి. ఈమండలములలోని దేశములనే పూర్వము కళింగము, వేఁగి, విదర్భ మను దేశములుగా వ్యవహరించిరి. ఈవిదర్భదేశము కృష్ణామండలములోనిది. దీనిం బురస్కరించుకొని నెల్లూరు, కడప, కర్నూలు, చిత్తూరు, బళ్లారు లనుమండలము లున్నవి. ఇవి కొంచె మెచ్చుతగ్గుగాఁ గృష్ణానదికి దక్షిణభాగములో నుండును. ఆకృష్ణానది కుత్తరభాగములో బెజవాడ మొదలు హైదరాబాదువఱకుం గల తెనుఁగుదేశము త్రిలింగదేశ మని పూర్వము వాడుకొనంబడు తెలింగానా ఖండము. ప్రస్తుత మది 'గోలకొండ' దేశముగాఁ జెప్పవలసియుండును కాఁబట్టి, ౧. ఖండములోని కళింగ, వేఁగి దేశములకుఁ బ్రాగుదీచీఖండమనియు, ౨. ఖండములోని-విదర్భదేశము (నెల్లూరుజిల్లాలోని అద్దంకి సీమ) నకు ప్రాగ్దక్షిణఖండమనియు, 3. కృష్ణానదికి నుత్తరముగా నుండు దేశమునకుఁ బశ్చిమోత్తరఖండ మనియు గోలకొండఖండ మనియు, ౪. కృష్ణానదికి దక్షిణముగా నుండు ఖండమును దక్షిణఖండ మనియుఁ జెప్పెదను.

ఇట్లుగా నేర్పర్చితిం గావున నాయాఖండములలో నత్యాదరణీయము లగుప్రబంధంబులఁ గొన్నిటి వివరించెదను. ఎట్లన్నను.—

గ్రంథనామము.	కవినామము.	దేశము.	ఖండము.
౧. కవిజనరంజనము.	అడిదము సూరకవి.	౧. కళింగదేశము	౧. ప్రాగుదీచీఖండము.
౨. శ్రీకృష్ణవిజయము	పూసపాటి తమ్మభూపాలకవి.	,,	,,
౧. రసికజనమనోభిరామము.	కూచిమంచి తిమ్మకవి.	౨. వేఁగిదేశము.	,,
౨. రామవిలాసము.	ఏనుఁగు లక్ష్మణకవి.	,,	,,
౧. భానుమతీపరిణయము.	రెంటూరి రంగరాజు.	విదర్భదేశము. (అద్దంకిసీమ.)	౨. ప్రాగ్దక్షిణఖండము.
౨. కవిరాజమనోరంజనము.	కనుపర్తి అబ్బయకవి.	,,	,,
౧. చమత్కారమంజరి.	వేంకటాచారి.	కృష్ణానదికి ఉత్తరము. (గోలకొండసీమ)	3. పశ్చిమోత్తరఖండము.
౨. వైజయంతీవిలాసము.	సారఁగు తమ్మయకవి.	,,	,,
౧. తారాశశాంకవిజయము.	శేషము వేంకటపతికవి.	కృష్ణకు దక్షిణదేశము.	౪. దక్షిణఖండము.
౨. బిల్హణీయము.	పండిపెద్ది కృష్ణస్వామికవి.	,,	,,
3. విజయవిలాసము.	చేమకూర వేంకటరాజకవి.	,,	,,

పైపట్టికలో వివరింపఁబడినవారిలో దక్షిణఖండములో నొకతత్రి కవులు విశేషించి యున్నారు. వారు చోళ, పాండ్యదేశములకుఁ బోయి యచ్చోఁ బ్రభుత్వముసేయుచున్న నాయకవంశసంబంధు లగువార

లపైఁ గృతులిచ్చియుండిరి. కాఁబట్టి వారు కేవలము దక్షిణదేశకవులే కాక చోళ పాండ్యదేశాంధ్ర కవులని కూడఁ జెప్పఁదగియుందురు. ఇట్టి వారి గాథలు చాలభాగము కవికావ్యప్రశంసాచంద్రికలోఁ జూడఁదగు నని చెప్పి యీనావిజ్ఞాపన నిల్పెదను.

శ్రీరస్తు.

కవిజీవితములు.

పురాణకవులచరిత్రము.

20.

బమ్మెర పోతరాజు.

ఈభాగములోఁ బురాణముల నాంధ్రీకరించిన కవులచరిత్రము లుండును. వారిలోఁ బ్రధానుఁడు భాగవతపురాణముం దెనిఁగించిన బమ్మెరపోతనామాత్యుఁడు. అదియునుగాక అతనికాలము పురాణకవనమునకును ప్రబంధకవనంబునకును నడిమి దగు 'కావ్యరచనాకాల మగుటచేతఁ బ్రాచీనగ్రంథమునకంటె ననఁగా సంస్కృతమాతృకాగ్రంథమునకంటె వర్ణనాంశములలో వేదాంతభాగములోఁ బెంచి యీభాగవతపురాణముఁ బ్రకటించెను. ఇట్టిగ్రంథరచనాప్రధానుఁ డగుపోతనామాత్యునిచరిత్రముఁ బ్రథమములోఁ గైకొనుచున్నారము. ఇతనివలెనే భాగవతకథావిశేషంబులఁ దెనిఁగించుటలో నతిసమర్థుఁడును,* అద్వైతశాస్త్రప్రధానం బగువసిష్ఠరామాయణపద్మపురాణోత్తరభాగాది గ్రంథములఁ దెనిఁగించిన 'మడికి సింగన' యొక్కయుఁ జరిత్రము తెలిసినవఱకు వెల్లడింపఁబడును. వీరితో 'నించుమించుగా సరిపోఁగు విష్ణుపురాణగ్రంథకర్త యగు 'వెన్నెలకంటి సూరన' అను నతని చరిత్రమును

దొరికినవఱకు క్రిందఁ గాన్పించు. తక్కుంగలపురాణకవులపేరులు వివరించి యేవఱకు వారిచారిత్రములు ప్రసిద్ధములో తెల్పి వాని నుచితస్థలంబున వివరించెదను.

పై ప్రసిద్ధపురాణకవుల మువ్వురిలో భాగవత గ్రంథకవి యగు బమ్మెరపోతరాజుచారిత్రము ప్రథమములోఁ బ్రారంభింపఁబడుచున్నది.

ఈపోతనామాత్యుఁడు నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు. కౌండిన్యగోత్రుఁడు. ఆపస్తంబసూత్రుఁడు. ఇంటిపేరు బమ్మెరవారు. తండ్రిపేరు కేసన్న. తల్లిపేరు లక్కాంబిక. ఈ కవి తనవంశావళి నీక్రింది పద్యములలో స్పష్టపఱిచెను. ఎట్లన్నను :—

"సీ. కౌండిన్యగోత్రసంకలితుఁ డాపస్తంబ, సూత్రుండు పుణ్యుండు సుభగుఁ డైన
భీమనమంత్రికిఁ బ్రియపుత్త్రుఁ డన్నయ, కలకంఠి తద్భార్య గౌరమాంబ
కమలాప్తువరమునఁ గనియె సోమనమంత్రి, వల్లభ మల్లమ వారితనయుఁ
డెల్లన యతనికి నిల్లాలు మాచమ, వారిపుత్త్రుఁడు వంశవర్ధనుండు
లలితమూర్తి బహుకళావేది కేసన, దానమాననీతిధనుఁడు ఘనుఁడు
తనకు లక్కమాంబ ధర్మగేహిని గాఁగ, మనియె శైవశాస్త్రమతము గనియె."

ఇట్లు చెప్పి తనతల్లి యగులక్కమగుణములను వర్ణించి యొక టి రెండు పద్యములు చెప్పె. అం దొకటి మనము వి[illegible]దును. ఎట్లన్నను:—

"ఉ. మానిను లీడు గారు బహుమాననివారిత దీనమానస
గ్లానికి దానధర్మమతిగౌరవమంజులతాగభీరతా
స్థానికి శుద్ధసానికి సదాశివపాదయుగార్చనానుకం
పానయవాగ్భవానికిని బమ్మెరకేసయ లక్కసానికిన్."

అని తనతల్లిదండ్రుల వర్ణించి

"క. ఆమిథునమునకుఁ బుట్టితి, మే మిరువుర మగ్రజాతుఁ డీశ్వరసేవా
కాముఁడు తిప్పయ పోతయ, నామఘ్యుఁ డుండ సాధునయయుక్తుండన్."

అని తనవంశావళిని తనవఱకే చెప్పి ముగించెను అప్పటి కీతనికిం గుమారు లున్నట్లు తోఁచదు. దీనింబట్టి యితనివంశవృక్షము ప్రస్తరించెదను.

కౌండిన్యసగోత్రుం డగు
భీమనమంత్రి.
|
అన్నయ్య. (భార్య గౌరమాంబ.)
|
సోమనమంత్రి. (భార్య మల్లమాంబ.)
|
ఎల్లనమంత్రి. (భార్య మాచమ్మ.)
|
కేసనమంత్రి. (భార్య లక్కమాంబ.)
(ఇతఁడు శైవశాస్త్రిమతము నందెను.)
|
తిప్పయ్య. పోతయ్య. (గంథకర్త)

పోతనమతము శైవము.

ఈకవి సహజపాండిత్యుఁ డైన ట్లాతనిచేఁ జెప్పంబడినయాశ్వాసాంత గద్యములవలనఁ గోచరించును. అది యెట్లంటేని:—

"ఇది శ్రీపరమేశ్వరకరుణాకటాక్షకవితావిచిత్ర కేసనమంత్రిపుత్త్రి సహజపాండిత్య పోతనామాత్య ప్రణీతము."

ఇచ్చటి పరమేశ్వర శబ్దమునకు శివుఁ డనియే అర్థము చెప్పవలసియున్నది, దీని కీతనితండ్రి శైవమతము నందె నని చెప్పినది కారణము. ఇతఁడు శైవమతస్థుఁ డై యుండుటయేకాక భాగవతమును దెనిఁగించుటకుముందుగ గంగాస్నానంబు చేసి యపుడు మహేశ్వరధ్యానంబు సేయుచున్నట్లును జెప్పెను—

పోతన భాగవతముం దెన్గించుటకుఁ గారణము.

పోతనామాత్యుఁడు తాను భాగవతముఁ దెనిఁగించుటకుఁ గల కారణం బీక్రిందివచనంబున నిట్లు వ్రాసెను —

"మదీయ పూర్వజన్మ సహస్ర సంచిత తపఃఫలంబున శ్రీమన్నారాయణకథాప్రపంచరచనా కుతూహలుండ నై యొక్కరాకానిశాకాలంబున సోమోపరాగంబు రాకగని సజ్జనానుమతంబున సభ్రంకష కభ్రసముత్తుంగభంగ యగుగంగకుం జని గ్రుంకు లిడి

వెడలి మహనీయమంజులపులిన శోభితప్రదేశంబున మహేశ్వరధ్యానంబు సేయుచుఁ గించిదున్మీలితలోచనుండనై యున్నయెడ రామభద్రుండు తననామాంకితంబుగా శ్రీమహాభాగవతంబు తెనుంగుసేయు మానతిచ్చి తిరోహితుం డయ్యె''

నని వ్రాసె. దీనిం బట్టిచూడ పోతనామాత్యునకు బహుకాలమునుండి నారాయణకథావిధానంబుల నాంధ్రీకరించు కోర్కె యున్నట్లును దానికి శ్రీరామచంద్రునియాజ్ఞయు నైనట్లును స్పష్ట మగును. లీలాశుకుఁడు మొదలగుకొందఱు శైవమతప్రవిష్టులకు వైష్ణవగ్రంథరచనయందును, హరదత్తాచార్యుఁడు మొదలగు వైష్ణవమతప్రవిష్టులు కొందఱకు శైవమతగ్రంథరచనయందును గోర్కెలు గలుగునట్లుగ నీవఱకే దృష్టాంతములున్నవి. అటులనే పోతనామాత్యుఁడును శైవమంత్రోపాసకుం డైనను వైష్ణవకథానువర్ణనాసక్తియు తద్భక్తియు మిగులఁ గలిగియున్నట్లు స్పష్టం బగుచున్నది.

భాగవతరచనాప్రకారము.

ఇతఁడు తాను రచియింపఁబోవుభాగవతములో సంస్కృతమునకంటె అధికగ్రంథము చేర్చుటకు తనకుం గలయిష్టమును సూచించుటకీక్రిందివిధంబున నొకపద్యంబు వ్రాసెను :—

“ తే. భాగవతము దెలిసి పలుకుట చిత్రంబు, శూలికైనఁ దమ్మిచూలికైన ·
విబుధజనులవలన విన్నంత కన్నంత, తెలియవచ్చినంత తేటపఱుతు.”

ఈపోతన తన శైలింగూర్చి మఱియొకపద్యంబు వ్రాసెను:—

క. కొందఱకుఁ దెనుఁగు గుణ మగుఁ, గొందఱకును సంస్కృతంబు గుణ మగు రెండుం
గొందఱకు గుణము లగు నే, నందఱ మెప్పింతుఁ గృతుల నయ్యైయెడలన్.

అని పోతన తనకుఁ బూర్వు లగుతిక్కనాదికవులందఱు పురాణాదులు తెనిఁగించినను భాగవతమును దెనిఁగించక యుండి రనియు దానిం దెనిఁగించినచో లోకము తన్నాక్షేపించెదరేమో అనుశంక మనంబున నుంచుకొని యిట్లీక్రిందిపద్యంబున పూర్వులు దీని దెనిఁగించకుంటకుఁ గారణము తనను ధరింపఁ జేయుటకు గా నని తెల్పెను. అదెట్లన్నను:—

"మ. ఒనరన్ నన్నయ తిక్కనాదికవు లియుర్విం బురాణావళుల్
దెనుఁగుల్ సేయుచు మత్పురాకృత శుభాధిక్యంబు దా నెట్టిదో
తెనుఁగుం జేయరు మున్ను భాగవతమున్ దీనిం దెనింగించి నా
జననంబున్ సఫలంబు సేసెదఁ బునర్జన్మంబు లేకుండఁగన్."

పోతన భాగవతమును దాను గంగాతీరమం దున్న సమయమం దునన్నే చేయక తిరిగి యేకశిలానగరమునకు వచ్చినపిమ్మట దానిం జేయ నారంభించె నని యీక్రిందివచనసందర్భంబువలన స్పష్టంబగు.

ఎట్లనిన:—

"వ. ఇట్లు భాసిల్లెడు శ్రీమహాభాగవత పురాణ పారిజాతపాదప సమాశ్రయంబున హరికరుణావిశేషంబున కృతార్థత్వంబు సిద్ధించె నని బుద్ధి నెఱింగి లేచి మఱికొన్ని దినంబులకు నేకశిలానగరంబునకుం జనుదెంచి యందు గురువృద్ధబుధబంధుజనానుజ్ఞాతుండ నై నాచిత్తంబునం బెన్నిధానంబుం బోని శ్రీరామచంద్రునిసన్నిధానంబుఁ గల్పించుకొని శేషశాయికి సమర్పణంబుగా నే నాంధ్రంబున నొనర్పం బూనిన శ్రీమహాభాగవత పురాణంబునకుఁ గథాప్రారంభం బెట్టిదనిన"

అని వ్రాసె. దీనింబట్టి చూడ నీతండు గంగాతీరంబు వదలి స్వగ్రామం బగునేకశిలానగరంబునకు వచ్చి యనంతరము భాగవత మాంధ్రీకరింప నారంభించినట్లు స్పష్ట మగును. ఇం దుదాహరింపంబడిన యేకశిలానగర మెక్కడిదై యుండు నని యొక శంక వొడముచున్నది. కడపజిల్లాలోని యొంటిమిట్టకే యీనామ మున్నట్లు కొందఱమతము. ప్రతాపరుద్రుని రాజధాని యగు నోరుగల్లునకే యీనామ మున్నదని మఱి కొందఱ యభిప్రాయము. గ్రంథాదులలో సర్వత్ర రెండవదే ప్రసిద్ధనామ మై కాన్పించును. దీనికి వ్యతిరేక మగు గ్రంథదృష్టాంత మగపడువఱకు నోరుఁగల్లే యితనినివాసస్థలముగా నిర్ణయింతము.

నరకృతి నిషేధించుట.

ఈ బమ్మెరపోతరాజు భాగవతమున నరకృతి చేయఁగూడనట్లుగాఁ జెప్పికొనియె. అ దెట్లంటేని:—

"ఉ. ఇమ్మనుజేశ్వరాధముల కిచ్చి పురంబులు వాహనంబులున్
సొమ్ములుఁ గొన్ని పుచ్చుకొని చొక్కి శరీరము వాసి కాలుచే

సమ్మెటబ్రేటులం బడక సమ్మతి శ్రీహరి కిచ్చి చెప్పె నీ
బమ్మెర పోతరా జొకఁడు భాగవతంబు జగద్ధితంబుగన్."

అను దీనిం బట్టి పోతరాజు నరకృతి నిషేధించినట్లు స్పష్టమే యగు. అయితే దీనికి బూర్వమున్నదో పరమందోగాని యీపోతరాజు వేంకటగిరి ప్రభుం డగుసర్వజ్ఞసింగమనీని కోర్కెపై నొక దండకము చెప్పి యాప్రభునిపైఁ గృతియిచ్చినట్లు వేంకటగిరివారివంశ చారిత్రమువలనఁ గాన్పించును. అది కేవలము నిజమనుటకు నబద్ధమనుటకు మనకుఁ దగినన్ని నిదర్శనములు కానరావు. భాగవతమున నరకృతి నిచ్చుటచేఁ గల్గినమనఃపరితాపముచేతనే అయియుండు నని యూహింపవచ్చును. అట్లైన నది భాగవతమునకు మొందే అగును. పోతనకృతగ్రంథములలో నెచ్చట నది వివరింపఁబడలేదు. ఆకారణముచేత భాగవత రచనానంతరమే అని యూహింతు మనిన నదియుం బొసఁగియుండలేదు. భాగవతానంతరము పోతనవిషయమై సింగమనీఁడు జరిగించియున్నాఁ డనినచర్యయే యథార్థమేని అపుడును భోగినీదండకము పుట్టుట కవకాశము లేదు. కావున నీగ్రంథము పోతన చేసియుండె ననుటకన్యగ్రంథసాక్ష్యము కావలసియుండును. ఆంధ్రభాగవత మచ్చొత్తించిన పండితులు దీనివిషయ మెట్లుగా వ్రాసిరో దానిఁ జూపెదము.

పోతరాజుకాలము.

" శాలివాహనశకసంవత్సరములు ౧౪౦౦ గల కాలంబుగతంబై యుండు సమయంబున .... వ్యాసాపరావతారుం డని పొగడొందఁదగిన సుగుణాకరుం డైనపోతనామాత్యుఁడు బమ్మెరవంశ ప్రసూతుం డైన కేసనమంత్రికిఁ దనూజుండుగా జనించె. ఇది కొంచె మించుమించుగా నితని దండకమును గృతినందె నని చెప్పెడు వేంకటగిరి ప్రభునికాలముంబట్టి నిర్ణయింపఁదగియున్నది. ఆప్రభునిపేరు సర్వజ్ఞసింగమనీఁడు." అతఁడు శా. స. ౧౩౦౦ మున ప్రభుత్వమునకు వచ్చి శా. స ౧౩౯౦ వఱకును వ్యవహరించినట్లుగా వేంకటగిరివారి వంశావళీ గ్రంథ

ములనఁ గానుపించును. అదిగావున పోతరాజుకాల మదియు కావచ్చును. ఆసర్వజ్ఞ సింగమనీఁడు విజయనగర ప్రభుం డగుప్రౌఢదేవరాయల కాలీనుం డని ఆగ్రంథమందే వ్రాయఁబడినది. కావున నతని కాలీనుఁడ.

పోతరాజు బాల్య చేష్టితము.

పోతరాజు బాల్యవ్యాపారాదికములంగూర్చి పైపండితులు వ్రాసిన దెట్లనగా :—

"ఇమ్మహాత్ముండు బాల్యంబునందు గోసంరక్షణార్థంబుగ స్వగ్రామం బగునేకశిలానగరంబునకు సన్నికృష్టపర్వతాగ్రంబున సంచరించుసమయంబున నచ్చట తనపూర్వజన్మసుకృత పరిపాకాతిశయంబునఁ జిదానందయోగీంద్రుం డనునొక ఋషిశ్రేష్ఠుం డతనికి దృగ్గోచరుం డైన నంత నాపోత నామాత్యుఁ డమ్మహాత్మునిం గాంచి యతనిచెంతకుం జని యత్యంతభయభక్తుల నవనతశిరీయుం డై యభివందనం బొనర్చి శరణుఁజొచ్చితినని పలుక నాతపోధనుండు బాలుం డగుపోతనామాత్యునియం దవ్యాజకరుణ నుంచి శ్రీరామమంత్రరాజం బనుగ్రహించి తదనుష్ఠానక్రమం బశేషంబుగఁ దెల్పి కృతార్థుండవు గమ్మని తెల్పె"

అయితే భాగవతములో నిట్టివృత్తాంత మేమైన నున్నదా యని యారయవలసి యున్నది.

పోతన గురువిషయము.

భాగవతంబున నీకథ కెంతమాత్రము నాధారము గాన్పించదు. చిదానందయోగీంద్రుండు పోతనకు గురుండే అయినచో నాతనింగూర్చి స్తోత్రము గాని స్మరణము గాని అం దుండకపోవునా అని తోఁచుచున్నది అ దెట్లున్నదన—

"అని యిష్టదేవతలం జింతించి దినకరకుమారప్రముఖులం దలంచి ప్రథమకవితావిరచన విద్యావిలాసాతిరేకికి వాల్మీకికి నుతియించి హయగ్రీవదనుజ కర పరిమిళిత నిగమనివహ విభాగ నిర్ణయ నిపుణతా సముల్లాసుం డగువ్యాసునకు మ్రొక్కి శ్రీ మహాభాగవతకథాసుధారస ప్రయోగికి శుకయోగికి నమస్కరించి మృదుమధుర వచనవర్గ పల్లవితస్థాణునకుం బాణునకుం బ్రణమిల్లి కతిపయ శ్లోకసమ్మోదిత సూరి మయూరు నభినందించి మహాకావ్యకళా విలాసుం గాళిదాసుం గొనియాడి కవికమలరవిం భారవిం బొగడి విదళితాఘు మాఘుఁ భూషించి యాంధ్రకవితాగౌరవజన మనోహరి నన్న

యమూరిం గైవారంబు చేసి హరిహరచరణారవింద వందనాభిలాషిం దిక్క మనీషిం భూషించి మఱియు నితరపూర్వకవిజన సంభావనంబు గావించి వర్తమానకవులకుం బ్రియంబు వల్కి భావికవుల బహూకరించి యుభయకావ్యకరణదక్షుండనై ''

అని యున్నది, పోతన తనకు మంత్రోపదేశము చేసి తరియింపం జేసిన చిదానంద యోగీంద్రునివంటిగురుండే యుండఁగ నాతని తన గ్రంథంబులో నెచ్చోటనైన స్మరియించక యుండునా? కావున నీవృత్తాంతంబు యుక్తిసహముగ నుండలేదు. ఇదియునుగాక ఇతఁడు రామమంత్రోపాసన చేసె నని చెప్పినవృత్తాంతంబు నంతమాత్రముగనే యున్నది. శ్రీరాముఁడు కృతిపతియేని అతనిస్తోత్ర ముండునుగదా. దానిం జూచిన శ్రీకృష్ణస్తుతిగాఁ గాన్పించు. ఎట్లనఁగా:—

" ఉ. శ్రీకైవల్యపదంబుఁ జేరుటకునై చింతించెదన్ లోకర
క్షైకారంభకు భక్తపాలనకళాసంరంభకున్ దానవో
ద్రేకస్తంభకుఁ గేళిలోలవిలసద్దృగ్జాలసంభూతనా
నాకంజాతభవాండకుంభకు మహానందాంగనాడింభకున్. "

అని యందు "నందాంగనాడింభకున్" అనువాక్యము శ్రీరామపరము కాదనియు శ్రీకృష్ణపరమే అనియును స్పష్టము. పద్యాంతములలో నేదేవుని వక్కాణించినాఁడో అని చూడఁగా నందు నీప్రకారము శ్రీకృష్ణుని నుద్ఘాటించినట్లు స్పష్టమగుచున్నది. ఎట్లంటేని:—

" ఉ. హారికి నందగోకులవిహారికిఁ జక్రసమీరదైత్యసం
హారికి భక్తదుఃఖపరిహారికి గోపనితంబినీమనో
హారికి దుష్టసంపదపహారికి ఘోషకుటీపయోఘృతా
హారికి బాలకగ్రహమహాసురదుర్వనితాప్రహారికిన్."

ఇట్లు స్పష్టముగా శ్రీకృష్ణునిపేరిట కృతిముఖము గాన్పించుచున్నపుడు నీ శ్రీకృష్ణుఁడే పోతనామాత్యునకుపాసనాదేవతగా భావించవలసియున్నది. ఇతని నుద్దేశించియే మొదటిరచనకు గమకించి యుండును. అయితే భాగవత కథానాయకుండును కృతినాయకుండు నొక్కండవుటకంటె శ్రీకృష్ణునకు రూపభేదంబుగా నున్నశ్రీరాముని దీనికిఁ గృతిపతిగాఁ జేసిన లెస్సయై యుండునని యూహిం

చి ప్రథమస్కంధము చివరనుండయును శ్రీరాముని సంబోధించి అవధరింపు మని చెప్పినట్లు కాన్పించును. అయితే తాను గంగాతీరంబున మహేశ్వరధ్యానంబు సేయుచుఁ గించిదున్మీలితలోచనుండై యుండఁగ నపుడా కరాజ్యముఖ్యుఁడు గన్పించె ననియును నాతఁడు తాను శ్రీరాముండ నైనట్లు తనపేరిట శ్రీమహాభాగవతముఁ దెనిఁగింపు మనికోరినట్లుగా మాత్రము వ్రాయంబడియున్నది. దానికిఁ బోతన తనయంగీకారము చెప్పినట్లుగాఁ గానుపించదు. ఈక్రిందిపద్యము తాను మేల్కాంచి తన మనంబులో ననుకొనినట్లుగాఁ గాన్పించును.

"క. పలికెడిది భాగవత మఁట, పలికించెడివాఁడు రామభద్రుండఁట నేఁ
బలికిన భవహర మగు నఁట, పలికెద వేఱొండుగాథ పలుకఁగ నేలా."

దీనింబట్టిచూడ నారాజశేఖరునకుఁ గృతినిచ్చెద నని పోతరాజు సన్నద్ధుఁడైనట్లు కాన్పించదు. ఈపద్యమునకు మఱియొక తాత్పర్యమే చెప్పవచ్చినయెడల దీనితర్వాయిని వెంటనే వచ్చిన షష్ఠ్యంతములు శ్రీకృష్ణునిపేరిట నుండ దీనినంతయుం జూచినచో జదానందయోగీంద్రుని కథయును, శ్రీరామ మంత్రోపాసనంబును రెండును కల్పనాకథలుగా నూహింపవలసియున్నది. గీర్వాణభాగవతగ్రంథసంఖ్య యిరువది

ఆంధ్రభాగవత గ్రంథపద్యాదికము.

రెండువేలు. ఆంధ్రంబున ముప్పదివేలవఱకును భాగవతగ్రంథ సంఖ్య కలదు. ఇట్లధికముగాఁ జేయుటకు తలంపు గలిగియే పోతన గ్రంథారంభంబున నొక్కపద్యంబువ్రాసి యుండెను. అందు:—

"గీ. భాగవతము దెలిసి పలుకుట చిత్రంబు, శూలికైనఁ దమ్మిచూలికైన
విబుధజనులవలన విన్నంత కన్నంత, దెలియవచ్చినంత తేటపఱుతు."

సంస్కృతభాగవతమునే తెనిఁగించు తలంపు గలదేని యిట్లు తెలుప నవసరము లేదు. ఇందు గ్రంథసంఖ్య పెరుగుటకుఁ గారణ మష్టాదశపురాణములలో విష్ణుమహిమానువర్ణనముం జేయుకథలను కథాసందర్భానుసారులైన ప్రబంధవర్ణనలుం జేర్చుటయై యున్నది. అందుకు సత్యభామా యుద్ధాదికములును గంగావతరణాది విశేషవర్ణనలును దృష్టాం

తములుగా నున్నవి. పోతన భాగవతంబునం దంతట వ్యాసకృత శ్లోకముల యభిప్రాయమును వదలక సరిగా నాంధ్రీకరించినాఁడు. ఇట్లాంధ్రీకరించుట యెంతయు శ్లాఘాపాత్ర మైనపని యై యున్నది. ఈ గ్రం

అన్యకవిరచితగ్రంథప్రక్షేపకారణము.

థము రామాయణ భారతములవలె నేకారణముననో యొక్క కవివలనఁ బూరింపఁబడక తచ్ఛిష్యులును తన్మిత్రులును నగుమఱికొందఱివలనఁ బూర్ణంబుచేయఁబడినట్లుగాఁ గాన్పించును. దీనికి దేశదేశములలో వేఱువేఱు కథలు వ్యాపించియున్నవి. అవి నమ్మఁటకుంగాని నమ్మ మని పరిహరించుటకుఁగాని వ్రాఁతమూలము లగునాధారము లెవ్వియుఁ గానరావు. ఆంధ్రభాగవతమును ముద్రించి ప్రకటించిన వారు బమ్మెరపోత నామాత్యుని జన్మకర్మ ప్రభావములు తెలిపెడువచనరూపం బగుప్రాచీనపండితజనలిఖితగ్రంథంబును తాము తెప్పించి దానిం బట్టి తాము వ్రాసిన చారిత్రము వ్రాసియుంటి మని చెప్పిరి. దాని సంగ్రహమును చేసి వారు వ్రాసి ప్రకటించుటకంటె మూలగ్రంథమునే ప్రకటించిన లోకోపకారముగ నుండును. అట్టిమూలగ్రంథము లేసదే ఆకథయెడ నేయభిప్రాయంబు నీయ వీలుపడదు. అట్టిగ్రంథంబు వచ్చి యథార్థకథనుసూచించువఱకును పోతన తనశిష్యులకుఁ గొంతభాగమును మిత్రులకుఁ గొంతభాగము నిచ్చి తాను కొంతభాగముఁ గొని పెద్దగ్రంథము గావున దీనిని పరిసమాప్తి నొందించె నని చెప్పిన నొప్పియుండును. అట్లు నిశ్చయించి దీనిలో నుండెడు నన్యకవిరచనంగూర్చి వ్రాయుదము. ఈ భాగవతములోని పంచమ షష్ఠ ఏకాదశ ద్వాదశ స్కంధములు అన్యకవిరచితములుగాఁ గాన్పించు. అట్టివానిని రచియించిన వానింగూర్చి వ్రాయవలసియున్నది.

ఆంధ్రభాగవత కవులు.

మనము పై నూహించినయూహ కనుగుణముగనే భాగవతము భాగములుగా విడదీయఁబడినచో పోతరాజు భాగమునకు (౬) స్కం

ధములును, తచ్ఛిష్యుల భాగమునకు ౬ స్కంధములును వచ్చినట్లు గాఁగాన్పించు. అందు ౫ పంచమస్కంధము గంగనార్యప్రణీతము. షష్ఠ స్కంధము సింగనార్య ప్రణీతము. ౧౧ ఏకాదశ ౧౨ ద్వాదశ స్కంధములు వెలిగంధల నారాయణకవి ప్రణీతములై యున్నవి. ఇందు మొదటికవి గాక తక్కిన యిర్వురును పోతనార్యునియెడల గురుభక్తి గలవారుగా వారిపద్యములవలనను, గద్యములవలనను స్పష్టమగుచున్నది. గంగనార్యుఁడు తన వంశావళి మొదలగువానిం దెల్పకుండుటచేత నెట్టిసంబంధము కల్గియుండునో చెప్ప వీలులేకున్నది. అయితే ఇతఁడును పోతనామాత్యునివిధంబుననే తనగ్రంథము కృష్ణునకంకితముగాఁ జేసెను. ఇతనివలెనే సింగనార్యుఁడును తనగ్రంథము కృష్ణునకే యంకితము చేసి రచియించెను. దీనింబట్టి చూడఁగా నీకవులందఱును తమతమ భాగములు కృష్ణునకే అంకితములు చేయుటకు నిర్ణయించుకొనినట్లును అనంతరము కారణాంతరముచేత రామాంకితముగా దానిని మార్చిన పతని ప్రియశిష్యుం డగు వెలింగందల నారాయణకవిమాత్రము తాను పోతనవిధంబుగ రామనామాంకితముగనే గ్రంథము రచియించినట్లు నూహింపనై యున్నది. ఇదియునుగాక యీమువ్వురుకవుల భాగములకు నిల్చిన గ్రంథ మించుమించుగా పరమార్థభాగములో సమానముగనే యున్నట్లు కాన్పించుచున్నది. ౫ స్కంధము ౩౦ పుటలలో ఋషభరాజుచరిత్రమును భరతోపాఖ్యానములును ముఖ్యములు. ౬ స్కంధము ౩౬ పుటలలో అజామిళోపాఖ్యానము, హంసగుహ్యస్తవరాజము, నారాయణకవచము నున్నది. ౧౧ ౧౨ స్కంధలు ౨౦పుటలలో ఋషభకుమారుల పరమార్థోపదేశము కృష్ణుం డుద్ధవునకుఁ జేసినపరమార్థోపదేశము, అవధూతయదుసంవాదము నున్నది. పోతన ఇట్లుగా పరమార్థోపదేశము గల్గిన భాగము విడదీసి యొకొక్కకని కొకొక్కకదాని నిచ్చి గ్రంథము పూర్తిచేయించినట్లుగాఁ గానుపించు. ఈముగ్వురిలో సింగన తాను రచియించిన షష్ఠస్కంధము

నకుఁ గృత్యాది పద్యములును తన వంశవర్ణనయు తాను దానిం జేయుటకుఁ గలకారణములను కొన్నింటి వ్రాసి యుంచెను. వాని నిట విస్తరించుట అవసరముగావున సంగ్రహముగా వివరించెదను.

ఏర్చూరి సింగనమంత్రి

ఇతఁడు భారతశేషమును, హరివంశమును ఆంధ్రీకరించిన యెఱ్ఱాప్రెగ్గడయొక్కయో లేక కొక్కోకమనుకళాశాస్త్రముం దెనిఁగించిన యెఱ్ఱాప్రెగ్గడయొక్కయో వంశస్థుఁ డని చెప్పవలసియున్నది. ఈ విషయమైన కొంత వృత్తాంతము ౩ అధ్యాయములో ౬౦-౬౧-౬౨ పుటలలో వ్రాయఁబడినది. ఇపుడు సింగనవిషయమైన గ్రంథస్థచారిత్రము వ్రాసెదను. ఎఱ్ఱాప్రెగ్గడనుండి ఎఱ్ఱాప్రెగ్గడవారనియు పోతరాజునుండి పోతరాజువారనియు నియోగికుటుంబములు కొన్ని యేర్పడినట్లు కాననగు. దానికి దృష్టాంతముగ నెఱ్ఱాప్రెగ్గడవారిది శ్రీవత్సగోత్రమును పోతరాజువారిది కౌండిన్యసగోత్రము నై యున్నది. ఇదియే యథార్థమైన నీసింగనార్యుని యింటిపేరు ఎఱ్ఱాప్రెగ్గడవారు కావచ్చును. కొండవీటి సీమలోను అద్దంకి సీమలో నుండు పెక్కండ్రు నియోగిబ్రాహ్మణులు ఆదేశప్రభువు లీదేశము జయించి వచ్చునపుడు వారితో వేఁగిదేశమున గోదావరీతీరమునకు వచ్చి అచ్చటనే స్థిరపడిరి. పైకుటుంబములవారును అట్టివారిలోనివారే కావచ్చును. కావున నిపుడు మనము వ్రాయుచున్న సింగన యెఱ్ఱాప్రెగ్గడవారికి మూలపురుషుఁడు కానోపును.

ఈసింగన తాను భాగవతముం జేయుటకుఁ గలకారణంబు నొకవిధంబుగఁ జెప్పుచున్నాఁడు. అది యెట్లనిన:—

"ఉ. ఎయ్యది కర్మబంధముల నెల్ల హరించు విభూతికారణం
బెయ్యది సమ్మునీంద్రులకు నెల్ల కవిత్వసమాశ్రయంబు ము
న్నెయ్యది సర్వమంత్రములు నేలిన దెయ్యది మోక్షలక్ష్మిరూ
పెయ్యది దానిఁ బల్కెద మహాన్వయము భాగవతార్థమంత్రమున్.

వ. అని శ్రీ మహాభాగవత పురాణంబునందు షష్ఠస్కంధం బాంధ్రభాష విరచింపం బూని యాకృతికిం బతిగా నద్దేవుండు గలం డని వితర్కించి నాకుం గవిత్వమహత్వంబు

సంప్రాప్తం బగుకాలంబుఁ దలంచి నారాయణుండె దైవం బని యెంతింగి మనోరథంబు సఫలం బయ్యె నని యీకృతి కృష్ణార్పణంబు చేసితి నది యెట్లనిన నేను విద్యాభ్యాసం బునం దగిల్చికొండిక నై యుండ నొకనాఁడు దివంబున.

చ. కలితవిశేషవస్త్రములు గట్టి హిమాంబు సుగంధ చందనం
బలఁది వినూత్న భూషణము లారఁగఁ దాల్చి వినోదలీల నిం
పుల మృదుశయ్య నిద్రఁ దగఁ బొందినచోఁ గనుపట్టెఁ బల్మఱుం
దలమున గమ్మకోమ్మఱుఁగుదండము రూపున నిల్చిపోల్కిగన్.

సీ. ఉరవడిఁ బ్రాగ్వీథి నుదయించు మార్తాండ, కోటి బింబచ్ఛాయ గూడినట్లు
హరిహరబ్రహ్మల యాత్మలలో నుబ్బి, కరుణ యొక్కట మూర్తి బెరసినట్లు
ఖరకరకరతీవ్రగతిని గరంగుచు, హేమాద్రిచేతఁ బెల్లెగసినట్లు
ఫణిరాజఫణరాజిమణిగణవిస్ఫూర్తి, సుషిరంపువెలి దలచూపినట్లు
ఉట్టిపడ్డట్లు కట్టెఱ్ఱ నూఁదినట్లు, తేజ మెసఁగంగ నామోలి దివ్యవాణి
పూని సాక్షాత్కరించి సంపూర్ణదృష్టిఁ, జూచి యిట్లని పలికె మంజులముగాను.

ఉ. ఆటలు పాటలుం జెనవు లద్భుతముల్ వినఁబొప్పువాద్యముల్
సాటి దలంపరానిబలుసాములు మున్నగువిద్యలెల్ల నీ
కాటలుఁ బాట లయ్యె విను మన్నిటికి న్మఱుఁ గిద్దభంగి నా
చాటున జాటుకారపదసాధుకవిత్వము జెప్ప మింపుగన్.

వ. అని యానతిచ్చుజగన్మాత కృపావలోకన సుశ్లోకుండనై యే నొకశ్లోకంబు నాక్షణంబ నుడివితి నది యెట్టిదనిన.

శ్లో. హంసాయ సత్త్వనిలయాయ సదాశ్రయాయ
నారాయణాయ నిఖిలాయ నిరాశ్రయాయ
సత్సంగ్రహాయ సగుణాయ సదీశ్వరాయ
సంపూర్ణపుణ్యపతయే హరయే నమోఽస్తు.

వ. ఈశ్లోకం బద్దేవి యంగీకరించె నంత మేలుకాంచి యానందభరితుండనై నాఁటనుండి చంద్రానుగత యగుచంద్రికయుంబోలె నారాయణాంకితం బైనకవిత్వ తత్త్వజ్ఞానంబు గోచరం బయ్యె దానికి ఫలంబుగా గోపికావల్లభుని నుల్లంబున నిడుకొని.

గీ. పలుకఁ గలిగె వెలసల భాగవతార్థంబు, భక్తకృష్ణుఁ డారయ భాగ్య మొదవె,
నమృతరసము గోర నమరుచింతామణి, పాత్రి సంభవించుభంగి నిపుడు.
భాగవతము తేటపఱుప నెవ్వఁడు సాలు, శుకుఁడు దక్క నరునిసఖుఁడు దక్క
బుద్ధిఁ దోఁచినంత బుధులచే విన్నంత, భక్తి నిగిడినంత పలుకువాఁడ. ॥

ఇట్లుగా సింగన తాను భాగవతకథ నాంధ్రీకరించుటకుఁ గారణంబులు వాక్రుచ్చె. ఇతఁడు ప్రాచీనాంధ్రకవులను వర్ణించుచో నన్నయభట్టును, తిక్కన సోమయాజులను, ఎఱ్ఱాప్రెగ్గడను, భాస్కరుని, నాచనసోముని, శ్రీనాథుని వర్ణనజేసి. పోతనామాత్యు నీక్రిందివిధంబున నుతియించె.

"ఉ. ఎమ్మెలు సెప్ప నేల జగ మెన్నఁగ పన్నగరాజశాయికిన్
సొమ్ముగ వాక్యసంపదలు సూరలు సేసినవాని భక్తిలో
నమ్మినవాని భాగవతనైష్ఠికుఁడై తగువానిఁ బేర్మితోఁ
బమ్మెరపోతరాజుఁ గవిపట్టపురాజుఁ దలంచి మ్రొక్కెదన్."

అని నుతియించుటంజేసి యితఁ డీగ్రంథంబు రచియించుటకుఁ బూర్వమే పోతన భాగవతనిష్ఠ నున్నట్లుగా నూహింపనై యున్నది. ఈసింగన పోతనామాత్యుని విధంబున తనకృతిముఖమంతయు నమర్చుటంజేసి యితఁ డాతనిశిష్యుం డగునేమో యని తోఁచుచుండును. ఇతని కృతిముఖంబున పోతనవలెనే శ్రీకృష్ణవర్ణనయు ననంతర పద్యములో శివవర్ణనయు, పిమ్మట బ్రహ్మకు వందనమును దరువాత విఘ్నేశ్వరవర్ణనయు సరస్వతీస్తుతియును, అనంతరము లక్ష్మీస్తుతియు నున్నది. షష్ఠస్కంధములోను ప్రథమస్కంధములోవలెనే శ్రీకృష్ణునకు షష్ఠ్యంతములు వ్రాయంబడినవి. దీనిం జూడ నీతండు భాగవత మారంభమైన కొన్నిదినములకు గ్రంథారంభంబు చేసి తన గ్రంథారంభముకూడ పోతనగ్రంథమువలెనే యుండఁగోరి యటులనే దానినంతయు రచియించినట్లు మాత్రము గాన్పించును. ఇంతకంటె నీగ్రంథమునుబట్టి వ్రాయఁదగినది కాన్పించదు. ఇతఁడును షష్ఠస్కంధము చివరను శ్రీరామాంకితముగానే ముగించి చెప్పెను. దీనికి పోతనవలె ముగించెద నను తాత్పర్యముతప్ప వేఱే కాన్పించదు.

వెలిగందల నారాయణకవి వంశముంగూర్చి

ఇతనిం గుఱించిన కథాసందర్భము లేమియు విస్పష్టము గాలేదు. పైని మనము నిర్ణయించినప్రకారము వెలిగందల అనునామము

గాత్రమనామముగాక పౌరుషనామమే అగునెడల "కందన" అను పద్మపురాణోత్తరఖండ కృతిపతియొక్క వంశస్థుఁడు కానోపును. అయితే తగినన్ని ఆధారములు లేనిదే దీనిం జెంచి వ్రాయఁగూడదుగావున దీని నిల్పెదను.

భాగవతాంధ్రకవులు.

ఈక్రింద సంప్రదాయజ్ఞులవలన విన్నంతవఱకు నావలన నిదివఱలో వివరింపఁబడిన గాథలు నైకథాసందర్భములకు వ్యతిరేకించనట్లుగా దిద్ది పునరుక్తి లేకుండఁ జేసి వివరించెదను.

శ్రీనాథుఁడు కర్ణాటకునకుఁ గృతి నిప్పింపవచ్చుట.

ఇదివఱలో నీభాగవత గ్రంథమును గృతియిమ్మని రావుసింగన కోరినట్లు దానిం జేయకుంట కలిగి యాతఁ డపకారము చేసె ననియును జెప్పియున్నాము. అటువలెనే కర్ణాటకప్రభుఁడుగూడ నీభాగవత గ్రంథము తనకు గృతినిప్పింపవలయు నని కోరి తనమిత్త్రుఁడును, పోతనకు బంధువుఁడు నగుశ్రీనాథకవిం బంపినట్లును, అతఁడు వచ్చువఱకుఁ బోతరాజు వ్యవసాయము చేయుచు పొలముగట్టునఁ గూర్చుండఁగా 'హాలికులకు మీకుం గుశలంబె' అని యడుగుచుఁ బోతన యీక్రిందిపద్యంబు చదివినట్లును గలదు. ఎట్లన్నను :—

"ఉ. బాలరసాలసాలనవపల్లవ కోమలకావ్యకన్యకం
గూళుల కిచ్చి యప్పడుపుకూడు భుజించుటకంటె సత్కవుల్
హాలికు లైన నేమి గహనాంతరసీమలఁ గందమూలకౌ
ద్దాలికు లైన నేమి నిజదారసుతోదర పోషణార్థమై."

అట్టిమాటకు శ్రీనాథుఁడు సమాధానము చెప్పఁజాలక నీవు వచించినది నిజమే ప్రపంచములో ధనికునకు నేకొఱఁత యుండదు. 'ధనమూల మిదం జగత్' అని యుండ లేదా! బ్రతికియున్నంతవఱకు నింత యన్నముం బట్టయుఁ గలిగియుండవలెఁగదా! నీ కంతయిష్ట మున్న మఱియొకకృతి దేవున కిమ్ము. ఇప్డు నాకులు కాలించి నీభాగవతంబుఁ గర్ణాటమహీపాలునకుఁ గృతియొసంగి సంపదల నందుము. దీనికి మాటుమఱి

కిన నామాటకుఁ దప్పినట్లు దలంచెద. అనుడు పోతన శ్రీనాథునినిర్బంధవాక్యముల కేమియుఁ బ్రతివచనం బీయ నోరాడకుండుటం జేసి యూరకుండె. దాని నంగీకారపిశునంబుగ భావించి శ్రీనాథుండు కర్ణాటమహీజాని కడ కరిగి పోతనవృత్తాంతంబంతయుఁ దెలిపి భాగవతంబునకుఁ గృతిపతివి గా నీవ తగు దని తెల్పి పోతనకవనంబు గొనియాడి యాతని పదలాలిత్యంబు నిన్నును నీపదలాలిత్యం బాతని సంతుష్టులఁ జేయు నని తలంచెద ననియె. రాజును శ్రీనాథుపలుకులకు సంతసిల్లి వల్లె యనియె.

పోతన చింత.

అంతఁ బోతన శ్రీనాథుపల్కులు మనంబునం దలపోసి యిట్లు చింతించె. అయ్యయ్యో యిది యేటివృత్తాంతంబు! కర్ణాటునకుం గృతియొసఁగు మని నన్నితండు ప్రేరేపించెడిని. నే నెటు జేసిన నీతని కేమాయె. నీతం డీవృత్తాంత మంతయు గర్ణాటమహీధవునకుఁ దెల్పియుండనోవు. అతఁడు కృతిఁ దెమ్మన్న నే నెట్లు దెత్తు. అటు గాకున్న నేమి చేటు వాటిలునో బుద్ధిజాడ్యంబునం జేసి స్వాభిప్రాయంబు తేటపడం బల్కనైతి. ఇట్టిబుద్ధిమాంద్యము గలవానికిఁ జెట్టలు తప్పక రావలయు. అని తన్ను నిందించికొనుచు నేమియుఁ జేయఁ జేయాడకున్న నొకచోఁ గూర్చుండియుండి కనులుమూసె. అంతఁ గమలపాణి యగువాణి కన్నీరు వఱదలై పాఱ నేడ్చుచుఁ గాన్పించె. పోతన యామె కమలభవునిరాణిగ నెఱింగి రోదనము నేయుటకుఁ గతం బూహించి స్వాపరాధంబ దానికిం గారణం బని యెంచి యద్దేవిం గాంచి యిట్లనియె:—

"ఉ. కాటుకకంటినీరు చనుకట్టుపయిం బడ నేల యేడ్చెదో
కైటభదైత్యమర్దనుని గాదిలికోడల యోమదంబ యో
హాటకగర్భురాణి నిను నాఁకటికిం గొనిపోయి యల్లక
ర్ణాట కిరాట కీచకుల కమ్మఁ ద్రిశుద్ధిగ నమ్ము భారతీ."

అని పల్కి యామె నూరార్చి నాఁటనుండియుఁ గర్ణాటునకుం గృతినిచ్చుతలంపు మానియుండెనఁట. ఇట నొక్కనాఁడు కర్ణాటమహీ

కర్ణాటప్రభుఁడు వచ్చుట.

జూని భాగవతనామంబుఁ దలంచి యిట్లు చింతించె. బహుదినంబులాయెఁ బోతన భాగవతంబుఁ దెనిఁగించుచుండె నని వింటిమి. ఇంతకు నాతండు రాకుండుటకుఁ గారణం బేమి. మృగయావినోదమిషంబున నతం డుండు దేశంబునకుఁ బోయివత్తుఁగాక యని బయలువెడలి యాతని యూరు సేరి యాతనిం బిలువ దూతలం బనిచె. అత్తఱిఁ బోతనామాత్యుండు భాగవత తృతీయస్కంధంబున శ్రీయజ్ఞవరాహావతారఘట్టంబు దెనిఁగించుచుండె. భక్తపరాధీనుండగు నారాయణుండు పోతనతో నల్లపుడు లీలావినోదంబులఁ గాలంబు గడుపుచుండుఁగావున వర్ణితవరాహరూపంబున నచ్చో విహరించుచుండె. భూవిభుని బంట్లు వచ్చిన వర్తాంతమెఱయు నెఱింగి యాదేవుండు భక్తరక్షణార్థంబు తద్ద్వారోపరిభాగంబున సూక్ష్మగాత్రంబునఁ గూర్చుండియుండె. భటకోటి లోనికిఁ జనసముద్యుక్తు లగుడుఁ దనదేహంబు హుంకారధ్వనితోఁ బెంచి వారి నదల్చిన నారాజకింకరులు తమయొడయనికడ కేఁగి సంప్రాప్త మగునంకిలిఁ దెల్ప నాతండు శంకలుడుగుం డని భయంకర సేనాపరివృతుండై చని కిటిస్వామిం గని సామాన్యవరాహంబని యెంచి పందికై యిటు భయపడ నేల? చూడుఁడు. నే నిపుడ దీని మడియింతు. అని తన సేనానులం బురికొల్పి పొడువుఁడు పొడువుఁడు పెంపు డింపుఁ డనుచు వెంట నంటె. అంత నాక్రోడంబు సక్రోధం బై కన్నుల నిప్పు లొలుక వారినందఱఁ దనకోప పావకునకు నింధనీభూతులఁ జేయఁదలంచి విజృంభించి దంతహతి నారాతిచమూపతుల నింతింతలు తునియలుగ విదారించి పొట్టలు చించి మించె. ఇట్లుందుపాలికలనిం గాంచి యారాజిట్లు చింతించె. ఏమీ యీయద్భుతంబు! ఇక్కిటి యొక్కటియ మదీయసేన నుక్కడంచె. నే నొక్కండ దీనిపని చక్కఁ జేసెద నని మిక్కుటంపు కోపంబున ధిక్కరింపుచు నలుప్రక్కలం బరికించుచో నయ్యాదివరాహం బహార్యతర శౌర్యంబున మాఱులేనివిహారంబు సల్పుచు ధర బొరియఁగఁ ద్రవ్వుచుఁ జెలరేఁగియుండె.

దానిం జూచి రాజు కన్నులు మిఱుమిట్లుగొన శరీరంబు కంపింప నిశ్చేష్టితుం డయ్యె. ఇట్లుండి కొంతతడవునకుఁ దెలిసి యదియంతయుఁ బోతనామాత్య ప్రభావప్రకటనంబునకుఁ గా నాతనియిష్టదైవంబు చేసినచేఁతఁ గా నెఱింగి యపరాధంబు సేసితి నని పోతనను దనమది నెంచి యపరాధక్షమ యని నమస్కరించె. అంత నావరాహం బంతర్ధానంబు నొందె. ఆరాజేంద్రుం డామంత్రిశిఖామణికడకుం జని యాతని యడుగుఁదమ్ముల కెఱఁగి కర్ణాటుండ దీనుండ రక్షింపుఁడు. అనుఁడు పోతన యాతనిం గ్రుచ్చియెత్తి యాతని వృత్తాంత మడిగిన నాతం డిట్లనియె. "చెఱుపకురా చెడెద వ" న్నట్లు నిను నవమానింపఁదలంచి నేన యాపదలపాలైతి. సర్వబలంబులు నశించె. నీవాకిటికిటి నా కిటుల నగునటుల నొనర్చె. ఇదియంతయు భవదీయానుగ్రహాతిశయంబుచే నివారితంబు గావలయు. అనుపృథ్వీశ వృపల్కు లాలించి కించి త్తాలోచించి భగవత్కృతం బని యెఱింగి యవమానంబునకు వగవకు మని యారాజునో దార్చి యి ట్లనియె. నీకు సర్వంబును మంగళం బగు. రమేశు ధ్యానింపుచుఁ గాలంబు గడుపు మనుఁడు నాతండు శ్రీహరిని తనహృత్సరసిజంబున నిల్పి ధ్యానింపుచుఁ బోతనామాత్యుమాహాత్మ్యంబు దలంచుచు నాఁటులు వెడలె. అపుడు మోహనాస్త్ర విముక్తులభంగి నింగిముట్టఁ గోలాహలస్వనంబు సేయుచు భగవదనుగ్రహ దత్తంబులై యతనిసేనలుండ నాతండు గొలఁదికి మీఱినసంతసముఁ బొందితనయూరు సేరెనఁట.

భగవద్దర్శనము.

అనంతరము పోతనామాత్యుండు భగవద్భక్తియుక్తుండై చతుర్థాదిస్కంధంబులఁ దెనిఁగించి యష్టమస్కంధంబున గజేంద్రమోక్షణంబు వ్రాయుచు నందు గజేంద్రుండు స్వామిని రక్షింపు మని పలుకఁగ నావచనంబులు వైకుంఠనాథుం డాలించె ననుచో "అల వైకుంఠపురంబులో నగరిలో నామూల" అని నుడివె. అంతట నేమియుం దోఁచకుండె. అపుడు తనకూఁతుం బిలచి తా వ్రాయుచున్న పత్త్రం బాపెచేతి కిచ్చి యదె వచ్చెద నని యొకనిర్జనప్రదేశంబునకుం జని తోఁటివా

క్యంబ మరల నూహించుచుండె. ఇట పోతనయిష్టదైవంబు తద్రూపధారి యై యాతనిగృహంబునకుం జని పోతనకూఁతుం బిలచి పుస్తకము దెప్పించి యందుం దున్న యసంపూర్ణవాక్యంబు నూచి "సాధంబుదాపల" అని వ్రాసి దాని నాపె కొసంగి తా నంతర్ధానంబు నొందె. పోతనకు రహస్యస్థలంబున నీవాక్యంబ స్ఫురింప వైళంబుగ నిలుసేరి తనపాత్త్రంబు మరలఁ గైకొని యందున్న స్వమనోగోచరార్థంబుఁ జూచి యత్యాశ్చర్యంబునఁ గూఁతుఁ బిలచి దానియం దెవ్వరు వ్రాసి యుండిరని యడిగె. అనుడు నాపె 'నీవకదా యింతకుము న్నిటకు నేతెంచి వ్రాసియుంటివి.' అనినం గూఁతుపల్కులు విని కొంతతడవు చింతించి యిట్లనియె. అమ్మా నీపుణ్యం బెంతయు శ్లాఘనీయంబు. నీకగపడినమత్స్వరూపధారుం డాత్మారాముం డగురాముండుగాని యేగాను. అని తెల్పి ప్రచ్ఛన్నుండై తనవెనువెంట నంటి తిరుగునించువిల్దంట తండ్రికి మ్రొక్కి ప్రసన్నుండ వగుదుగా కని సంతసంబున నాపద్యంబు పూర్ణంబుసేసె. పిమ్మట నాస్కంధంబును ముగించెను.

శ్రీనాథునియాక్షేపము.

అంత శ్రీనాథుం డొకదినంబున మరలఁ జనుదెంచి పోతన వ్రాసినయష్టమస్కంధముఁ జూచి యందున్న

"మ. సిరికిం జెప్పఁడు శంఖచక్రయుగముం జేదోయి సంధింపఁ డే
పరివారంబును జీరఁ డభ్రగపతిం బన్నింపఁ డాకర్ణికాం
తరధమ్మిల్లము చక్క నొత్తఁడు వివాదప్రోద్ధతశ్రీకుచో
పరిచేలాంచల మైన వీడఁడు గజప్రాణావనోత్సాహి యై."

అనుపద్యంబుఁ జూచి పోతనం బిలిచి బావా నాకీపద్యంబు సమ్మతంబు గాకున్నదిసుమీ అని యిట్లనియె. సిరికిఁ జెప్పఁడు. శంఖచక్రములఁ బట్టఁడు. తదితరసాధనముల ముట్టఁడు, ఊరక గజేంద్రుం జూడ విష్ణుండు పనియె నని వ్రాసితివి. అతండు పరికరరహితుండై యేమిసేయం జనె. ఇట్లు వ్రాయుటంజేసి నీవ్రాఁత యుక్తియుక్తముగ నుండినట్లు గానరాదు. అనుడుఁ బోతన యిట్లనియె. భక్తా

వనుం డగు శ్రియఃపతి అట్లు పరితాపంబు సా లగుట భక్తులయెడం దన
కుండు కారుణ్యంబు జూపుట కేక దా. ఇదియ నాకుం బోలినయర్థంబు. సహే
తుకంబు గాకున్న భక్తికిం గొదువ యేమి. అనుడు శ్రీనాథుం డూరకుం
డె. మఱికొన్ని దినంబు లైనతర్వాతఁ బోతనామాత్యుండు తనమనంబు
న శ్రీనాథుండు శ్రీనాథు నాడిన వాఁడిమాటల వేఁడిమి సహింపలేక య
థార్థం బాతనికి గోచరం బగునట్లొనరింపఁ దలంచి యాతనిపుత్త్రి
డాఁచి బావా నీకొడుకు నూతం గూలెనని తెల్పె. శ్రీనాథుం డాపల్కు
లు విని మనంబునఁ గలఁగి దిగ్గున లేచి కళవళపడి యెచ్చ టెచ్చట నని
విలపించుచుఁ బరువులిడఁ దొడంగె. దానిం జూచి పోతన యాతనితో
నిట్లనియె. ఓయీ నిలు నిలుము. ఊరక చనెద వేమి. త్రాడేది. నిచ్చె
న యేది. ఇట్లు విలపించుచుఁ జని నీవు నందుఁ గూలుదువు గాఁబోలు.
అని యడ్డంబువచ్చి నిలిపిన శ్రీనాథుండు పోతనతో నిట్లనియె. వేగం
బునఁ జని నన్నుకుఱ్ఱనిం గననిమ్ము. కన్నారం జూచినఁ గొంత వంత మా
ను. అనునాతనిం గాంచి పోతన యిట్లనియె. బావా జడియకుము. నీ
కుమారుండు నూతం బడలేదు. గజేంద్రరక్షణంబునకు నార్తావనుం డగు
శ్రియఃపతి యిటులనే పరితాపంబు నొందె. నీ వసమర్థుండవయ్యుఁ బరి
కరరహితుండవయ్యు మిన్నక చూచినంతనే కర్జం బగు నని తలంప నఖిల
లోకాధీశ్వరుం డగుకరివరదుం డూరక యచ్చోటి కరిగినఁ గొఱంత
యొక్కటి గలదే. భక్తులయెడ భగవంతునకుం గలప్రేమ జనులకును
నీకును గోచరంబు గానే నట్లుపలికితి. నీవు వాగపరాధం బొనర్చితివి. కా
వునఁ బశ్చాత్తప్తుండవై యాహరిశరణంబు వేఁడుమని నిజనివాసంబు
కుం జనియె. ఇట్లనేకసమయంబులఁ బోతనామాత్యుండు భగవన్మాహాత్మ్య
ప్రకటనంబు సేయుచు భాగవతంబుఁ దెనిఁగించి భగవదర్పణంబు సేసె.
ఇం దీతండు శివపరాత్పరత్వము చెప్పకుంటం జేసి వాగ్దోషంబు సంభ
వించె ననియుఁ దద్దోషపరిహారార్థంబు వీరభద్రవిజయం బనునొకగ్రం
థంబు వ్రాసి తత్పాపంబు వాపికొనెననియుం గలదు. ఇటీవల నావలనఁ

బ్రమయుదురు. ఇట్టిచోటనే యప్పకవి దోషబాహుళ్యంబుగా వ్రాసె. ఇట్లు వ్రాసినవాఁ డన్నిశబ్దంబులును రూఢముగా నెఱింగించినవాఁడును గాఁ డయ్యె.* తా వ్రాసిన దానినైన దా సమర్థింపలేఁ డయ్యె. ఈతని యనంతర మహోబలపండితుం డీరేఫయుగవిషయం బెంతయు వ్రాసి దీనిపై ప్రీతికి సమ్మతించినవారిని మఱియు నిందించె. భాగవతంబుఁ దెనిఁగించిన బమ్మెరపోతరాజునకును రాఘవపాండవీయంబు వ్రాసినపింగళి సూరన్నకు ననామకకవిద్వయ మని పేరుంచె. చూడుఁడు తా వ్రాసినదే యథార్థ మని యితఁడు మహాకవుల నిందించె. అహోబలపతి యనంతరము మఱికొందఱు ప్రత్యేకంబు దీనివిషయంబే వ్రాసి పరుషవాక్యంబులచే దీనిపై ప్రీతి తప్పింప యత్నించిరి. ఇంతియ యోచించిరిగాని దీనిలోని ముఖ్యాంశంబు గనుపఱుపరయిరి. అది యెట్టుండనిండు. మన ఱాయక్కర యెక్కడనుండి వచ్చినదియో యోచించి దానియుపయోగముం గూర్చి పిమ్మట నాలోచింతము.

ఆంధ్రాక్షరవిమర్శనము.

ప్రప్రథమంబునఁ దెనుఁగుబాసలోనివర్ణంబులఁ దేటపఱుతము. అ ఆ, ఇ ఈ, ఉ ఊ, ఎ ఏ ఐ, ఒ ఓ ఔ, ం ఁ, క గ, చ చే, జ జే, ట డ ణ, త ద న, ప బ మ, య ర ల వ స హ ళ. అనునక్కరములు ముప్పదియాఱు. ఇవియే యచ్చతెనుఁగు వర్ణంబు లైనట్లు వ్యాకరణంబులలో స్పష్టం బగు. అందుచే ఱకారంబు మొదటనుండియు నుండినట్లు నిశ్చయింపఁ దగియున్నది. అట్లే కాకున్న నీభాషకు వర్ణంబులు ముప్పదియేను గాకుండునే. అట్లైనం నిఁక నీవర్ణం బెచ్చటిదో యరయవలయు. ఇది కన్నడభాషలోని దని చెప్పంబడు. మనదేశపు రాజు లాదేశంబుం జయించి యచ్చోఁ గాఁపురమున్నకాలంబులు కొన్ని గలవు. అపు డీయక్షరము మనకు సంప్రాప్తంబయియుండు. ఈఱకారమునకు మన రేఫమునకు సంబంధంబు లేకుండుటం జేసియే సూత్రకారులు దీనికి వైధర్మ్యంబు సెప్పిరి. మనభాషలోనిద్వి

* తెలుఁగుశబ్దము లఘురేఫ మందె వ్రాసె. దాని కితరలాక్షణికులు సమ్మతింపరైరి.

కానియక్షర మందుంచి దాని ప్రయోగంబునకుఁ జర్చించుటకుఁ గారణంబుమాత్రము కానరాదు. వీనిప్రయోగంబునకు శాస్త్రంబు సమ్మతించినను గ్రంథంబుల దాని నుంచకున్న బాధకం బేమి కలదు. ఇదియకాదు సర్వభాషలు దెనుఁగుతోఁ గలిపి ప్రయోగింపవచ్చును. ఇతరభాషలోనియక్షరము మనభాషలో నుంచి దానిప్రయోగంబునకు సంశయించుకంటె నాయక్షరమును దొలఁగించి మనభాషలోని యక్షరమునే గొను టంతయు శ్లాఘనీయంబుగాదె. ఆకారంబునకుంబోలె ళకారంబునకు సంస్కృతంబున నొకవివాదము సంభవించుచున్న కొందఱు (ళ) యీశ్వరఢక్కచే నుద్భవించ లేదనియుఁ గావున నిది వర్ణసమామ్నాయంబున లేదనియు ళకారయుతంబు లైనశబ్దములలో లకారముంచి యుచ్చరించుటయేయుక్త మని వాదించుచున్నారు. దీని కనేకులు పండితులు సమ్మతించియున్నారు. ఈశ్వరఢక్కవలనఁ బుట్టినలకారమునకుఁ గొన్నికొన్ని దేశములవారిచే నిట్టియుచ్చారణభేదంబు గల్పింపఁబడినది. దాక్షిణాత్యులు దీనినే తలుఁనుగ గురువుగ నుచ్చరించుచున్నారు. ఉత్తరదేశవాసులు దీనిని స్వభావసిద్ధ మైనయుచ్చారణతోఁ బల్కుచున్నారు. మధ్యదేశస్థుల మైనమన ముభయోచ్చారణలును వినియున్నాము కావున నారెంటినిగూడఁ బల్కుచున్నాను. ఇంతమాత్రముచే లకారముయొక్క గురురూపము శివునిఢక్కచే నుత్భవించినట్లె లెక్కించివాక్యంబు దిద్దనలవికాదుగదా. తెలుఁగున అకార రేఫములకు నుచ్చారణయం దిట్టి సామ్యమే యున్నది. ఇందలిపండితులును శాస్త్రిసమ్మతంబైన రేఫోచ్చారణం బేయుంచుట మే లనిన మనకు అకారముంగూర్చి మాటలాడు నవసరంబె లేదు. మనకే కాదు త్రొంటికవులలోఁగూడ నిట్టి భేదాభిప్రాయంబులు గలవు. దీనికి దృష్టాంతముగఁ గవిత్రయము వారిమతంబు చూచిన వృత్తాంతమంతయు గోచరంబగు. నన్నయభట్టున కున్నంతయిష్టంబు తిక్కకసోమయాజికి వీనిమైత్రి లేమికి లేదు. ఎఱ్ఱాప్రెగ్గడయుం దిక్కనమార్గంబునే యవలంబించినట్లు కానంబడు. ఈ

ముప్పేరింగాక తక్కిన వారిం జూచిన వారికి నిట్టిభేదం బే గలదు. అందుఁ బోతనామాత్యుని కాలీనులచే నిది మిగులఁ బాటింపంబడినట్లు గానరాదు. కృష్ణరాయలకాలీనులు తాము కర్ణాటదేశంబున నుండుటంజేసి దీని నెంతయుఁ బాటించినట్లు గాన్పించు. కర్ణాటదేశవాసంబు లేకపోయినతోడనే మనవారికి వీనిమైత్రి లేమికి మిక్కిలి యాదరంబు లేదయ్యె. మఱికొంతకాలంబున కప్పకవి దీనివైధర్మ్యమును మరల నుద్ధరించి దీని మైత్రికి సమ్మతించినవారిని కుకవులనియు నాగ్రంథంబులు సలక్షణంబులు గావనియుం బల్కె. నాఁటనుండియుఁ గొందఱు కొందఱు వ్యాకరణకారులు వీనిమైత్రి తప్పింప నతితీక్ష్ణముగ వ్రాసిరి. వీరందఱును ఋకారంబునకును రేఫమునకు మైత్రియుండవచ్చు ననిరి. దానికి కారణంబు ఋకారంబు రేఫలోనిభాగంబే కావున నట్లున్న దోషము లే దనిరి. ఆకారముమాత్రము రేఫములోనిది గా దని వారియభిప్రాయము. ఈ రేఫమే గురువుగ నొకపరియు లఘువుగ నొకపరియు నుచ్చరింపఁబడు ననుచో ఋకారంబున కున్నంతమైత్రియైన లేకుండునా యని యేల యూహింపఁ గూడను. అచ్చగుఋకారమునకును, హల్లగురేఫమునకును మైత్రి వీరికి సమ్మతమైయుండ వీరికి గురులఘురేఫములమైత్రి సమ్మతించిన దోష మేమిగలదు. సూత్రమునఁ జెప్పఁబడినది కావున దీనికి నేమియుఁ జేయఁగూడ దని యనెద రేమో సూత్రి మున్నను బ్రయోగంబున భేదంబులు గాన్పించుచుండ నానాసూత్రమునకు విశేషవిధానములు కల్పించుచుండ నిచ్చో నది యేల కూడదు. ప్రయోగంబు ననుసరించి సూత్రముల నేఁటివఱకును గల్పింపఁబడుట లేదే? పండితులును బుద్ధిమంతులును భాషలోని చిక్కులు తప్పింప యత్నింపవలయుఁగాని యిట్టిపట్టునే యవలంబించిన నేమిలాభంబు? ఈ రేఫయుగమైత్రి దోషమును సవరింపకుండిన గ్రంథంబులన్నియు సలక్షణంబులు గావు. వైకల్పికమైత్రి కైన సమ్మతింపక తప్పదు. అట్లు గాకున్న ప్రతిగ్రంథంబులో నీలోపం బొకమాత్రైనఁ గాన్పించి దా

నిం దుచ్ఛంబు సేయు. దీనికి నప్పకవీయమే దృష్టాంతము. ఏదేని రొకసూత్రంబు సవరించి గ్రంథంబులు నిర్దోషములు చేయుట ముఖ్యముగాని దానినే యుంచి వానిని చెఱుచుట ప్రశస్తము గాదు. ఈదోష మొక్కటి లేకున్నఁ బోతనకృత గ్రంథంబు సలక్షణ మనుటకు సందియంబు లేదు. ఈతండు పదశయ్యాదులందుఁ దిక్కనతో సరిసేయం

పోతనపదశయ్యా విశేషములు.

దగువాఁడు. సమానవర్ణన లున్న తావులు చూచిన నీయిరువుర కవనంబునకుం గలసామ్యంబు గోచరంబయ్యెడిని. కావున మన మిపు డొకటిరెండుపద్యంబుల వ్రాయుదము.

“సీ. ప్రాణంబుతోఁగూడ రక్కసిచన్నుల, పాలు ద్రావినప్రౌఢబాలుఁ డితఁడె
వ్రేల్మిడిఁ జాణూరు విఱిచి లోకముల మెప్పించినయాజగజెట్టి యితఁడె
సర్వప్రత్తుఁ దగుకంసుఁ దునిమి యాతనితండ్రిఁ బట్టంబు గట్టినప్రభుఁ డితండె
సత్యభామకుఁ బారిజాతంబుపైఁ గల, కోర్కి దీర్చినరసికుం డితండె
తే. వెన్నలును గోపికాచిత్తవృత్తములును, నరసి ముచ్చిల నేర్చినవారి యితండె
శ్రుతిశిరోభాగములఁ దనుభగచరణ, సరసిజామోదమునుగూర్చు చతురుఁ డితఁడె.”
భార. ఉద్యో. ప. ఆ. 3.

“సీ. వీఁడఁటే రక్కసి విగతజీవగఁ జన్నుఁ, బాలుఁ ద్రావిన పేటిబాలకుండు
వీఁడఁటే నందునివెలఁదికి జగమెల్ల, ముఖమందుఁ జూపినముద్దులాఁడు
వీఁడఁటే మందలో వెన్నలు దొంగిలి, దర్పించి మెక్కెడుదాఁపరీఁడు
వీఁడఁటే యలయించి వ్రేతలమానంబుఁ, జూరలాడినలోకసుందరుండు
వీఁడు లేకున్న పుర మటవీస్థలంబు, వీనిఁ బొందనిజన్మంబు విగతఫలము
వీనిఁ బల్కని వచనంబు విహగరుతము, వీనిఁ జూడనిచూడ్కులు వృథలు వృథలు.”
భాగ. స్కం. ౧౦. పూ. భా.

ఇట్లింక ననేకపద్యంబు లున్నయవి. ఎచ్చోఁ బరిశోధించినను పోతనపాండిత్య విశేషంబులు పూర్వపుకవులవానితో సమానముగను కొంచెమధికముగ నుండునుగాని న్యూనంబుగ నెన్నఁడు నుండవు. తిక్కన సంగ్రహ శయ్యకును, పోతన యమకకవనంబునకుం బ్రసిద్ధులు. తిక్కన రౌద్ర భీభత్స రసప్రధానంబు లగునారభటీవృత్తులును వీరభ

భయానకరసప్రధాన సాత్వతీవృత్తులను జెప్పెడి స్వభావము గలవాఁడు. పోతన శృంగార కరుణారసంబులచే నొప్పు కైశికీ వృత్తులును, హాస్య శాంతాద్భుత రసప్రధాన భారతీవృత్తులును జెప్పెడి స్వభావము గల వాఁడు. తిక్కన ప్రత్యక్షకయ్యౌ న్నుతువ నుత్సహించు. పోతన భక్తిరస మొల్కునట్లు పల్కు. సోమయాజి తెనుఁగుపదంబులు ప్రయోగించుట యందు విశేషాసక్తి కలవాఁడు. పోతన సంస్కృతపద ప్రయోగపటిష్ఠుఁడు శృంగారవర్ణనలఁ దొంటి పురాణకవులలోఁ బోతన కవనంబే మిగుల శ్లాఘనీయంబు. దానిం జూపుటకు రుక్మిణీకల్యాణమునుండి యొకపద్యము చూపెదను. ఎట్లన్నను.—

"సీ. పల్లవవైభవాప్పదములఁ పదములు, కనకరంభాతిరస్కారము లూరు
లరుణప్రభామనోహరములు కరములు, కంబుసౌందర్యమంగళము గళము
మహిత భావాభావ మధ్యంబు మధ్యంబు, చక్షురుత్సవదాయి చన్నుదోయి
పరిహసితార్ధేందుపటలంబు నిటలంబు, జితమత్తమధుకరశ్రేణి వేణి
తే. భావజాశుగముల ప్రాపులు చూపులు, కుసుమశరునివింటికోములు బొమలు
చిత్తశోషణములు చెలియభాషణమ్ములు, జలజనయనముఖము చంద్రసఖము."

రుక్మిణీకల్యాణము సత్యభామయుద్ధము మొదలగుపట్లు హరివంశంబున నెఱ్ఱాప్రెగ్గడచే వర్ణితంబులయ్యె. వానిం బరిశోధించిన నీయిరువురకుం గలతారతమ్యంబులు గోచరంబు లగు. శృంగారవర్ణనలు కానిచోట్లను జూచినఁ బోతన శంభుదాసునకు నీడగు ననియుఁ, గొంచె మతిశయించు ననియుం దోఁచు. దానికి దృష్టాంతముగ హరివంశ భాగవతంబులలోని కొన్ని సమానవర్ణన లున్న పద్యంబుల వివరింతము.

శ్రీ రామ చరిత్రము.

మ. అమలాంభోజదళాక్షుఁ డక్షతఘనశ్యామాంగుఁ డాజానుదీ
ర్ఘమహాబాహుఁడు సంహతోరుకఠినోరస్కుండు సింహోరువి
క్రముఁడుం దుద్ధతశౌర్యధుర్యకలనాకల్పుండు కళ్యాణధీ
రమణీయుండును వెలింగె రాముఁడు గుణారాముండు భూమండలిన్.

హరి. పూ. భా. ఆశ్వా. ౨

మ. అమరేంద్రాశకుఁ బూర్ణచంద్రుఁ డుదితం బైనట్లు నారాయణాం
శమునం బుట్టె మదాంధరావణశిరస్సంఘాతసంఛేదన
క్రమణోద్దాముఁడు రాముఁ డాగతితకున్ గౌసల్యకున్ సన్నుతా
సమనైర్మల్య కతుల్య కంచితజనుస్సంసారసాఫల్యకున్. భాగ. స్కం. ౯.

శా. ఈశానం బరిపీడ నొందఁ బసుల న్వీక్షించి రక్షార్థనై
చేచే యుద్ధరణీధ్రముం బెటికలిన్ విస్తీర్ణ మీక్రింద మీ
రేవా రిచ్చట నుండఁ గోరితిరి మీ రెల్లం బశుశ్రేణితో
భారంబు న్భయ ముజ్జగించి చనుఁడీ ధవాద్రిచాటుందయున్. హరి.పూ.భా.ఆ.౬.

శా. బాలుం డీతఁడు కొండ దొడ్డది మహాభారంబు సైరింపఁగాఁ
జాలండో యని దీనిక్రింద నిలువ న్శంకింపఁగాఁ బోల దీ
శైలాంభోనిధిజంతుసంయుతధరాచక్రంబు పైఁబడ్డ నా
కేల్లాడదు బంధులార నిలుఁ డీక్రిందన్ బ్రమోదంబునన్. భాగ.స్కం.౧౦.పూ.

ఇంకను ననేకస్థలంబులు గలవు. వానిం బరికించిచూచినఁ బోతన కవిత్రయమువారితోఁ సమానుఁ డని యెంతో కీర్తిగఁ జెప్పఁదగు. వారు చేసినపద్యములు చూచి యీతండు కొన్నిటి వ్రాసెఁ గావుననంతకంటెను గొంచెము బాగుగ వ్రాసె నని యనవలదు. ఈతనిం జూచి వ్రాసిన యీతనిశిష్యుల కవనంబును తర్వాత మఱికొందఱు వ్రాసిన కొన్నికొన్ని భక్తిరసపద్యంబులును వీనికి సాటుగ నున్న వే? కావున నిది పోతనకవిత్వ పటిమయే యని చెప్పఁదగు.

వీరభద్రవిజయవివేకము.

బమ్మెర పోతరాజు వీరభద్రవిజయ మనుగ్రంథము రచియించి యుండె నని యొకప్రతీతి గలదు. అయ్యది భాగవతశైలి నుండ లే దనియు నది పోతరాజు వార్థకదశలోఁ జేసియుండుటచేత నందులోఁ గొన్ని దోషంబులు కలిగె ననియు నాంధ్రకవి చరిత్రములో వివరింపంబడియె. లోకములోనివాడుకగూడ నట్లే యుండుటచేత నాగ్రంథము విమర్శనాపూర్వకముగాఁ గొంత చదివి యందలి పరస్పరభేదంబులఁ బరికించి యది భాగవతగ్రంథకర్త యగు బమ్మెరపోతనకృతం బగునా యని యీక్రింటికారణములనుబట్టి సంశయించుట కలుగుచున్నది. చదువరు లద్దానిలోని విశేషముల నరయుదురుగాక.

"1. గీ. తెలియ మఱియుఁ గల్గువీరమాహేశ్వరా, చారవరుల వీరసత్యవ్రతుల
వీరసచ్చరితుల వీరవిక్రములను, పన్నగదలంచి మ్రొక్కెద భక్తితోడ.

వ. తత్ప్రసాద కరుణావిశేష ప్రవర్ధమాన కవితామహత్త్వ సంపన్నుండ నైన మదీయాంతరంగంబున."

2. దీనిం బట్టి చూడ నీయవతారము భాగవతరచనావిచక్షణుం డగు పోతానామాత్యుని కథవలె వ్రాయంబడక వేఱువిధంబుగ నున్నట్లు కాన్పించుచున్నది. అది స్పష్టముగా నందలియాశ్వాసాంతరగద్యములో నున్నది, ఎట్లన్నను:—"ఇది శ్రీపరమేశ్వర కరుణాకలిత కవితావిచిత్ర" అని పైగ్రంథకర్త యగుపోతయ వీరమహేశ్వరు లను శైవభక్తులకరుణచేతఁ దనకుఁ గవిత్వప్రజ్ఞ గలిగినట్లు చెప్పెను. వీరభద్రవిజయగ్రంథకర్త యగు పోతయ తా నాగ్రంథరచనాకారణ మొకచో నొక విధముగను, మఱియొకచో మఱియొకవిధంబుగను వ్రాసె. దానిని ముందుఁగఁ దెల్పెదను—

"వ. అయ్యవసరంబున సోమశేఖరుండు (ఇవటూరి సోమశేఖరుఁడు) ఇట్లనియె.

సీసగీతము. ఉన్నవైనను మాకెల్ల నూహలోన, వింతపండువు బోలెను వీరభద్ర
విజయ మెల్లను వినఁ గడు వేడ్కయయ్యె,నది తెలుఁగున రచియింపు మభిమతముగ.

ఆ. పిన్నవాఁడ ననియుఁ బెక్కుసత్కృతులను, వినని వాఁడ ననియు వెఱపు మాని
మత్ప్రభావదివ్యమహిమచే నెంతైన, కవిత చెప్ప లావు గలదు నీకు.

వ. అదియునుంగాక నీకు వీరభద్రేశ్వరప్రసాదంబు గలదు."

అని యిట్లు తా మొదట నొకచోట వ్రాసి వీ. వి. లోఁ బోతయ కవి స్వవంశమును వర్ణించి తిరుగ మఱియొకపరి స్వసామర్థ్యంబును, గ్రంథరచనాకారణంబు నిక్రిందివిధంబుగ వ్రాసెను. ఎట్లన్నను:—

"వ. తదనుజుండ నై శ్రైవ జన్మించి పోతయనామధేయుండ నై పగఁగి జవకళ్ల తవిహితాభ్యాసుండ నై వీరభద్రప్రసాదలబ్ధ కవితాతిశయంబున.

ఉ. భాగవతప్రబంధ మతిభాసురతన్ రచియింప దక్షక
ద్యాగకథాప్రసంగమున నల్పవమస్కుఁడ నైతిఁ దన్నిమి
త్తాగమవక్త్రదోష ఘనిహారత కై యజ నైక శైవశా
స్త్రాగమ వీరభద్రవిజయంబు రచించెద వేడ్క నామదిన్."

అని యున్నది. దీనింబట్టియే భాగవత మాంధ్రీకరించిన బమ్మెరఁ
బోతనామాత్యునివలన నీ వీరభద్రవిజయము రచియింపఁబడినట్లు వాడు
క గలిగెను. అయితే మొదట నుదాహరింపఁబడిన పద్యమువలన వీరభ
ద్రవిజయము రచియించునాఁటికి దద్గ్రంథకర్త యగుపోతయకవి చిన్న
వాఁడనియు పెక్కుసత్కృతులను వినని వాఁడనియుఁ జెప్పంబడియున్న
ది. కావున భాగవతగ్రంథ మావలకే యీపోతన రచియించె నని చెప్పి
నమాట నిలువనేరదు. ఇఁక భాగవత ప్రబంధ మనునొకగ్రంథ మాతఁ
డావలకు రచియించియుంటి నని చెప్పిన దాని కర్థము బమ్మెరపోతనా
మాత్యకృతభాగవతపురాణాంధ్రగ్రంథము కాక ప్రత్యేకము భాగవత
మనునొకప్రబంధము రచియించియుండె ననియు నందులో దక్షయాగక
థాసందర్భములో నీశ్వరుని నిందించినట్లును అర్థము చెప్పినచో దోషము
లేదు. బమ్మెరపోతరాజు భాగవతము తనబాల్యకాలములోపలనే రచి
యించినట్లు చెప్పియుండలేదు. ఇంతియకాక ఆగ్రంథముయొక్క విశేష
కథాంశములం బట్టియును, పద్యబాహుళ్యముం బట్టియు నది పదియి
రువదిసంవత్సరముల కాలములోఁగాక త్వరలో ముగించఁదగినగ్రంథ
ము కాదనియు భాగవతగ్రంథము నాంధ్రీకరింపఁ దొడంగునాఁటికే పోత
నామాత్యుఁ డద్వైతశాస్త్ర సంబంధము లగు ననేకగ్రంథములను,
భాష్యముల నధ్యయనము చేసియుండవలసియుండుననియు నది పది
యిరువది సంవత్సరముల కాలమునంగాని సమకూడునది కా దని
యు నూహింపవలసి యుండును. పోతన బాల్యమునుండి యనఁగాఁ
బదిసంవత్సరములనుండి వేదాంత శాస్త్రాభ్యాసము చేసి యుండినను
ముప్పదవ యేటం గాని భాగవతముఁ దెనిఁగింపఁ గడఁగుటకు సమర్థుఁ
డై యుండఁడు. అట్లుగా యత్నించి దానిం దెనిఁగింప నారంభించినను
నేఁబదియవవత్సరము నాఁటికిగాని దాని ముగియించియుండఁడు. అటు
విమ్మట వీరభద్రవిజయగ్రంథరచన యై యుండును, ఇట్లుండఁగా నా
నాఁటికి నీపోతనామాత్యుఁడు చిన్నవయసునను న్నాఁడనియుఁ బెక్కు

సత్కృతులను వినని వాఁడనియును జెప్పుట కవకాశ ముండు నని యూహించను. ఇంతియకాక వీరభద్రవిజయగ్రంథకర్త దాను వీరభద్రోపాసనఁ జేసినాఁడ ననియుం జెప్పుచుండును. పోతనామాత్యుఁడు భాగవతములోఁ దాను పరమేశ్వరోపాసనఁ జేసినాఁడ నని చెప్పను. మంత్రశాస్త్రానుసారంబుగ వీరభద్రోపాసన కేవలము కామ్యమును, పరమేశ్వరోపాసన కేవలము మోక్షదాయకము నై యున్నది. కావున నీయుపాసనాభేదములు గలవా రిర్వురు నొక్క రని చెప్పుటకు సంశయము కలుగుచున్నది, ఇదియునుగాక పోతనామాత్యుఁడు శైవుఁడును శైవమంత్రోపాసకుఁ డయ్యును భాగవతమును దెనిఁగించుటకుఁ గలకారణముల నీక్రింవిధంబున. జెప్పెను. ఎట్లన్నను :—

“వ. అని మఱియు మదీయ పూర్వజన్మ సహస్ర సంచిత తపఃఫలంబున శ్రీమన్నారాయణ కథా ప్రపంచ విరచనాకుతూహలుండ నై”

అని యొకచో వ్రాసి, మఱియొకచో

“ఇట్లు భాసిల్లెడు శ్రీమహాభాగవతపురాణపారిజాతపాదపసమాశ్రయంబున హరి కరుణా విశేషంబునఁ గృతార్థత్వంబు సిద్ధించె నని బుద్ధినెఱింగి”

అని వ్రాసెను. పోతరాజును లీలాశుకుఁడు మొదలగువారింబలె శైవమంత్రోపాసకుం డయ్యును వైష్ణవమహిమాను వర్ణనమునఁ దత్సంకీర్తనవలనను వైష్ణవుఁ డైనవాఁడుగాని శైవుఁడు గాఁడు. ఇట్టిదార్ఢ్య బుద్ధితో భాగవతముం దెనిఁగించి తనకుం గలభక్తిపారవశ్యముం జూపుచు నానందించుపోతనామాత్యునకు వాచాదోషము గలుగుటయుఁ దన్నివారణార్థముగా నట్టిమతమును వదలుకొని తిరుగ శైవుఁ డయి వీరభద్రోపాసన జేసి యువటూరి సోమనారాధ్యుని సేవించి ఆయనసెలవుపయిని వీరభద్రవిజయము నాంధ్రీకరించుటయుఁ గలుగు నని చెప్పుట కంటె హాస్యాస్పదకార్యము మఱియొకటి లేదు. ఇట్లుగాఁ బోతనామాత్యుఁడు తనమతము మార్చుకొనుటయే కాక ఆశ్వాసాంతగద్యనుగూడ మార్చుకొనె నని చెప్పుట మఱియు హాస్యాస్పదముగా నున్నది. అది యెట్లనఁగా :—

భాగవతగద్యము.

"ఇది శ్రీపరమేశ్వర కరుణా కలిత కవితా విచిత్ర కేసనమంత్రి పుత్త్ర సహజ పాండిత్య పోతనామాత్య"

అని యున్నది.

వీరభద్రవిజయగద్యము.

"ఇది శ్రీమన్మహా మాహేశ్వర యిమ్మటూరి సోమనారాధ్య దివ్యప్రసాద పాద పద్మారాధక కేసనామాత్య పుత్త్ర పోతయనామధేయ"

అని యున్నది.

ఈ రెండుగద్యములం జూచినతోడనే గ్రంథకర్త లిర్వురు నొక్కరు కారనియు నట్లైన రెండుగద్యములును రెండువిధంబుల వ్రాసి యుండ రనియుఁ జెప్పవలసియున్నది. భాగవతకవికిం గల 'సహజపాండిత్య' శబ్దము రెండవయతనికి లేదు. ఇదివఱలో మొదటియతని కవిత్వ మీశ్వరవరప్రసాదలబ్ధ మనియు, రెండవయతనికవిత్వము వీరమాహేశ్వరాది కటాక్షసంప్రాప్త మనియుఁ జెప్పియే యున్నాను.

3. భాగవతములో దక్షయజ్ఞ సమయములో బోతనామాత్యునివలన నీశ్వరనింద చేయంబడినట్లుగా వీరభద్ర విజయములోఁ జెప్పంబడినది. దానికిఁగాను చర్థస్కంధములో దక్షయజ్ఞకథాభాగమంతయుఁ జదివినాఁడను. అందు శివనింద లేదు సరిగదా పైగా శివ పరాత్పరత్వ వర్ణనమే పోతనామాత్యునివలన విశేషించి చేయంబడినది. పోతనామాత్యుఁడు కేవలాద్వైతి యై యుండియు

"చేతులారంగ శివునిఁ బూజింపఁడేని, నోరు నొవ్వంగ హరికీర్తి నుడువఁడేని
దయయు సత్యంబు సమముగాఁ దలఁపఁడేని, కలుగ నేటికిఁ దల్లులకడుపుచేటు."

అని చెప్పి గ్రంథారంభము చేసినవాఁడు నీశ్వరోపాసనాపరుండు గూడ నైనచో శివస్తోత్రము చేయుటలో లోపముచేయునా? ఇది గాక పోతనామాత్యుఁడు తాఁ దెలిగించుచున్న గ్రంథమంతయు స్వకపోలకల్పితము కానందున నద్దానిలో స్వాభిప్రాయము మాత్రకాగ్రంథములలో ననఁగా భాగవతాది విష్ణుకథాప్రధానగ్రంథములలోఁ జెప్పం

బడనివాని నేల చేర్చును? దక్షుఁడు కైలాసమునకుం బోయి యీశ్వరునివలన గౌరవము కలుగలేదనుకోపము నంది యీశ్వరుని శపియించి నప్పుడు నాతనివెంబడినే నందికేశ్వరుఁడు లేచి దక్షుని, బ్రాహ్మణుల శపియించె ననియు, నది విని భృగుమహర్షి లేచి శివానుచరుల నాతఁడు శపియించె ననియుఁ జెప్పినకథాభాగములో నందికేశ్వరునివలన బ్రాహ్మణనిందయు భృగుమహర్షివలన శైవులనిందయుఁ జేయంబడినవి. ఇట్టి వృత్తాంతముఁ దెనిఁగించుటచేతనే పోతనామాత్యునకు వాచాదోషము కలుగు ననఁగా నిఁకఁ జెప్పవలసిన దేమున్నది. అయిన నాపట్టులోఁ బోతనామాత్యుం డెంతవఱకు నిందార్హుఁడో చూచిగాని నిర్ణయించను. పోతనామాత్యుని వ్రాఁత లెట్టులున్నవో యీక్రింద చూపెదను.

భాగవతచతుర్థస్కంధమున నీశ్వరునకును దక్షప్రజాపతికిని విరోధము సంభవించినకథలో దక్షుఁ డీశ్వరుం జేసిననింద.

"సీ. అనయంబు లుప్తక్రియాకలాపుఁడు మాన, హీనుఁడు మర్యాద లేనివాఁడు
మత్తప్రచారుఁ డున్మత్తప్రియుఁడు తిగం, బరుఁడు భూతప్రేతపరివృతుండు
తామసప్రథమభూతములకు నాథుండు, భూతిలిప్తుం డస్థిభూషణుండు
నష్టశౌచుండు నున్మదనాంగుఁడును దుష్ట, హృదయుండు నుగ్రపరేతభూని
కేతనుఁడు వితతకేశుఁడు దలఁచి, యైనయితనికి శివనాముఁ డనుప్రవాద
మెట్టుఁ గలిగె నశివుఁ డగు నితని నెఱిఁగి, యెఱిఁగి వేదంబు శూద్రున కిచ్చినట్టుల.

వ. ఇతనికి నస్మత్తనయను విధిప్రేరితుండ నయి యిచ్చితి.

క. ఇతఁ డింద్రోపేంద్రపరీ, వృతుఁడై మఖసమయమున హవిర్భాగము దే
వతలం గూడఁగ మహితని, యతిఁ బొందక యుండుఁగాక యని శపియించెన్."

ఇది దక్షుఁడు చేసినట్లుగాఁ బోతనామాత్యుఁడు శివుని చేసె నని చెప్పిన యొకనిందకాని యావెంటనే చెప్పినవచనముంబట్టి దక్షుని నింద శివునకు నుతియే యైన దనియు నంతియ కాక అక్కడ వచ్చియుండిన ఋషు లందఱు దక్షుని నిందించి రనియుఁగూడఁ బోతనామాత్యునివలననే చెప్పఁబడినది. ఎట్లన్నను:—

"వ. ఇట్లు దక్షుండు పలికిన గర్హితవాక్యంబులు వినిందితంబులుగ నుండినను యథార్థంబున నా స్తవంబు లగుచు భగవంతుం డగురుద్రునందు ననిందితంబు లై స్తుతిరూపంబున నొప్పు తదనంతరంబున రుద్రునకు శాపం బిచ్చి దక్షుండు సదస్యముఖ్యులచే నకృత్యం బని నిషేధింపఁబడి ప్రవృద్ధం బయిన క్రోధంబుతో నిజనివాసంబునకుం జనియె.

అని యుండుటచేతఁ బోతనామాత్యుఁ డిప్పట్ల స్వకపోల కల్పితము గాని స్వాభిప్రాయ ప్రకటనముగాని చేసియుండలేదు. ఇఁక నందికేశ్వర శాపాదికముం గూర్చి వ్రాసెదను. ఎట్లన్నను:—

"అంత గిరిశానుచరాగ్రేసరుం డగునందికేశ్వరుండు దక్షుండు నిటలాక్షుని శపియించినశాపంబు నతఁడు బల్కిన యనర్హవాక్యంబులును విని కోపారుణితలోచనుం డై యిట్లను ఈ దక్షుండు మర్త్యశరీరంబు శ్రేష్ఠంబు గాఁ దలంచి యప్రతిద్రోహి యైన భగవంతునందు భేదదర్శి యై యపరాధంబుఁ గావించె. అట్టిమూఢాత్ముండు తత్త్వవిముఖుం డగు మఱియును గూటధర్మంబు లైననివాసంబుల గ్రామ్యసుఖాకాంక్షులం జేసి సక్తుం డై యర్థవాదంబు లైనవేదంబులచేత నష్టమనీషం గలిగి కర్మతంత్రంబు విస్తృతంబు సేయుచు దేహాదికంబులు పార్థేయంబు గాఁ దలఁచుచు బుద్ధిచే నాత్మతత్త్వంబు మఱచి వర్తించి పశుప్రాయుం డై స్త్రీకాముండు నగు ఇదియునుంగాక దక్షుం డచిరకాలంబున మేషముఖుండు నగు నని మఱియును.

మ. అనయంబుం దనమానసంబున నవిద్య న్ముఖ్యతత్త్వంబుఁ గా
గని గౌరీశుఁ దిరస్కరించినయసత్కర్మాత్ము నీదక్షుఁ దా
ముననర్తించినవారు సంస్మరణ కర్మారంభు లై నిచ్చలున్
జననం బందుచుఁ జచ్చుచున్ మరల నోజం బుట్టుచున్ వర్తిలున్.

వ. అదియునుంగాక యాహారద్వేషు లైనద్విజు లర్థవాద బహుళంబు లైనవేదవాక్యంబులవలన మధుగంధసమం బయిన చిత్తక్షోభంబుచేత విమోహితమనస్కు లై కర్మాసక్తు లగుదురు మఱియును భక్ష్యాభక్ష్య విచారశూన్యు లై దేహాదిపోషణంబు కొఱకు ధరింపఁబడు విద్యావ్రతంబుఁ గలవారయి ధన దేహేంద్రియంబులందుఁ బ్రీతిఁ బొంగి యాచకు లై విహరింతురు అని నందికేశ్వరుండు బ్రాహ్మణుల శపియించె"

అనియున్న పయివాక్యములలో శివనింద లేదు సరికదా యట్టి శివనిందఁ జేయుబ్రాహ్మణులకు (అనఁగా వైష్ణవులకు) అఖండ మయిన శాపమును పెట్టినట్లు పోతనామాత్యుఁడు చెప్పియుండెను. అయిన నంతటితో నాగ్రంథంబు ముగియలేదు గావున ననంతరము వైష్ణవమతస్థుఁ డగునొకఋషి లేచి నందికేశ్వరు శాపంబునకుఁ బ్రతిహతముగా నతనిపక్షమువా రగుశైవులకు శాపముఁ బెట్టి యుండుటను వ్యక్తీకరిం

చెను. అదియును బోతనామాత్యుని నిష్పక్షపాతబుద్ధిని దెలియఁజేయునుగాని పోతనామాత్యునియెడల దోషారోపము చేయదు. ఆవాక్యము లెట్లున్నవనఁగా—

“వ. నందికేశ్వరు వచనంబులు విని భృగుమహాముని మరల శపియింపం బూని యిట్లనియె.

గీ. వసుధ నెవ్వారు ధూర్జటివ్రతులు వారు, వారి కనుకూలు రగుదు రెవ్వారు వార
లట్టిసచ్ఛాస్త్రపరిపంథు లైనవారు, నవనిఁ బాషండు లయ్యెద రని శపించె.

సీ. సకలవర్ణాశ్రమాచారహేతువు లోక, ములకు మంగళమార్గమును సనాత
నము పూర్వఋషిసమ్మతము జనార్దనమూల, మును నిత్యమును శుద్ధమును శివంబు
నార్యపథానుగం బగు వేదమును విప్ర, గణము నిందించినకారణమున
శైవదీక్షయందేని మర్త్యమపూజ్యుఁ, డై భూతపతి దైవ మగుచునుండు

తే. నందు మీరలు భస్మజటాస్థి ధారణములఁ దగి మూఢబుద్ధులు నష్టశౌచు
లై నశింతురు పాషండు లగుచు ననుచు, శాప మొనరించె నాద్విజసత్తముండు.

వ. ఇట్లన్యోన్యంబును శాపంబులం బొందియు భగవదనుగ్రహంబు గలవా రగుటం జేసి నాశంబు నొందరైరి.”

అని చెప్పిన పోతనామాత్యు నెంతని కొనియాడవలయును! ఇతఁ డొకఁడే యద్వైతి యని చెప్పవలదే? శైవులకు వైష్ణవులును, వైష్ణవులకు శైవులును శాపము లిచ్చి రని చెప్పియు నీశాపము నిచ్చినవారిర్వురికంటెను దత్తన్మతప్రవర్తకు లధికు లగుభగవదవతారపురుషు లగుశివకేశవులు గావున వారివలన నిర్మింపఁబడినపాశుపత, పాంచరాత్రాగమ తంత్రమహాత్మ్యంబు చెడక లోకంబున రెండును నేఁటివఱకును నిల్చియుండె ననుదాని నెంతసొగసుగ వ్యక్తీకరించెను! ఇట్టిపోతనామాత్యునియెడ లోపముఁ దెల్పినవారు కేవలపాషండులే కానోపుదురు. అహా! యది యట్లేగదా! పోతనామాత్యుఁడు జన్మచేత శైవాచారపరుని కుమారుఁ డయినను * తనతాతముత్తాతల మతానుసారంబుగనే శైవమంత్రోపాసన మాత్రము చేయుచు లింగాంక

* పోతనామాత్యుని తండ్రినాఁడే శైవశాస్త్రిమతము కల్గె నని భాగవతములోఁ బోతనామాత్యునిచేతనే ‘మనియు శైవశాస్త్రమతముఁ గనియె’ అని చెప్పఁబడియె.

నాది శైవాచార వర్జితుఁడై సర్వాద్వైతమతస్థులవలె నుండెను. కావున నీకవికి శైవవైష్ణవమతభేదములు లేక యాయుభయ మతములను గూర్చి ప్రత్యేకించి చెప్పవలసివచ్చినప్పుడు వారిలో వా రెట్లుగాఁ జెప్పుకొనియెదరో అటులనే చెప్పుచు వచ్చెను. దూషణములు వచ్చినపుడు వారు పరస్పర మెట్లు చెప్పుకొనియెదరో అటులనే చెప్పుచు వచ్చెను. ఇది పూర్తిగా నూహింపఁజాలని శైవు లెవరో యొకకొందఱు పోతనామాత్యుఁడు శైవుఁడై యుండియును వైష్ణవగ్రంథము చెప్పుటయేకాక శివదూషణ కూడఁ జేసియున్నాఁడు. అట్టిదోషనివారణముం జేయుట కాతని పేరిటనే శైవప్రధానగ్రంథము నొకదానిం జేసి యుంచిన లెస్స యని యూహించి యీవీరభద్ర విజయగ్రంథమును రచియించి నట్లు తోఁచెడిని. యీగ్రంథము రచియించిన కవి సాధారణముగా నయిన ఆంధ్రకవిత్వము చెప్ప లేనివాఁ డవుటం జేసియు, కథాసందర్భములఁ బొందుపఱుప లేనివాఁ డవుటంజేసియు నాగ్రంథమును తుదకు హాస్యాస్పదముగా రచియించె. అటులనే కాకున్న నీగ్రంథము పోతనామాత్యకృతము కా దని భేదించి చెప్పుట కవకాశమే చిక్కకపోవును. వీరభద్ర విజయగ్రంథకర్త కేవల శైవుఁడే యౌటంజేసి భాగవతరచనాదక్షుఁ డగుపోతనామాత్యునకుంగూడ వీరభద్రోపాసన యున్నదనియు వీరమాహేశ్వరకరుణ కలదనియు, తద్వీరమాహేశ్వరప్రధానుం డగుయివటూరి సోమేశ్వరగురుని శిష్యుం డై యుండి వారియాజ్ఞానుసారముగా వీరభద్రవిజయ మను శైవగ్రంథమును రచియించె నని యుఁ గథం గల్పించె. దీని కనుగుణముగా నుండునట్లే దక్షుఁడు కైలాసమునకుఁ బోవునప్పు డచ్చో జరగినశాపాదికముల వదలివేసి మఱికొన్ని భాగములలోఁ బెంచి వ్రాసెను. ఆభాగంబుల వివరించెదను. వీరభద్రవిజయ ప్రథమాశ్వాసమున దక్షుఁడు రజతగిరి కరిగినకథలో

"క. చని గిరిమండి, రసన్నిధి వినయంబున నిలిచి యున్న వేడుక నతఁడున్।
మునులను సంభావించిన, యనువునఁ దను గారవించె నప్పుడు కరుణన్.
వ. ఇట్లఖిలభువనాధీశ్వరుండు సంభావించిన,